

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XIX

1931

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG

for

MDXXXI

Indhold.

	Side
Lektor Dr. phil. <i>Vilh. Lorenzen</i> :	
Christianssæde, Bygninger og Bygherrer	1
Landsarkivar Dr. phil. <i>H. Hjelholt</i> :	
Menneskeskæbner i de falsterske Tingbøger.....	9
Læge <i>V. Paulli</i> :	
Fra Theisens Gaard i Nakskov	31
Forfatterinde <i>Helene Strange</i> :	
Vaalse-Mordet.....	51
Frimenighedspræst <i>N. Clausen-Bagge</i> :	
Breve fra Stiftsprovst H. C. Clausen og Prof. G. Clausen	61
Pastor emer. <i>Erh. Qvistgaard</i> :	
Den hellige Kilde ved Kippinge Kirke	77
Repræsentant <i>L. J. Suhr</i> :	
Halsted Præstegaard	83
Museumsinspektør Dr. phil. <i>J. Brøndsted</i> :	
Lidt om Falsters Oldtidsminder	89
Fhv. Gaardejer <i>Fr. Grejsen</i> :	
Pastor Schade.....	96
Konservator ved Nationalmuseet <i>G. Rosenberg</i> :	
Langdyssen i Horbelev	100
Sognepræst <i>V. C. Frederiksen</i> :	
Nogle nye Grundsætninger til Stednavneforskning	105
Havearkitekt <i>Johs. Tholle</i> :	
Aalholm Slotshave.....	117
Smedemester <i>Carl Nielsen</i> :	
Landsbysmedenes Kaar paa Falster i tidligere Tid.....	129
Adjunkt <i>J. Jørgensen</i> :	
Østlollandske Ord	135
Forfatterinde <i>Helene Strange</i> :	
Nordfalster-Dialekt	144
<i>Smaastykker</i> :	
Leonora Christinas Bolig i Maribo, ved <i>Jørgen H. Rosling</i> ...	148
Herremandens Dyr, ved <i>Karen Toxværd</i>	150
Sokkedorthe, ved <i>Jørgen A. Larsen</i>	151
Kransen over Kirkestolen, ved <i>Jens Wolsing</i>	152
Ingemann og Majfesten, ved <i>Aug. F. Schmidt</i>	153

	Side
Landfysikus Hahn, ved <i>J. H. Rosling</i>	154
Logulve, ved <i>P. Rasmussen</i> og <i>Karen Toxværd</i>	154
<i>Fra Bogverdenen</i> , ved <i>A. Hk.</i> :	
G. Rosenberg: „Ny Jættestuefund“. — Afhandlinger i Anl. af	
Lis Jacobsen: „Svenskevældets Fald“. — H. Brix: „Nordisk	
Runemagi“. — Bertil Berthelson: Vadstena og Maribo Klostre	
og Kirker; St. Karling: „Vadstena Klosterträdgård“. — Otto	
Andrup: „Et Brev“. — Johs. Steenstrup: „Nogle Strejflys over	
Christian IV's Tidsalder“. — M. Mackeprang: „Sølvfundet fra	
Errindlev“. — Otto Smith: „Kongelige og fyrstelige Rustkamre“.	
— Vilh. Lorenzen: „Dansk Herregaardsarkitektur fra Barok-	
tiden“. — Arthur Petersen: „Jorddrot og Bonde“ og „Greve	
Chr. D. F. Reventlow“. — Johs. Tholle: „Humledyrkningens	
Historie“. — E. Mackeprang: „Dansk Assurance“ og „Biografier	
vedr. Familien Mackeprang“. — Kai Uldall: „Dansehøj m. v.“	
— Helene Strange: „Frøvntemmerarbæ“. — Gunnar Knudsen:	
„Lokalhistorie og Stednavnestudium“ m. m.	156
<i>Aarsberetning</i>	174
<i>Nye Medlemmer</i>	176
„ <i>Fortid og Nutid</i> “	Aarbogens Omslag, 3. Side

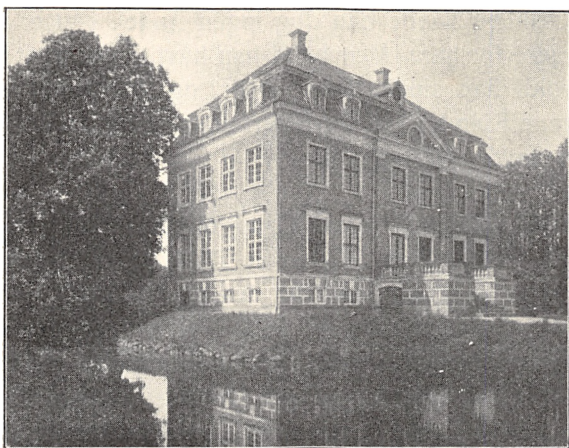

Fig. 1.

Christianssæde. Bygninger og Bygherrer.

Af Vilh. Lorenzen.

Gemt mellem herlige, vildtudstrakte gamle Skove ligger Herregaarden Christianssæde. Nu er den kun en Torso! Af det store Bygningsanlæg staar alene Hovedbygningen tilbage med sin stadig saa skønne, men noget forsømte Park og Have. Hvad skal der blive af den fornemme, palæagtige Hovedbygning, *Reventlow'ernes* gamle Hjem? Skal den bevares, maa det vel blive som Museum — som et Hjemsted for talende Ting fra gamle Dage. Den Tanke er fremsat, at man skulde gøre Christianssæde til det Sted, hvor man samlede alt, hvad der kunde oplyse vor Tid om, hvad det egentlig var, der foregik under og med de store Landboreformer for snart halvandet Hundrede Aar siden. Det lader sig høre! Paa den Maade vilde ogsaa Chr. Ditlev Reventlows Minde til sene Tider være forankret inden for hans Boligs røde Mure.

Det er først og fremmest hans Navn, der i den almindelige Bevidsthed er knyttet til Christianssæde som Hovedsædet i hans Lensgrevskab. Færre er maaske de, der ved, at han ogsaa her havde sit lykkelige Hjem. I Christianssædes

Bygningsanlæg havde han dog ingen Andel. Det er skabt af andre Ejere før ham. Men hvad han havde overtaget fra Fortiden, holdt han smukt Hævd over, og han kunde efterlade den skønne Ejendom til sin Efterfølger lige saa velholdt, som han selv havde overtaget den.

Da Christianssæde første Gang dukker frem i Historiens Lys midt i 14. Aarh., hed den *Tostrup*, og Navnet tyder paa, at den dengang kun var den store Gaard — Hovedgaarden — i en Landsby af dette Navn — en Landsby, der saa senere er bleven nedlagt, idet Bøndergaardene er trukne ind under Hovedgaardens Drift. Særlig anelig af Bygning har den næppe været igennem de første Aarhundreder af sin Tilværelse, og den stod i lange Tider ubeboet hen, fordi Ejerne havde andre og aneligere Ejendomme end den. Fra den mecklenborgske Slægt Kabel, hvis Navn tidligst var knyttet til den, gik den over til andre Slægter, bl. a. til de skaanske Braher og de sjællandske Grubber. Med Jørgen Grubbe († 1637) fæstede en Ejer igen Bo paa Tostrup; men allerede efter hans Søn, Christians, Død 1653 kom den til Mænd af andre Slægter, indtil den 1686 overtoges af Fru Regitze Sofie Vind, gift med Generaladmiral, Baron Jens Juel til Baroniet Juellinge paa Sjælland.

Dermed begynder først ret Gaardens store Tid. I det ydre fik dette Udtryk ved de Byggeforetagender, der nu blev paa-begyndt — først en ny Hovedbygning.

Det var for sin Gemalinde som den egentlige Ejer, Jens Juel opførte det nye Herresæde paa den gamle Gaard.

En endnu bevaret Indskrift beretter, at: Jens Juel, Friherre til Juellinge, Herre til Urup, Tostrup og Aalstrup, Kongelig Majestæts Etats- og Kancelliraad, Præsident i Kommerce Kollegio, Ridder og Geheimeraad, blev 1679 Ridder af Elefantordenen, med sin elskelige, kære Friherreinde Frue Regitze Sofie Vind, Friherreinde til Vilhelmsborg, Urup, Tostrup og Aalstrup, bygde dette Hus 1690.

At Jens Juel har bygget selve Hovedbygningen, er der følgende ingen Tvivl om. Men her maa man for det første spørge: Hvor meget i den nustaaende Bygning skyldes ham, og der-

næst: Har han bygget andet og mere, eller — med andre Ord — er det storartede Barokanlæg, der kendes fra Kortet i Matrikelarkivet af 1780 (Fig. 3) og fra et Prospekt af Gaarden i Frederik V.s Atlas fra 1754 (Fig. 2), ogsaa Jens Juels Værk? Det vil her være praktisk at begynde med det sidste Spørgsmaal, idet man gaar ud fra Planen af 1780.

Den viser et helt storstilet Anlæg efter alle Barokkunstens Regler, sammenkomponeret af Ladegaard, Økonomigaard, Hovedbygning og Have — altsaa hele fire Elementer. Længdeaksen spænder over 400 Meter, ligger nogenlunde i Retning Syd—Nord og fortsætter sig Nord paa i en snorlige Vej langs Eng og igennem Skov til Længet. Som dette Anlæg kendes fra nævnte Kort, suppleret med Prospektet af 1754, har det præsenteret sig helt imponerende og af mærkelig og stærk Effekt. Nærmede man sig fra Syd, passerede man først, midt imellem to Damme, en Art Forgaard til Ladegaarden, og stod, efter at være gaaet gennem den høje og brede Ladebygningens Port, i selve den trefløjede Ladegaard, der aabnede sig mod Voldstedets Bygningsanlæg. Voldstedet var endnu 1754 et Dobbeltvoldsted. Paa forreste kvadratiske Holm laa to lave parallelle Økonomilænger, der veg til Siden for at lade det korte, høje Hovedhus paa den lille bagerste Holm virke som det logiske »Point de vue« for hele det langstrakte aksefaste Anlæg. Bag Hovedhuset førte en Bro over Graven til Haven, hvis Længdeakse fulgte Bygningsanlæggets. Der har været en vekslende Rytme over dette firdelte Anlæg — ogsaa i Kraft af Skiften fra lavere til højere Huse. Vandet i Damme og Grave har givet interessante, raffinerede Spejlinger og gjort Synsindtrykkene mangfoldige!

Her er nu straks at sige, at allerede Dobbeltvoldstedet af ægte Renaissancetype viser, at man har at gøre med et kun delvist Nyanlæg. Men dertil kommer, at hele det her skildrede, saa korrekt gennemførte symmetriske Barokanlæg, for Bygningernes Vedkommende, næppe kan skyldes Jens Juel. De to Økonomilænger, opførte i Bindingsværk, bærer i al Fald ikke, saaledes som de kendes fra Prospektet, Præg af at tilhøre 17. Aarhundredes Slutning; de maa efter Bindings-

værkets Karakter og efter de dekorative Enkeltheder være fra 18. Aarhundrede. Og naar man erindrer, at det var en gammel Herregaard, Jens Juel her havde faaet Raadighed over, og det i sin fremrykkede Alder, og endelig en Ejendom, der ikke tilhørte hans eget Friherreskab, er det rimeligst at tænke sig, at han har nøjedes med paa Tostrup kun at bygge en ny Bolig. Dette stemmer da ogsaa godt med Indskriftens Ord om, at han har bygget »dette Hus«. Maa man da fastholde, at det storladne Anlæg ikke i sin Helhed kan skyldes Jens Juel, forholder det sig maaske noget anderledes med Haven. Den kan tænkes at gaa tilbage til hans Dage, i alt Fald i sin Hovedform.

Er Christianssæde saaledes at betragte som et kun delvist Nyanlæg, bliver jo dog Hovedbygningen tilbage som Jens Juels Værk. Men her rejser sig da det andet Spørgsmaal — af lige saa stor Vigtighed som det første: Hvor meget er der tilbage af det Hus, der stod færdigt 1690?

Den grundmurede Hovedbygning er et Enkelthus, om hvilket man ved, at det 1883 gennemgik en haard og uforstaaende Istandsættelse, for ikke at sige Ombygning. Huset er ikke særlig stort — kun paa 6 store Fag, men til Gengæld 4 Fag dybt. Det har to Etager, foruden Kælder og Tagetage. Hovedfacaden har en tofags Midtrisalit (d. v. s. Midt-Fremspring) med Hjørnepilastre. Paa Nordsiden (Fig. 1) fandtes tidligere to karnapagtige Udbygninger. Hele det høje Hus afsluttes opadtil af et Mansardtag, stærkt udnyttet til Beboelse. Bygningen staar nu i røde Mørsten med Kælderpartiet i Cementkvadre; andre Enkeltheder er ligeledes i Cement. Kun Guirlandeprydelser og Vaabenskjoldet paa Forsiden er i Sandsten.

Man har hidtil været tilbøjelig til i Christianssæde at se et i alt væsentligt korrekt Udtryk for et Landpalæ fra 1690. Men allerede Tagformen vækker Mistanke om, at dette Hus er endog overordentlig stærkt ændret i Tidens Løb. Er dette Mansardtag oprindeligt, er det første Gang, denne Tagform kan paavises i Danmark. Men 1690 var Mansardtaget kun netop kommet i anerkendt Brug ved J. H. Mansards Byggeforetagender i Versailles i Frankrig, hvor han var traadt i

Virksomhed 1670, og det lyder lidet rimeligt, at man her i Danmark, fjernt fra Hovedstaden og ude paa en lollandsk Herregaard, allerede 1690 skulde have benyttet dette Tag.

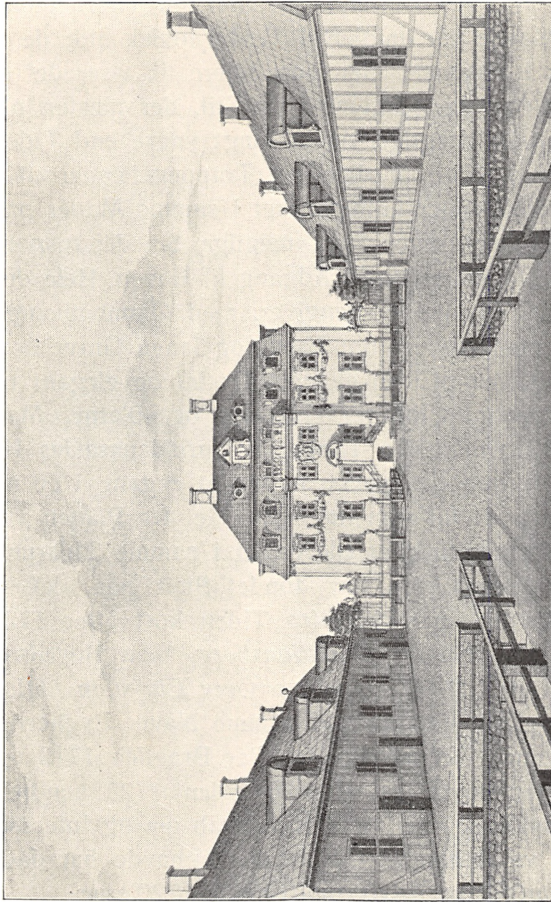

Fig. 2. Christiansgade, set fra Syd. 1754.

Efter Frederik Vs Atlas.

Desværre er selve Tagetagen ændret i 1883, saa den kan ikke mere give nogen Oplysning om Sammenhængen. Men Mistanken til Husets Ægthed som Monument fra 1690 bestyrkes yderligere ved en nøjere Betragtning af Prospektet af 1754, sammenholdt med nuværende Virkelighed.

Prospektet (se Fig. 2) gengiver for saa vidt Christians-

sædes nuværende Hovedfacade, paa $2 + 2 + 2$ Fag, som denne ogsaa nu har pilasterprydet Midtrisalit, Trappe foran, med Sideløb og Kældernedgang, Portal, Vaabenskjold og Altan øverst. Ogsaa Prospektet viser Mansardtag med Beboelse og Urkvist. Derimod mangler nu Hjørnepilastrene. Samtlige Pilastre var imidlertid 1754 i ionisk Stil; de to nuværende er i toskansk. Ser man nøjere til, viser det sig, at alle Enkeltheder er gengivne i en Stil, der næsten nærmer sig til det rokokkoagtige, og er langt yngre end Tiden ved 1690. Dette gælder alt, lige fra Trappegelænder til Skorstenene. Dertil kommer Gitterværket i samme Manér paa den anden Side Tværgraven og mægtige Smedejernsporte til begge Sider for Huset, med Adgang til Haven. Hele den Del af Anlægget, Prospektet gengiver, med Økonomilænger og det nette Træstakitværk om Broer og langs Grave er fremstillet som bleven til i en gennemført, let og elegant Barokmanér, der nærmest tilhører 1730'erne og 40'erne. Man kan ikke værge sig mod den Tanke, at Christianssædes Hovedbygning er bleven ret stærkt ombygget engang i de nævnte Tiaar, og det ser ud som om ogsaa det fra Planen af 1780 kendte Bygningsanlæg er bleven til i samme Tidsrum. De store Forandringer, der har fundet Sted paa det gamle Tostrup, skriver sig sikkert fra Tiden kort efter 1729, da Gaarden, under Navnet *Christiansborg*, blev Hovedsædet i det i dette Aar af den hovedrige Grev *Christian Ditlev Reventlow* oprettede Grevkab af samme Navn. Bygherren var den fra Altonas Genopbyggelse efter Branden 1713 og Københavns Genopbyggelse efter Branden 1728 kendte dygtige Administrator, hvis store Kundskab om og Interesse for Byggeri er vel bekendt. I København havde han ladet sit Palæ restaurere og delvis ombygge i 1720'erne.

Som Hovedbygningen var 1754, maa følgende afgørende Enkeltheder være senere Tilføjelser til Jens Juels Palæ: Først og fremmest Mansardtaget, der i saa væsentlig Grad er bestemmende for Bygningens ydre Fremtræden. Dernæst Sidepilastrene, der slet ikke hører hjemme i Tiden omkring 1690; de kan have været lavet af Træ efter 1729! Endelig er der alle de, en senere, mere elegant Barok, tilhørende smyk-

kende Enkeltheder: Altan, Kviste etc. Om Risalitten (Frem-springet) i sin Opbygning — med de ioniske Pilastre og Altan — er oprindelig, er det vanskeligt at udtale sig. Men

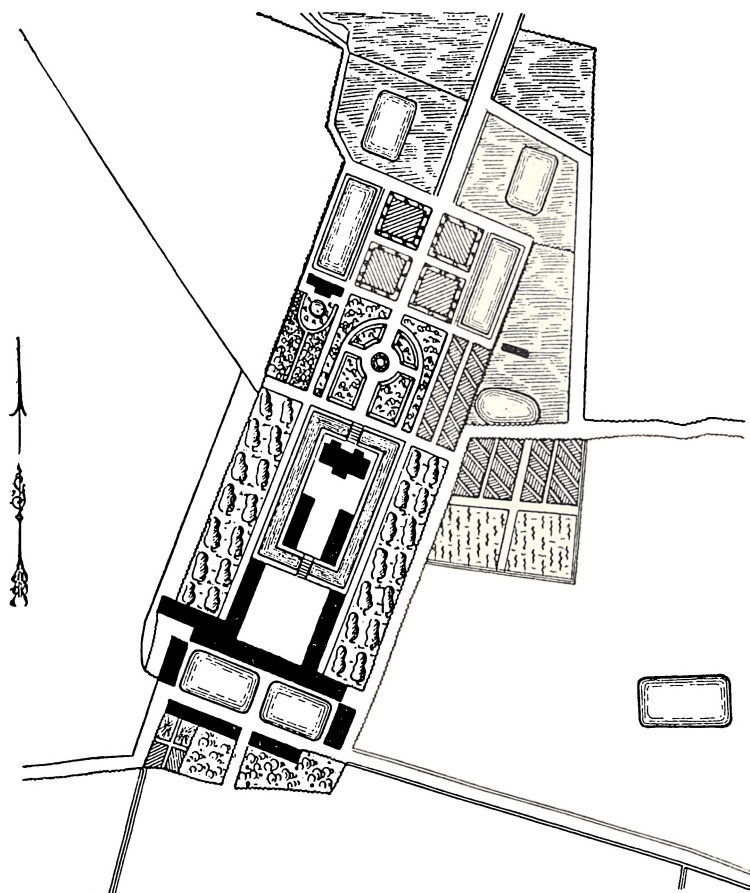

Fig. 3. Christianssæde. Beliggenhedsplan 1780. Maal: 1:5000.
Matrikelarkivet.

D. Hgde. ved 1920.

Pilastrene her synes at være tagne op i Forbindelse med Murværket, og det er da rimeligst at antage, at de virkelig har hørt til fra først af. Fremspringet maa i saa Fald ogsaa dengang have baaret en Altan.

Jens Juels Palæbygning har da i det ydre forholdt sig

betydeligt mere enkel og ligetil end hidtil formodet. Det har staaet med almindeligt afvalmet Tag. Hovedfacaden har dog i det væsentlige haft samme Komposition som nu, uden Sidepilastre, med det stærkt fremspringende Risalitparti paa Midten, flankeret af ioniske Pilastre og kronet af en Altan. Af ydre Dekorationer kan nu kun paavises Guirlanderne under Førstesalens Vinduer til venstre og højre for Risalitlen. Nuværende Vaabenskjold er fra en senere Tid. Mod Havesiden havde Huset to gammeldags Karnapfremspring. Hvad det indre angaar, er der sket store Forandringer, bl. a. ved Fjernelsen af de to Udbygninger, og af indre Udstyr fra ældre Tider er intet mere tilbage. Men der er Grund til at formode, at væsentlige Træk af selve Rumfordelingen har holdt sig. Særlig gælder dette Salsetagen. I begge Etager var Risalitfremspringet bestemmende. Forneden fandtes her Vestibule med Trappe, bagved et Gemak, antagelig med Udgang til Haven. Foroven var der svarende hertil: Trapperum og Gemak. Om dette Parti af Huset som det centrale har de øvrige Rum grupperet sig.

Som Christianssædes Hovedbygning stod færdig 1690, hører den med i Rækken af hollandsk prægede Landpalæer fra Aarhundredets senere Tiaar. Det besad den hollandske Skoles hele Nøgtternhed i det ydre, men tillige noget af dens Klarhed og Kraft. Dekorativt Udstyr var ogsaa her anvendt med Sparsomhed, men som sædvanligt — ogsaa med klog Beregning. Kun Skade, at Bygmesteren ikke kendes. Vel var Christianssædepalæet ikke et Mesterværk, men det har dog gjort sin Bygmester Ære.

Litteratur: Vilh. Lorenzen: Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden I, 1930 (hvor Christianssæde — beskrevet væsentlig i nøje Overensstemmelse med ovenstaaende Skildring — ses i Forhold til Datidens øvrige Barokkunst), og L. Bobé: Danske Herregaarde ved 1920 II.

Menneskeskæbner i de falsterske Tingbøger.

Af Holger Hjelholt.

Naar man, som disse Liniers Forfatter, har sit daglige Arbejde i et Arkiv, saa er man henvist til at leve en væsentlig Del af sit Liv blandt Optegnelser om svundne Tiders Skikkelser og Hændelser. Enten gennem egne Undersøgelser eller ved besøgendes Spørgsmaal bringes man i Forbindelse med disse — for en kortere eller længere Stund, mere eller mindre intimt. Naar saa nye Krav melder sig, eller Dagens Arbejde er til Ende, ja, saa er det ikke altid let brutalt at klippe den opstaaede Forbindelse over. Tankerne vil stadig sysle med det Stykke Fortids Liv, der er bragt én nær, og Spørgsmaal efter Spørgsmaal melder sig, som man kan have svært nok for at skubbe fra sig som sig uvedkommende. Man gentager maaske nok for sig selv: i Graven er stille, i Graven er Fred, dens tavse Beboer af Sorgen ej ved. Og det er jo rigtigt nok, at medens Nutidens Menneskeskæbner stærkere eller svagere kalder, eller kan kalde, paa vor virksomme Indgriben, saa er denne omsonst overfor Gravens tavse Beboer. Her nytter det ikke at ville være Forsyn; intet venligt Ord og ingen hjælpende Haand rækker didhen. Men leve med Fortidens Skikkelser kan man, glædes med dem, lide med dem og bekymre sig for deres videre Skæbne, naar de, efter at vi har gjort deres Bekendtskab, atter glider ud af vor Synskreds. For dette gør de jo, de aller-, allerfleste af dem, som man til daglig i Arkiverne gør Bekendtskab med. Frem af Mørket stiger de, viser sig i et Glimt for os for atter at dukke ned i Mørket.

Under min Sysselsættelse med Udarbejdelsen af en Bog om »Falsters Historie« er jeg naturligt nok i de Optegnelser i

Arkiverne, hvorfra jeg henter mit Stof til denne, stødt paa talrige Udsnit af Menneskeskæbner. De har lagt Beslag paa mine Tanker i større eller mindre Grad, og jeg har haft mere eller mindre svært for igen at slippe dem af Syne og atter at lade dem dukke ned i Mørke. For nogle enkelte af disse Menneskeskæbner, saadan som jeg har mødt dem i de falsterske Tingbøger for omkring tre Aarhundreder siden, er det, at jeg i det følgende vil forsøge at interessere Læseren. »Navnene« hører ikke Historien til, saadan som man sædvanlig opfatter dette Udsagn. Det er ikke Navne paa Digterens »lysende Aander, som over Jord med Frelsens evige Banner for«. Det er Navne paa falsterske Almuesmænd og -kvinder, ukendte Navne af Folket, der for en Stund skal drages frem af Glemsel: dels for at give os et Indblik i Folkets Liv og dels for at leve deres eget Liv, særpræget som hver eneste Mennesketilværelse er blandt de talløse andre i Slægternes Gang*).

1. *Rasmus Christoffersen i Vaalse.*

Først skal vi omtale Bonden Rasmus Christoffersen i Vaalse, der i Aaret 1636 kom saa ulykkeligt af Sted, at han dræbte sin egen Datter. Han har sikkert været Enkemand, hvad man tør slutte af de Omstændigheder, under hvilke Ulykken hændte. Et Vidneudsagn siger, at han stod og havde sin unge Datter i Haaret og en Skræddersaks i Haanden og vilde klippe hende. Vidnet — Marine Skrædders — siger da til ham: »Rasmus, farer ikke saa med Barnet«, og han svarer: »Det er mig en stor Sorg, den anden (d. v. s. hans anden og ældre Datter) vil ikke børste og to hende«. Mon

*) De falsterske Tingbøger findes i Landsarkivet i København. For de følgende 7 Afsnits Vedkommende henvises til Falster Nørre Herreds Tingbog 1633—37 Fol. 249 a ff. og 261 b; 1640—41 Fol. 8 a ff., 14 a f. og Fol. 20 b f. (sml. 1633—37 Fol. 136 b); 1641—43 Fol. 60 a ff., 81 b ff., 93 a ff., 107 a ff., 120 a ff., 139 a ff.; sstds. Fol. 127 b f., 132 a f. og 133 b; 1653—56 Fol. 107 b f. samt til Falster Sønder Herreds Tingbog 1645—47 under Tingdagen $\frac{2}{7}$, 1647 og 1653—56 Fol. 102 a ff. og 123 b f. I flere Tilfælde har jeg desuden inddraget de forskellige Regnskaber for Nykøbing Len i Undersøgelserne om de paagældende Personers Skæbne.

denne Ordveksling ikke maa tydes saadan, at han, om end med Sorg, klipper Haaret af sin lille Datter, fordi den ældre ikke vil holde hendes Haar i Orden? — I det samme kommer den ældre Datter, der, ligesom Vidnet, hed Marine, til, og der opstaar en Ordstrid mellem hende og Faderen. Den ender med, at denne slaar til hende over Bordet med Saksen og rammer hende i »det tynde Liv«. Hun kommer derefter krybende ind ad Huset til Gertrud Troelsdatter »og sagde: O, min Hjertensmoder, min Bug er sønder, og greb hende i Favnen, og hun styrtede saa straks og donet (besvimelede). Noget derefter, som hun kom noget til sig, begærede hun (at) maatte komme hen at lægge sig at sove. Faderen kom ind til hende og spurgte, om der var Hul, og gav sig og sagde: Gud bedre mig arme Mand. Siden saa de ham ikke«. Han gik ud af Herberget og gik ud ad Gaden og tog neder af Gaden ved Oluf Lauridsens Gaard. Det er det sidste Glimt, vi ser af Rasmus Christoffersen. Han forsvinder i Mørket med sine Samvittighedsnag og unddrager sig Rettens truende Straf. Muligvis, at han har brudt sig en ny Bane andensteds. Vi ved det ikke.

For Marine Rasmusdatter blev Ulykken Døden. Efter at Gertrud Troelsdatter og Marine Skrædders havde bragt Pigen til Sengs i Herberget, gik den sidste ganske vist straks ud til Stubbekøbing til Mester Hans Badskær. De lejede en Vogn og kom begge til Vaalse om Natten Klokken 12. Men Badskæren sagde: »Han kunde intet gøre ved det, før han kunde se af Dagen«. Om Morgen gik han saa ind til hende, men da han saa, der var Hul paa Tarmene, sagde han, »at der var ingen Redning paa Færde og rørte intet ved hende, men drog hjem fra hende. Siden laa hun saa hen til 3 Slet om Mandagen Eftermiddag, saa døde hun«. Dette var den triste Udgang af Ordstriden mellem Fader og Datter.

2. *Jakob Simonsen i Nørre Vedby.*

Ogsaa den Mand, som vi nu skal omtale, Jakob Simonsen i Nørre Vedby, kom ulykkeligt af Sted ved et Drab, der nærmest maa regnes for Vaadedrab. Det fandt Sted i Aaret 1640, og det skyldtes som saa mange Drab dengang og senere

overdreven Nydelse af stærke Drikke. Det er vel nok for meget paa Grundlag af det lidt, vi ved om Jakob Simonsen, at betegne ham som en gammel Fyldebøtte, men han har dog vistnok i højere Grad end de andre Bymænd følt Trang til efter Dagens trælsomme Slid at gøre sig en glad Aften hos Rasmus Smed, der synes at have holdt en Slags Smugkro. I en Retssag fra 1634 hører vi om, at han har siddet og drukket sig drukken af Most, og at Sønnen er ude med en Lygte for at hente ham hjem. En Aften i 1640 sidder han i Rasmus Smeds Hus og drikker 6 Skilling bort med den Begrundelse, at »der var varmt i Stuen«. Da hans Kvinde ogsaa kommer derind, lader han en Kande Øl hente til sig og sin Kvinde »ud paa Aftenen, der Lys var tændt«. Men saa hænder det ulykkelige, at en Mand, med hvem han aabenbart har noget udestaaende, kommer derind. Det var Hans Lauridsen i Nørre Vedby, og han var helt drukken, medens det derimod siges om hans Ledsager Jørgen Christoffersen — Christoffers Søn i Orehoved —, at han var ædru og stod paa Gulvet og »drak en Pibe Tobak«, da Klammeriet mellem de to andre begyndte. Det kan sikkert ikke betvivles, at Hans Lauridsen var den, der begyndte. Da han kom ind, satte han sig hos Jakobs Kvinde og sagde til ham: »Under Eders Søn den Hest? Da svarede Jakob ham: Jeg vil unde min Søn, hvad jeg vil, det kommer dig intet ved. Ydermere sagde Hans Lauridsen til ham: Under eders Søn den Hest, at han kan have noget at rende i Ring med (altsaa til Ringridning). I det samme slog Hans Lauridsen ham i sit (hans) Ansigt med sit Knivskaft og sagde: Din gamle Skælmer, du haver skadet mig tyve Daler. Saa slog han Jakob Simonsen atter igen i hans Hoved med Knivskaftet og skar ham ogsaa i Hovedet med Kniven, saa Blodet nedløb«. Da Rasmus Smed selv laa syg til Sengs og saaledes var lovlig undskyldt for at blande sig i Sagen, greb Ellen Rasmus Smeds ind, tog fat paa Hans Lauridsen og sagde: »Slaar ikke saa den gamle Mand. I slaar eder til Skade paa ham«. Saa tog hun ham ned til Stuedøren fra Jakob Simonsen. »Da kom Jakob Simonsen løbendes og stak til ham med sin Arm. Da raabte Hans Lauridsen og sagde: Eja, Jakob Simonsen, hvor stak I mig«. Og

samtidig lod han den Kniv, han stod med, falde ned fra Haanden. Jakob Simonsen løb ud af Stuen og hjem til sit og lagde sig der til at sove. Men Hans Lauridsen døde — formentlig ganske kort efter — af det Stik, han havde faaet.

Af de Vidner, der senere blev ført for Retten i Sagen, var der ganske vist ingen, der havde set Jakob Simonsen stikke Hans Lauridsen med Kniv. Skønt der, som vi hørte, var Lys tændt, har Belysningen i Stuen næppe været den bedste. Men den dræbtes eget Udsagn før sin Død baade for Præsten og andre om, hvem der stak ham, og Vidnesbyrdene om, at Skaden skete, da Jakob stak til ham med Haanden, var ikke til at komme udenom. Heroverfor nyttede det ikke, at Jakob sagde, at han havde ingen Kniv hos sig og »forbandet sig til Helvede, om han var hans Banemand«. Om han end havde haft Kniv, sagde han, da kunde han endda ikke have set at stikke ham, thi Blodet løb ham saa fast ned i Øjnene, at han kunde ikke se at finde Døren. Men da den dræbtes eget Udsagn om ham som Drabsmand, paa hvilket Udsagn den dræbte havde taget Sakramentet, anførtes, gik Jakob Simonsen til Bekendelse, maa det vel siges, i følgende Ord: »Hans Lauridsen mistede sit Liv og jeg med for den Trættes Skyld, de havde haft om den Skude«. Det har vel været i denne Trætte, at Hans Lauridsen har følt sig skadet for 20 Daler. I den af Herredsfogden og de 8 udnævnte Mænd afsagte Dom paa-beraabtes bl. a. ogsaa Jakob Simonsens nævnte »Bekendelse«. Han dømtes til igen at lide paa hans Liv og Hals efter Landsens Lov. Om det imidlertid er gaaet saa strengt til, turde vist være tvivlsomt. Der forekommer i hvert Fald i Skattemandtallerne for Nørre Vedby en Gadehusmand Jakob Simonsen baade før og efter Aaret 1640. Det troligste synes da at være, at han er sluppet med Skrækken, og det turde vel ogsaa være den Udgang af Sagen, som de fleste af os nu kunde ønske.

3. *Johanne Povlsdatter og Peder Jørgensen Ræv i Nørre Alslev.*

Den næste Sag, vi vil omtale, en Sag, der behandles paa Tinge først paa Aaret 1642, bringer os ind i et slemt Tyveselskab, blandt Folk, der hos de øvrige Bymænd har et ondt

Rygte og et Tyverygte. Hovedpersonen her er Peder Jørgensen Ræv, der vel nok til daglig er kaldet Per Ræv. Hans Kvinde hed Johanne Povlsdatter. Hun havde tidligere været gift, og en Søn af det tidligere Ægteskab, Rasmus Rasmussen, var hjemme paa Gaarden. Der holdtes desuden en Tjenestepige, Maren Rasmusdatter. Ingen af disse tre har syntes om Per Rævs Maade at skaffe Velstand til Huse paa, de optræder alle som Vidner imod ham, ja, Kvinden var endog Angiver og gik hjemmefra — i Fortvivlelse over Mandens Tyverier eller i Rædsel for at skulle komme til sammen med ham at ende i Bøddelhænder. Vi skal nu se lidt paa, hvad der paa Tinge blev oplyst om hans Bedrifter.

Per Ræv synes navnlig at have været betænkt paa at skaffe Sul i Huset. Johanne Povlsdatter bevidner, at noget før Mortensdag 1641 kom Manden ind med et Faar og et Lam, der begge var hvide og begge fremmede, og de blev slagtede straks om Natten næst derefter. Samme Skæbne led Rasmus Vogter i Bjørnstrup, hans So. Johanne sagde, at havde hun ikke villet hjælpe Manden med at slagte Soen, havde han myrdet hende paa Stedet. En anden Gang var Stifsønnen Rasmus Rasmussen i den Skov, der kaldes »Bondens Have«, for at køre Ved hjem. Han kørte først to Læs, og Per Ræv var imens i Skoven. Da han kom for at hente det tredie Læs, »da laa der under en Bøg to hvide fremmede døde Svin. Saa tog Peder Jørgensen dem op og lagde dem paa samme Vogn og lagde nogen Løv og Naurris paa dem. Saa kørte Peder Jørgensen selv Vognen hjem med Svinene, og Rasmus Rasmussen gik bagefter. Men der han kom hjem, da blev han straks udsendt i Indebud (Hoveritjeneste) til Hove til Nykøbing og laa der om Natten ude til Hendrik Løgs.....«. Samme Nat nødte Peder Jørgensen sin Kvinde til at hjælpe sig med at slagte de to fremmede Svin, og »dersom hun da vilde have gaaet ud fra ham, da havde han myrdet hende paa Stedet«.

Ogsaa ved en anden Lejlighed maatte Stifsønnen yde Haandlangertjeneste ved et Tyveri. »Nu næst forgangen Sommer, da sagde hans Husbond: Kom og følg mig hen ud paa Egelev Mark. Jeg haver købt en Stak Hø af en

god Dannemand. Du skal følge mig og tage det. Da svarede Rasmus Rasmussen og sagde: Nej, jeg kan nu ikke se, thi det er Nat, at tage det paa Vognen. Da svarede Peder Jørgensen: Du skal følge mig, eller skal du smage denne Jern-tyv«. De kørte saa af Sted ud paa Egelev Mark, tog først en hel Stak, kørte saa hen til en anden Stak og tog haardt ved Stakken, fik saa Læs paa, og samme Nat kørte Per Ræv ud med det til Nykøbing og solgte det der i Byen. Det blev solgt til Hofmesteren.

Til Sulet maatte der jo ogsaa skaffes Brød, og det blev Per Rævs Virksomhed her, der bragte hans Kvinde til at gaa hjemme fra og førte ham selv i Fængsel. Søndag den 27. Februar 1642 var han ved Nattetid sammen med Oluf Christensen Møller i Ravnse, der ogsaa havde et slemt Tyverygte, inde i Laurids Møllers Mølle og stjal Mel. Per Ræv havde om Morgenen opsøgt Oluf Møller, og siden var de taget til Stubbekøbing, hvor de drak tre Kander Øl, vel for at styrke sig til Foretagendet om Aftenen. Om Hjemkomsten til Per Rævs med Tyvekosterne beretter Johanne Povlsdatters skriftlige Vidnesbyrd, hvor det hedder, at de begge om Natten kom ind til hende og »spurgte mig ad, om jeg havde noget at se ved. Da sagde jeg ja. Da spurgte min Mand mig ad: Haver du noget Mad. Da sagde jeg: Vi vil faa noget. Saa tændte jeg et Lys og gik hen paa vor Lo og gav Hestene. Da saa jeg, at der stod en Melsæk inden Lodøren, og da saa jeg, at der stod en Skærekiste hos, som og stod en Sæk Mel paa. Straks derefter bar han samme tvende Sække Mel ind i vort Kammer. Saa maatte jeg holde et Lys om Natten, imens han stødte det i to Tønder«. Under dette Arbejde sagde han til hende: »kan jeg faa end et saadant Tegh (Tag), da vil vi holde os med Brødkorn i Aar«. — I Tjenestepigen Maren Rasmusdatters skriftlige Vidnesbyrd hedder det bl. a., at Johanne Povlsdatter fortalte hende, at hun maatte holde Lyset, medens Manden styrtede Melet i Tønderne. »Og da sagde hun: Jeg er saa bange, mit Hjerte det maa ret briste, og hun vred sine Hænder, de knaged som Kaalstokke. Da sagde jeg til hende, at hun skulde gaa hen og give Fogden sligt til Kende. Da sagde hun ja straks, at hun vilde skynde sig fra ham, at hun

ikke skulde komme i Skade med ham at dele saadan Gerning, som han havde gjort og udført i Nat. Og da sagde hun, at hun vilde heller gaa omkring og bede sig Mad hos Godtfolk med sine Børn. Da bad hun mig, at jeg skulde gaa hen til Fogden og lade ham saadant vide, da kan han nu tage ham ved ferske Gerninger«.

Tjenestepigen gik da ogsaa hen til den Nørre Alslev Foged, Jan Rasmussen. Men denne turde ikke sætte dem i Jern, førend der kom nogen at spørge efter det stjaalne Mel, og selv da Laurids Møller, Melets Ejermænd, indfandt sig, vilde Jan, at han først skulde tale med Ridefogden. Da saa Laurids Møller havde faaet Ridefogdens Befaling om, at der skulde skaffes ham Jern til Tyvene, sendte Jan to Gange Bud til Peder Jørgensen, men fik det Svar, at denne vilde komme næste Morgen. »Saa om Aftenen gik Jan Rasmussen og Laurids Møller, Sagvolderen, saa og fem eller seks Mænd med dem hen til ... Peder Jørgensen. Saa bankede han paa Døren, saa lod Per Jørgensen Døren op og gik fra dem ind ad Stuen igen, og de ginge ind i Stuen efter ham. Saa begærede Sagvolderen Laurids Møller, at Jan Rasmussen vilde sætte en Fjeder paa Per Jørgensen. Da satte P. J. sig ved Bordet og fik Mad. Da svarede P. J., at Sagvolderen skulde selv sætte Jern paa ham. Da svarede Jan Rasmusen: Jeg haver faaet Ridefogdens Befaling paa at sætte Jern paa eder. Saa tog han en Buløkse under Bordet og sagde: Kommer her nogle andre at sætte Jern paa mig end Sagvolderen, da skal han smage denne Økse ... Da sagde Jan Rasmussen til P. J.: Enten vil I lade Jern sætte paa Eder med Vilje eller og med onde. Saa satte P. J. sig paa Bænken og kastede Øksen og lagde Kniven op i Vinduet og rakte Foden frem. Saa lagde Jan Rasmussen Jeru paa ham efter Sagvolderens Begæring og efter Ridefogdens Befaling.....«. Samme Aften gik Turen til Per Rævs Medskyldige Oluf Christensen Møller. Da de kom derhen, spurgte Jan Kvinden ad, hvor Oluf Møller var. »Da sagde hun, han var ikke hjemme, han var henne i Ravnse Mølle. Saa gik Jan Rasmussen ind i Stuen. Da sad Oluf Møller i Kakkellovnskrogen. Saa stod Oluf Møller op mod ham. Saa greb Oluf Møllers Kvinde Fjederen fra Jan og sagde: Jeg ved, han maa gaa ud. Da svarede Jan: Nej. Her

staar Laurids Møller og haver begæret Kongens Jern til ham. Saa holdt de andre Kvinden, medens Jan satte Jern paa ham. Saa gik Oluf Møller hen med dem siden«. Samme Aften op-søgte Kvinden for øvrigt de to fangne hos Fogden, og hen-vendt til Per Ræv skal hun have sagt: »Sidder I her? Skal I to Brødre op og hænges?« Hertil tav de andre stille og svarede intet. Det har været af gode Grunde.

Det Tonefald, hvori den anførte Ytring af Oluf Møllers Kvinde, Bodil, er bleven sagt, er nu længst døet bort i tre Aarhundreders Grav. Muligvis er Ordene sagt i hjerteske-rende Fortvivlelse, skønt vi nu vel nærmest vilde være til-bøjelige til at fortolke dem anderledes efter den Form, hvori Tingbogen har bevaret os dem. Men har Johanne Povls-datter vredet sine Hænder, saa de knaget som Kaalstokke, i Fortvivlelse over Samlivet med en Mand, der var Tyv, er hun gaaet fra ham og har været hans Angiverske hos Øvrig-heden, saa var Bodil Oluf Møllers aabenbart hendes Mod-sætning. Vi saa hende overfor Fogden nægte, at Manden sad hjemme ved Kakkelovnskrogen, og vi saa hende endog tage Jernet fra Fogden. Samme Aften, som Fængslingen foregik, gik hun ogsaa til Johanne Povlsdatter og bad hende om ikke at røbe noget om det stjaalne Mel, ja tilbød hende endog, om hun vilde tie, en Kaabe saa god som 24 Daler. Til denne Modsætning mellem de to Kvinder svarer den for-skellige Holdning, som de to Mænd gav Udtryk for overfor dem i nogle Ord, der faldt, da de fra Fogden førtes til Fængslet paa Nykøbing Slot. Til en af de Mænd, der led-sagede dem, hviskede Oluf Møller: »Sig min Kvinde det. Dersom hun har en Pude eller to, da bed hende, at hun stik-ker dem til Side, ellers de bliver fra hende taget«. Han bad ligeledes den paagældende om, hvis han kom noget til, at tage hans Hustru og Børn ind til sig og huse dem. Det var ikke saadanne Tanker, Per Ræv var fyldt af. Til Laurids Møller, Sagvolderen, det stjaalne Mels Ejerman, sagde han: »Dersom jeg skal dø, da vil jeg give Eder det til (tilgive Eder det), men jeg skal aldrig give min Kvinde det til«. Med saadanne hævngerige Tanker i Sindet vandrede han ind i det uhyggelige Fængsel »Kulhuset« paa Nykøbing Slot.

Per Rævs Kvinde havde, da hun gik hjemmefra, søgt Til-

flugt i Torkildstrup hos Niels Christensen Baadsmands. Det har vel paa en eller anden Vis været af hendes Slægt. Imidlertid hengik der, som vi har set, nogen Tid, inden Per Ræv fængsledes, og han fik baade Stunder til at jage Tjenestepigen bort og til at gøre Forsøg paa at hente sin Kvinde hjem igen. Han indfandt sig i Torkildstrup og sagde, at han havde været i Nykøbing hos Øvrigheden og faaet Befaling om at tage hende i Jern, om hun ikke vilde følge ham. »Da svarede hun: Nej, hun vilde ingenlunde følge ham hjem, ihvad ondt hun skal lide. Hun vilde hellere æde Nælder, som stod under Gærderne, end hun vilde følge ham hjem og være i hans Omgængelse og i hans Hus«. Naa, det blev jo ham, der kom i Jernet.

Baade af Johanne Povlsdatters Udsagn her og af de tidligere gengivne, at hun hellere end at forblive hos Manden vilde gaa Tigtergang hos Godtfolk om Mad til sig selv og sine Børn, faar vi et stærkt Indtryk af hvilken uvis Skæbne hun ved den af hende tagne Beslutning gik ind til. Vi skal vel derfor ikke undres eller forarges over, at hun, da hun havde fattet den Beslutning at gaa bort, sendte Sønnen Rasmus Rasmussen med en ny Melsæk, hvori der var en Kobbergryde og en Kobberpande, over til Kirsten Peder Andersens for at bede dem forvare det i et Par Dage. Moderen, sagde Rasmus Rasmussen, ventede sig intet mere af deres Gods. Naar vi nu tænker paa vore Dages Overflødighed, kan det næsten skære én i Hjertet at høre om den stakkels Johanne Povlsdatter, der kommer for at hente Sækken og fortæller, at hun vil gøre sig en Dyne deraf til at lægge sine Børn paa. Ja, og saa var det jo det ulykkelige med den Sæk, at ogsaa den nok var stjaalet Gods. Kirsten Peder Andersens vil have hende til at gaa til Fogden med den, men det vil Johanne ikke: Det var Synd, Sækken var en Sølvdaler værd, og fik Fogden Sækken, fik han og mere at vide. Saa kom der mere op. Johanne paa sin Side tilbød nu Belønning for Tavshed, men forgæves: Halvdelen af Sækken og en gammel, »torbagget« Gaas (d. v. s. hvid med mørkegraa Ryg). Hun tog dog Sækken med sig, havde den først skjult under sit Skørt, siden i sin Favn, og paa Tinge paastod hun senere, at hun

havde solgt den til en fremmed Mand. Hendes Paastand om, at det var hendes egen Sæk og med Gaardens eget Mærke, synes beklageligvis efter de førte Vidnesbyrd lidet trolig.

Vi vil nu prøve paa at slippe Tankerne om, hvordan Fremtiden har formet sig for Johanne Povlsdatter og hendes Børn, og vender i Stedet tilbage til Peder Jørgensen Ræv, da han vandrede i Fængsel paa Nykøbing Slot. Han synes at være bleven skilt fra sin medskyldige Oluf Møller, thi vi hører, at han i Kulhuset sidder sammen med to andre Fanger. Den ene af disse var Rasmus Hansen i Tingsted, der tillige med to andre havde været meddelagtig i et Drab, som vi ikke her nærmere skal omtale. Den anden Fange hed Peder Hansen Møller, og han havde ligesom Per Ræv forskellige Tyverier paa sin Samvittighed. Det er muligt, at Rasmus Hansen kan have haft grundet Haab om at komme fra sin Deltagelse i Drabssagen med Livet; men baade Per Ræv og Per Møller har nok i Fængslet været fyldt af Tanken om at komme op at hænges i »Galge og Gren«, som det hed i Datidens Retssprog. Det er derfor forstaaeligt, om de begge har grundet paa Muligheden af ved Flugt at unddrage sig Retfærdigheden. Per Møller har sikkert været Tankens Ophavsmand, men ellers synes de at have været enige herom, saa vidt man kan skønne af de Udtalelser, der senere fremkom for Retten, da Forsøget paa at bryde ud opdagedes.

Rasmus Hansen, der ikke vilde have med de andres Forehavende at gøre, forklarede i Retten, at Peder Hansen Møller begyndte »ligesom han havde været slet galen og slog sig for sit Bryst og sagde: Gud give, Djævelen splitte mig i tusind Stykker saa smaa som Sand. Saa løb Peder Hansen Møller imod Muren med sit ene Ben saa haardt, at han faldt baglængs om ned tilbage og styrtede paa Jorden paa sin Ryg og blev der noget beliggendes«. Lidt efter hørte Rasmus Hansen, at Jernet, hvori Per Ræv var fængslet, knak, og Per Ræv sagde til Per Møller: »Gud give, I faa en Ulykke i eders Fingre, saa stærke de er. Saa begyndte Peder Jørgensen Ræv, som han vilde græde derved. Saa sagde Peder Hansen Møller.....: Tier du ikke, da vil jeg ret nu slide

Stykkerne omkring dine Øren«. Om Aftenen ved Femtiden kom Oluf »Portligger« til Fængselsdøren — det er vel den Ole Knudsen Portner, som nævnes i Lensregnskabet — og hentede Kanden og Fadet, hvori Fangerne har faaet Mad. Da han var gaaet, begyndte Per Møller at bryde paa Muren med et lille Stykke Bøgespaan. Da han havde brudt noget, klagede han sig, at det sad svær haardt for ham, lagde sig paa Halmen og sagde: »Hjælp mig og bryd her-paa, ellers kommer jeg ikke herigennem«. Hertil skal Per Ræv have svaret: »Førend jeg vil hjælpe dig at bryde, da skulde jeg før ligge at raadne herinde«. Per Møller gav sig saa igen til at bryde og brød 2—3 Sten ud, men opgav det saa. I det samme, henved Kl. 7, kom Oluf Portligger atter til Fængselsdøren. Rasmus Hansen blev da forfærdet over, at Peder Møller saa saa surt paa ham, og blev ræd, at han skulde have taget en Sten og slaaet hans Hjerne ud. Han løb derfor ud til Oluf Portligger og sagde: »Førend jeg vil være her inde hos dem, da vil jeg hellere gaa ude paa Borggaarden med den spanske Kappe i Nat«. Derpaa løb han ud ad Døren. Noget derefter løb Per Ræv ud efter ham, og da Per Ræv atter gik ind i Fængslet, faldt Jernet af ham uden for Døren. Saadan er Rasmus Hansens Fremstilling. Skønt det ikke siges, maatte man vel egentlig kunne gaa ud fra, at det er paa dette Tidspunkt og under disse Omstændigheder, at Forsøget paa at bryde ud opdages. Men helt sikkert er det vist ikke.

Efter Rasmus Hansens Fremstilling synes Per Ræv jo ikke at have haft megen Lod i Flugtforsøget. Det paastod nu ganske vist Per Møller i Retten. Han hævdede, at Per Ræv baade havde sagt, at han vilde følges med ham ud gennem Muren, og at han havde sagt til ham: »Du est en gammel Karl. Bryd disse Stene ud, saa kommer vi ud, du vedst bedre af det at omgaas dermed end jeg«. Ligeledes havde Per Ræv sagt, at han siden vilde bryde Hul udenfor paa »Privet«-Muren. Da Mestersvenden nemlig forleden Dag havde været og rensset Privetet, der altsaa maa have befundet sig i Fængslets umiddelbare Nærhed, skulde han have givet Per Ræv Undervisning i, hvordan de kunde bryde Hul paa Privet-

muren og komme igennem. Per Ræv skulde ligeledes have tilbudt to gamle Bukser at træde i, saa de kunde komme nogenledes gennem Skarnet. Per Møller fortæller endvidere i Retten om, hvordan de nærmere drøftede, hvor de skulde flygte hen, naar de først var komne ud. Selv vilde han til Sjælland, medens Per Ræv vilde søge Tilflugt hos en Slægting paa Fyn, Bernt Urtekræmmer i Odense.

Flugtforsøget blev jo imidlertid ikke til noget, og baade Per Møller og Per Ræv dømtes for deres Forsøg paa at »bryde Kongens Mur, Fængsel og Jern« til Døden. Efter denne Dom virker det naturligvis lidt underligt at se, at Per Ræv noget senere for sine Tyverier modtog følgende Dom: Da han ikke er taget med Tyvekosterne og ført til Tinge, kan han ikke dømmes fra Livet. Men da han baade af Herreds- og Bymænd har faaet Skudsmaal som Tyv, kan han heller ikke helt frikendes, men skal lide i Fængsel og Jern paa Bremerholm, »saa længe samme Skudsmaal om Ry og Rygte og Tingsvidne staar ved sin fulde Magt, og hans Hovedlod at være forfalden til sit Herskab, saa længe den høje Øvrighed synes, han derfor bør at lide«. Hænge i Galgen og gaa paa Bremerholm i Jern har han jo nu ikke kunnet gøre samtidig. Efter en Bemærkning i Fortegnelsen over uvis Indkomst i Lensregnskabet 1642/43 maa man egentlig tro, at han er havnet paa Bremerholm. Det ses endvidere heraf, at Sagen om de to Fangers »Fængsels Brydelse« er bleven indstævnet for Landstinget, men dettes Protokoller er ikke bevarede for dette Tidsrums Vedkommende.

Men hvordan gik det saa ham, der havde fulgt Per Ræv paa Vej til Fængslet i Nykøbing, Oluf Christensen Møller? Efter de førte Vidner vil vi jo ikke være i Tvivl om hans Delagtighed i Tyveriet af Melet. Men Retsplejen dengang lagde ikke den samme Vægt paa Vidneudsagn, som vi gør nu. Dengang var det afgørende, om man kunde gribe Tyven »med ferske Gerninger« og føre ham til Tinget. Oluf Møller frikendtes. Dog maatte han først love ikke at ville stræbe efter at hævne sig paa Sagvolderen, Laurids Møller, medmindre han vilde miste sit Liv. Det vil vi jo nu mene unægtelig var billig sluppet. Og lad os da ved denne Dom tage

Afsked med Oluf Møller, noget ængstelige for, at der for at bruge Johanne Povlsdatters Udtryk skal »komme mere op« om ham, saafremt vi blader videre i den gamle Tingbogs møre og gulnede Blade.

4. *Kirsten Lauridsdatter i Sundby og Niels Olufsen af Lommelev.*

Fra samme Aar som Retssagen mod Per Ræv og Oluf Møller, fra Aaret 1642, er den Sag, hvori de to Personer, hvis Navne staar over dette Afsnit, optræder. Denne Sag kan man vistnok opfatte som et Vidnesbyrd om, at det ikke altid slog lige heldigt ud, naar en Mand overtog en Gaard og samtidig maatte gifte sig med Datteren eller Enken paa Gaarden.

I Sundby døde — rimeligvis i Aaret 1641 — Bonden Laurids Nielsen Padicke (eller Payke), og Datteren Kirsten Lauridsdatter sad derefter paa Gaarden. Hun nævnes i Skattemandtaller fra Efteraaret 1641 og Foraaret og Forsommeren 1642. Men Gaarden har naturligvis trængt til en Mand, og hun var saa bleven trolovet med Niels Olufsen, en Søn af Oluf Lauridsen i Lommelev. Straks efter Trolovelsen er han sikkert flyttet til Gaarden, hvor hans Arbejde behøvedes. Nogen Vielse kom det foreløbig ikke til. Trolovelsen regnedes jo dengang for det væsentlige. Kirsten fik sin Fæstensgave og siden Faddergave, da der kom et Barn. Men der gik ikke saa grumme lang Tid hen, før Niels Olufsen er bleven inderlig ked baade af Gaarden og Pigen, og de kan maaske ogsaa begge have haft deres uheldige Sider. Det kom til ubehagelige Optrin mellem Mand og Kvinde, og Kirsten Lauridsdatter gik fra Manden og fandt vel en Beskytter hos Povl Hansen paa Stadagergaard, der i Retten optræder som Fuldmægtig for hende.

Et af de for Retten førte Vidnesbyrd gaar ud paa, at Niels Olufsen sagde, at intet af alt det, som fandtes til Kirsten Lauridsdatters Gaard, var ham tilpas eller Nøje, hverken »Rugsaaden« (»Saad« er Udsæd), ej heller noget andet mere, hvis det være kunde, og ej heller var hans trolovede Kvinde ham behagelig. Han havde sagt, at han vilde slaa

hende, saa at hun ikke skulde forvinde det i Aar og Dag, og han truede hende ofte. Heroverfor paastod Niels Olufsen, at han ikke havde lastet, hvad der var til samme Gaard, undtagen en »ambøstig« Hest (formentlig en Hest, der havde Tilbøjelighed til Krampe). Hvad Forholdet mellem Niels og Kirsten angik, saa gik Vidnesbyrdet af en Karl, der havde tjent dem, ud paa, at han ikke havde fornummet andet end som godt med dem — men engang havde Niels sagt til sin Kvinde, at han vilde slaa hendes Hovedpande sønder med en Rokkefod! Det var jo dog ikke det bedste. Baade Fæstensgaven og Fadderpengene havde Niels Olufsen ogsaa faaet igen, men om de nærmere Omstændigheder herved var de to Parter naturligvis uenige. Vidnerne gik ud paa, at han havde »krævet« baade Fadderpengene og Fæstensgaven igen og havde sagt, at havde han blot det igen, som han havde givet hende, saa skyttede han intet om hende. Da han fik Fæstensgaven, skal han have takket hende og sagt, at han vilde faa en anden god Ven for det igen. Selv fremstillede han Sagen paa noget anden Vis. Faddergaven havde han begæret til Laans, da han selvtredie havde købt et Pund Salt — d. v. s. et Skippund (320 Pund) — for at betale dette. Og han havde haft i Sinde at levere hende den igen paa en anden Tid. Fæstensgaven paastod han, at hun havde »kastet« paa Bordet for ham, og saa havde han annammet den, »og han begærede det ene med det andet igen, efterdi hun foragtede ham«. Tjenestepigens Udsagn herom gik ud paa, at da hun selvtredie stod ved Bordet og fik Mad, saa hun, at Niels Olufsens Kvinde lagde samme Fæstensgave paa Bordet for hans Næse. Det er jo muligt, at dette Udtryk ogsaa vidner om en noget foragtelig Overrækkelse.

Af deres Sognefolk fik baade Kirsten og Niels »et godt, ærligt og kristeligt Skudsmaal«, men det hindrer jo ikke, at de ikke har været skabt for hinanden. Niels Olufsen, hvem Vidnesbyrdene gaar mest imod, tilbød imidlertid paa Tinge, at han vilde lade sig vie og give sig ved hende, naar hun vilde. »Hertil svarede Kirsten Lauridsdatter, at hun vil betænke sig derudi.....«. Det kan man efter de i Vidnesbyrdene omtalte Trusler egentlig saa godt forstaa. Men

hvad den endelige Udgang paa Sagen er bleven, hører vi intet om. En ikke helt uberettiget Formodning er det maa-ske, at Kirsten kan være bleven gift med den Laurids Jensen, der hen paa Aaret 1642 fæster hendes Faders Gaard. Han kaldes ogsaa Payke, hvilket Navn synes at følge Beboerne af denne Gaard. Er dette Tilfældet, maa man haabe, at ogsaa Niels Olufsen for sin Fæstensgave har faaet sig en god Ven igen og en anden Gaard, hvor der ingen »ambøstig« Hest hørte til Besætningen. Det kunde for øvrigt se ud, som om han noget senere har overtaget Faderens Gaard i Lommelev.

5. *Else Lauridsdatter og Rasmus Pedersen i Ønslev.*

Ligesom vi saa Kirsten Lauridsdatter og Niels Olufsen flytte sammen efter Trolovelsen, saaledes var det samme Tilfældet med Else Lauridsdatter og Rasmus Pedersen i Ønslev. De trolovedes i Fastelavnsugen 1653 og drog saa sammen ind i en Gaard i Ønslev »og var der til Paasken, som var paa fem Ugers Tid i deres Velmagt. Saa blev da Rasmus Pedersen syg og laa ved Sengen syg henved en Maanedes Tid der udi Gaarden, og..... Else Lauridsdatter, hun fødte ham paa Sengen desmidlertid, og hun gik ogsaa ved hans Plov udi Marken al Vaaren ud. Saa vilde ikke Rasmus Pedersen længer ligge i Gaarden hos hende, men han vilde over og ligge til sin Moders. Saa laa han og der indtil St. Hansdag hos Moderen, og..... Else Lauridsdatter gik der til ham og gjorde ham til gode«. Men saa hændte det en Dag, at Else grædende kom hjem til sin Moder og klagede og sagde: »Min Fæstemand har sagt mig til, at han kan intet gøre med mig, og at jeg kan intet gøre med ham«. Han havde sagt, »at han vilde give hende oppe for sin Broder«. Dette Forslag, som han har ligget og udspekuleret paa sin Sygeseng, udviklede han ligeledes overfor en Mand ved Navn Rasmus Nielsen (har denne været Elses Formynder?), som han sendte Bud efter. Han vilde overlade Broderen og Else Gaarden og saa have Aftægt hos dem. Dette sagde Rasmus Nielsen saa igen til Else. »Da svarede hun og sagde: Jeg vil sætte min Sag ind udi Guds Haand. Jeg formener

mig til, at den gode Øvrighed ikke steder (tillader), at han kan opgive mig saaledes til nogen anden, hverken til sin Broder, ej heller til nogen anden».

Else vilde altsaa intet vide af Rasmus' Broder Hans. Hvordan denne har stillet sig, hører vi intet om, men han maa sikkert have billiget Planen. Har han været dens Ophavsmand? Her er Rum for mange Haande Gisninger. Men da Else sagde Nej til Fæstemandens Forslag, hvorved han vilde skaffe sig et sorgfrit Udkomme, blev han fortørnet. Vilde hun ikke have Broderen, skulde hun heller ikke have noget af Gaardens Grøde, skønt det var hende, der baade havde pløjet og ladet saa. Og da hun nu efter sit Afslag drog ud og ristet Sommerristning (d. v. s. pløjet Sommerpløjning) paa Jorden til Gaarden, saa gik Broderen Hans til hende og tog Plovjernet og Plovøgene fra hende.

Denne Fremstilling af, hvordan Livet formede sig for Else og Rasmus fra Fastelavn til St. Hansdag 1653, nægtede Rasmus nu ganske vist at godkende paa Tinget. Skønt den byggede paa to Vidners Udsagn, hævdede han, at han aldrig havde sagt det om Broderen og Else. Derimod sagde han, at han engang havde laant sin Svoger et Plovjern og et Øg, hvad der vel i Realiteten svarer til, at det blev taget fra Gaarden, som Else drev. Vi vil naturligvis være mest tilbøjelige til at stole paa den Fremstilling, som de to Vidner giver af hele Sagen. Men hvordan gik det saa videre, vil vi spørge? Kom Rasmus Pedersen op af sin Sygeseng, blev Else lønnet for sin Trofasthed, høstede hun Grøden, som hun havde saaet? Derom hører vi intet. Kun over Elses og Rasmus' indholdsrige Liv i det korte Spand af Tid fra Fastelavn til Midsommer kaster Tingbogens Beretning Lys. Det foregaaende som det efterfølgende taber sig i Mørke.

6. *En fremmed Kvinde.*

Er vi ikke i Stand til at følge de bofaste Falstringers Liv og Skæbne, hvor langt mindre er vi da i Stand til dette, naar det drejer sig om de omflakkende Personer, hvoraf der i de Tider sikkert har færdedes adskillige paa Falsters Lande-

veje. Disse Betlere og Tryglere, Løsgængere og Lediggængere, eller med hvilke Navne de nu betegnes, har flakket om fra Sted til Sted, fra Landsby til Landsby, og har de end for en enkelt Nat kunnet tigge sig Husly hos en og anden, har de sikkert snart atter maattet bryde op og ud paa Landevejene. De jagedes af Lovbestemmelser fra oven om ikke at huse dem eller af Byvedtægter, saadan som den, hvorom vi hører i Morsby (Moseby), at ingen af Bymændene maatte »laane Kæltringer, Tyve eller Skælmer eller Trolddoms Folk Hus under en Tønde Øls Fortabelse og Øvrigheds Sag herudi foruden«.

Men netop i Mjoseby opholdt der sig Skærtorsdag Aar 1647 en saadan omvandrende Kvinde hos en af Bymændene, Mikkell Brun. Kvindens Navn nævnes ikke, enten man nu har kendt det eller ej. Skærtorsdag Eftermiddag var Bymændene ude at foretage det aarlige Foraarssyn af Markgærderne, om de var i forsvarlig Stand. Da det var besørget, faldt de i Snak om den fremmede Kvinde. Saa ønskede imidlertid en af dem at faa ret Maal paa en »Almindejord« (Fællesjord), som han havde lejet af dem; men da ogsaa det var fra Haanden, besluttede man at gaa hen til Mikkell Brun og spørge om den fremmede. To af Bymændene gik ind i Stuen, og »da sad samme fremmede Kvinde bag Mikkell Bruns Kakkellovn og lænkede paa en Hose, og Haaret paa hende hængte bag ned paa Ryggen«. De to Mænd vilde da, at hun skulde gaa ud til Bymændene, men hun svarede, »at hun havde intet at tale med dem Dannemænd. Da svarede de: Jo, Gud skal du saa. Du skal gaa herud, da haver de at tale med dig«. Hun gik saa ud til dem, og en af dem, Hans Skytte, sagde til hende: Jeg mener, jeg forbød dig, din Djævel, i Aftes, du skulde ikke ligge til min Nabos i Nat. Hun svarede, at hun troede ikke, det havde været hans Alvor, men Hans Skytte blev da saa ophidset, at han slog hende over Hærdene med en Staver, saa den gik i to Stykker. Siden slog han efter hende med det sidste Stykke og sagde: Jo vist var det mit Alvor. Saa gik den fremmede Kvinde igen ind i Mikkell Bruns Stue.

Hans Skytte vilde nu have Kongens Jern til Kvinden, altsaa

have hende fængslet og bragt til Nykøbing. Alle Bymændene paa nær to gik til Fogden Oluf Pil og begærede Kongens Jern at sætte paa hende. Det var Oluf Pil i og for sig ogsaa villig til; men det viste sig saa, at de ingen Jern kunde faa, hvorfor de sagde, at de ikke vilde tage Vare paa hende. »Og Mikkell Brun sagde, at han vilde lade Fanden tage Vare paa hende mer end I andre«. Men næste Morgen tidlig raabte Oluf Pil paa Gade, at nu kunde de faa Jern til hende, men nu vilde hverken Hans Skytte, ej heller nogen anden af Bymændene, paatage sig Ansaret for at kræve dette. Kvinden har altsaa faaet Lov endnu en Stund at sidde og lænke paa sin Hose i Mikkell Bruns Kakkellovnskrog, inden det atter bar af ud paa Landevejene.

At Hans Skytte havde forbudt hende at ligge til hans Nabos, var, som det fremgaar af et af Vidnesbyrdene for Retten, rigtigt nok. Vi hører, at den fremmede Kvinde om Mandagen laa i Sønner Alslev paa Jens Boesens Lo. Men om Onsdagen kom hun til Hans Skyttes og havde sin Trøje avet paa sig. Hans Skytte, der hævdede at have »nappet onde Rønner« (gjort daarlige Erfaringer) af saadanne Løsgængerfolk, sagde til hende: »Ligger du her i Nat, da skal du faa den bedske Syge paa din Krop. Da sagde [hun], at hun vilde gaa af Byen, og blev hun dog til Mikkell Bruns om Natten«. Hun skal for øvrigt have faaet Husly sammeds tidligere, og hun havde fra Sønner Alslev sendt Bud om, at hun vilde tale med dem, naar hun kom der paa Egnen. For Retten hævdede Mikkell Brun, at han ikke vidste noget om Byens ovenfor nævnte Vilkaar med Forbud mod at huse fremmede Folk.

7. *Kirsten Peder Væversdatter i Egebjerg.*

Den sidste Sag, som vi her skal behandle, kaster som alle de foregaaende kun Lys over et ganske kort Stykke af den paagældende Persons Livsbane. Sagen er fra Aaret 1654 og drejer sig om Peder Hansen Vævers Datter Kirsten i Egebjerg, der var i Ry og Rygte for at have været sygelig med et Barn. Hun skulde derfor efter Øvrigheds Befaling have været malket og af Kvinderne beset, men hun rømte

bort forinden, og helt uden Lod heri har Forældrene nok næppe været.

Af de for Retten førte Vidnesbyrd fremgik, at Kirsten fra Kyndelmisse og til Pinsedag skal have været »sygelig og svanger, som en anden tyk og sygelig Kvinde, at der kan rede til Barsel«. Et af Vidnerne, Tjenestepigen Karén Jensdatter, berettede, at hun kom til Kirsten Aftenen før Pinsedag, som hun gik bag sin Faders Plov og holdt paa Ploven. Kirsten spurgte hende da ad, om hun havde hørt Folk tale om, hvem der skulde malke hende. Det svarede hun Nej til, og Kirsten sagde da, at førend de skulde malke hende, da vilde hun før skære Munden af dem.

Lystelige Tanker har det saaledes ikke været, der har fyldt Kirsten Peder Væversdatters Sind, da hun Aftenen før Pinsefesten gik ude paa Marken bag sin Faders Plov. Heller ikke Sognepræsten i Sønder Kirkeby, Hr. Gregers Christensen, var vel til Mode, naar han tænkte paa de Rygter, der gik om et af hans Sognebørn, som han var sat til at tage Vare paa. Pinsemorgen havde han Bud efter Fogden, Hans Pedersen Skinkel. Han spurgte denne, om han havde hørt noget af den Snak, som de talte om, nemlig om Peder Hansen Vævers Datter. Hans Skinkel svarede, at han kunde ikke sige Nej, at han jo havde hørt samme Snak, som de snakkede om. »Saa spurgte Hr. Gregers ham ad: Hvordan skal vi nu bedst mage os efter saadanne Ord, som her gaar, paa det jeg kan være uden Skade og I ogsaa«. De blev da enige om, at Rasmus Sørensen Skolemester skulde gaa op til Peder Hansen Væver og bede Kirsten og hendes Moder komme op til Hr. Gregers, for at han kunde forhøre dem om den Snak, der gik i Sognet, at Kirsten skulde have faaet et Barn. »Paa det, sagde Hr. Gregers, at om hun er fri for saadan Snak, at hun da og kan være fri, og at dermed kan lukkes Folks Munde«.

Da Rasmus Skolemester senere op paa Dagen kom til Peder Vævers, traf han imidlertid her ingen af Kvinderne hjemme. Peder Væver forklarede, at de var henne i Halle-rup Skov at se til deres Svin, men han lovede, at naar de

kom hjem igen, skulde de komme til Hr. Gregers. Anden Pinsedags Morgen sendte Hr. Gregers paa ny Bud efter Hans Skinkel og sagde til ham, »at dette Kvindfolk Peder Vævers Datter er endnu ikke kommet til ham, som han havde skikket Bud efter«. Hans Skinkel skulde derfor selv sammen med to andre Mænd gaa op til Peder Vævers. Da de kom derop, spurgte de, om Datteren var hjemme, men han svarede igen, at han ikke havde set hende, siden hun og Moderen Dagen før gik ud til Hallerup for at se til deres Svin: »Men nu vil jeg have Bud efter en Hest..... og søge efter hende«. Fandt han hende, skulde enten han eller hans Kvinde — hun var kommen hjem alene Pinsedagen — komme op til Hr. Gregers med hende. Dette skete dog ikke, og man tør vistnok betvivle, at Peder Væver har været særlig ivrig i sin Eftersøgning.

Om Kirstens Bortgaaen eller Bortrømning forklarede Moderen, Karen Henriksdatter, »at hun gik ud med sin Datter første Pinsedag efter Prædiken til Hallerup Skov..... at lede efter deres Svin. Men de fandt Svinene ikke, hvorfor Moderen..... gik hjem, men Datteren blev tilbage at lede efter Svinene, og ikke at Moderen haver set Datteren siden, og ej heller ved hun, hvor hun er nu.....«.

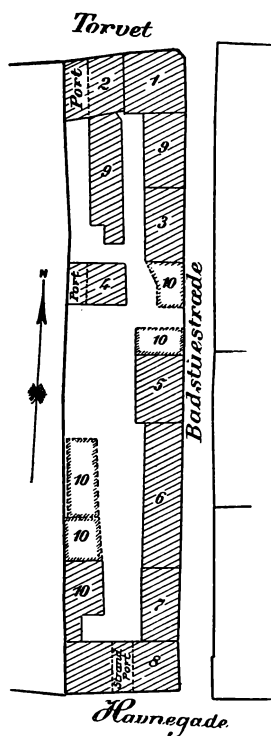
Den Mulighed, at Karen Henriksdatter intet har vidst om, at Datteren vilde rømme, da hun lod hende ene tilbage i Skoven, kan selvfølgelig ikke ganske forkastes. Men sandsynligere forekommer det unægtelig, at Turen efter Svinene i Hallerup Skov var et Paaskud for at gøre det muligt for Kirsten at slippe bort. I September dømtes Kirsten til »ikke bedre at agtes end den, som sit Foster med Vilje haver ombragt«, hvilket maatte anses for Mord, hvorfor hun burde lide den tilbørlige Straf, hvor hun kunde træffes. Faderen frikendtes i Sagen, men Moderen skulde afsone hos Øvrigheden, »efterdi hun haver været udi Følge paa Vejen med samme sin Datter den Tid, hun blev borte eller bortrømte«. Denne »Afsoning« havde imidlertid aabenbart fundet Sted længe før Dommen; thi i Nykøbing Lens Regnskab for den uvisse Indkomst for Aaret 1. Maj 1654—1. Maj 1655 hedder

det, at Peder Væver 20. Juni 1654 gav 3 Rigsdaler for sin Hustrus Forseelse, fordi hun fulgte sin Datter af Landet, som var berygtet at være sygelig med Barn.

Mon vi ikke har Lov at antage, at Peder Hansen Væver med Glæde har betalt sine 3 Rigsdaler for denne Udgang af den Sag, hvorved Datteren unddrog sig Rettens haarde Straf? Men mon han og hans Kvinde nogen Sinde har faaet Kirsten at se mere? Og mon Kirsten er gledet ind i Rækken af de Løsgængersker, som vi i foregaaende Afsnit saa blive jagede fra Sted til Sted? Eller har hun været i det heldige Tilfælde, at hun har haft Slægt at ty til andetsteds i Landet? Hendes Skæbne taber sig for os i Aarhundredernes uigen-nemtrængelige Mørke. Kun klart tegner sig for os Billedet af den ulykkelige Pige, da hun Aftenen før Pinse gaar paa Marken bag sin Faders Plov, og Veninden kommer til hende med Bysnakken, og saa Billedet af Moder og Datter, da de i Hallerup Skov siger hinanden det sidste Farvel.

Fig. 1. Fra Torvet; det nye Hus, det gamle Hus, det gamle Apotek.

Fra Theisens Gaard i Nakskov.

Af V. Paulli.

Theisens Gaard er en gammel Provins-Købmandsgaard, der ejer særegne Skønhedsværdier og desuden har en ikke ringe kulturhistorisk Interesse paa Grund af sin Alder, og fordi næsten alle Bygningerne er bevarede i deres oprindelige Skikkelse. Gaarden omtales og afbildes da ogsaa i en Række topografiske Værker (Note 1, se Side 50). Her skal gøres et Forsøg paa ved Billeder og Tekst at give et Indtryk af Købmandsgaardens Ydre og Indre og af dens Historie.*)

*) Jeg vil gerne takke Hr. Købmand Vilhelm Theisen, der paa mange forskellige Maader har hjulpet mig, Hr. Dr. Knud Teisen, som har givet mig Oplysninger om Slægtens

Fig. 2. Grundplan (se Note 3, Side 50).

Fig. 3. Det nye Loft, det lange Loft og Strædeloftet set fra Gaarden.

I. *Købmandsgaardens Udseende.*

Theisens Gaard har den Form, som er typisk for de gamle Købmandsgaarde i Nakskov (se Grundplanen Fig. 2): Paa Strøget — her Torvet — ligger Hovedbygningen med Butik i Stuen og Beboelseslejlighed paa første Sal; gennem Porten er der Indkørsel til den aflange Gaardsplads (Fig. 3), der strækker sig ned mod Havnepakhuset med Gennemkørsel til Havnegade. Theisens Gaard kommer til at præsentere sig særlig godt, fordi den ikke blot vender ud til Torv og Havn, men ogsaa mød et af de lange Stræder, som forbinder disse to, Badstuestræde.

Den ældste Bygning er *Havnepakhuset* (Fig. 4) paa Hjørnet af Havnegade og Badstuestræde, som skiller det fra nogle andre, jævnaldrende Bindingsværkspakhuse; tilsammen danner de et ejendommeligt Gadebillede fra omkring Aar 1700. Theisens Pakhus er det bedst bevarede af dem.

Stamtavle, og Hr. cand. Henrik Larsen, der for mig i Landsarkivet har foretaget de Undersøgelser, som for en stor Del danner Grundlaget for de historiske Oplysninger.

indre, paa Pladsen til Kornet; og hvert »Lofte« har sit eget gamle Navn. Havnepakhuset kaldes »Strandloftet« (Havnen kaldes bestandig »Stranden« og Gennemkørslen »Strandporten«). Pakhuset i Badstuestræde har 23 Fag; i det indre

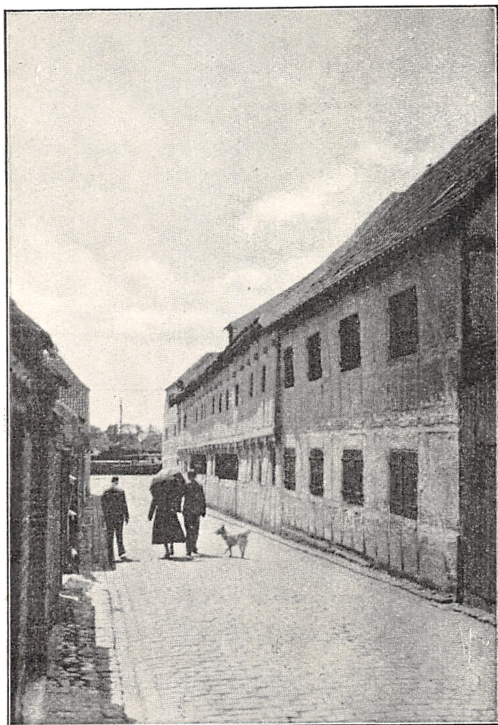

Fig. 5. Badstuestræde.

findes en Væg, der skiller de 8 Fag nærmest ved Strandloftet fra den øvrige Del. De 8 Fag, der en Tid har haft andre Ejere, kaldes »Strædeloftet« og de øvrige 15 Fag: »det lange Loft«. De forskellige Etager har ogsaa ejendommelige Navne; paa det lange Loft f. Eks. hedder Stueetagen: »det lange Gulv-loft«, første Sal: »det lange Mellemloft« og Etagen under Taget: »det lange øverste Loft«. I Forlængelse af det lange Loft ligger »det nye Loft«, en Bindingsværksbygning, glat uden Etagefremspring, opført i 1860'erne; og endelig hedder et mindre Pakhus oppe ved Hjørnegaarden »Møllers Loft«, efter en Hattemager Møller, som her havde Værksted og Lager, da han i 1860—70 var Lejer af Hjørnebutikken.

Det er ogsaa værd at kigge ind paa Lofterne (Fig 6); knirkende Trapper forbinder Etagerne; halvmørkt er der, naar Lugerne er lukkede, og Duft af Kornet, som om Efteraaret kan ligge helt op til nederste Lugekarm; naar Gulvene

findes en Væg, der skiller de 8 Fag nærmest ved Strandloftet fra den øvrige Del. De 8 Fag, der en Tid har haft andre Ejere, kaldes »Strædeloftet« og de øvrige 15 Fag: »det lange Loft«. De forskellige Etager har ogsaa ejendommelige Navne; paa det lange Loft f. Eks. hedder Stueetagen: »det lange Gulv-loft«, første Sal: »det lange Mellemloft« og Etagen under Taget: »det lange

tømmes, er Plankerne helt glatte, ligesom bonede. Den kraftige Tømmerkonstruktion med de mange »Stole«, der bærer Lofterne, synes uforgængelige; her er intet fornyet i de mere end 200 Aar, Bygningerne har staaet. I et Par af Vinduerne sidder endnu ældgamle, lysegrønne »Flaskebunds«- (»Knopglas«)-ruder (Fig. 7).

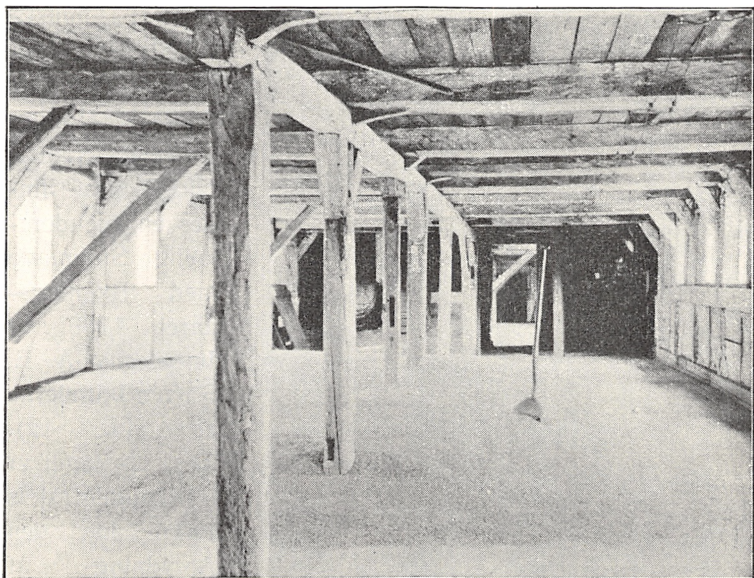

Fig. 6. Det lange Loft.

Under Tagskægget paa Pakhusene ud til Gaarden (Fig. 3) er Dueslagene; her er en stadig Kurren. Hønsene gaar mellem Vognene og pikker Kornet op. I gamle Dage har der ogsaa været Køer i Stalden. Paa tværs mellem den store Gaard og de smalle Gaarde oppe ved Forhusene ligger den gulkalkede *Hestestald* med Gennemkørselsport, og foran Stalden staar i den store Gaard tre smukke Kastanier; lidt til Siden den hyggelige, kuplede Brændestabel (Fig. 8).

Hovedbygningen paa Torvet bestaar af to sammenbyggede, men vidt forskellige Huse: Hjørnestedet, der kaldes »det nye Hus«, og »det gamle Hus« mellem Hjørnestedet og *det gamle Apotek* (Fig. 1).

Det gamle Hus (Fig. 9) er en overordentlig smuk Bygning, i nyklassicistisk Stil, grundmuret, med glat («vandskuret») Mur; Facaden er oliemalet, ensfarvet graat; de smaarude Vinduer har hvidmalet Træværk og er fint og let indram-

Fig. 7. „Knopglasruder“.

mede af Pilastre og Profiler; Porten fremhæves kraftigt af ioniske Pilastre ved Siderne og et Par svære Voluter foroven. Nedenunder disse findes en ejendommelig Stukplade med Bygningsaaret 1786 og Initialerne A. E. S. (om Initialerne se Side 48). Teglstenstaget er let svungent; dets Farve har den Antydning af grønt, som hyppig findes paa gamle Tage, der vender imod Nord, medens Tagstenene mod

Syd, ud mod Gaarden, er varmt røde. Paa Taget ud mod Torvet findes to smaa Kviste; paa Toppen af hver af dem sidder paa en Kugle en Due af Træ. Oprindeligt har der højere oppe paa Taget, dér, hvor der nu er et almindeligt Tagvindue, siddet en tredie Kvist, der havde et rundt Vindue med straaleformede Sprosser; man ser det paa et Fotografi af Torvet fra ca. 1860; denne Kvist er senere blevet fjernet; men dette er ogsaa den eneste Forandring, der overhovedet

er foretaget paa Facaden; ellers staar den ganske som i 1786; og i det indre er det lykkedes den nuværende Ejer, Købmand Vilhelm Theisen, at bevare en gammeldags, stilfuld Hygge.

Til venstre i Porten (Fig. 10) fører en lille Trappe op til Hovedtrappen med hvidtede Vægge og skurede Trin, Lyset

Fig. 8. Fra Gaarden med Stalden.

falder smukt ind gennem to smaa Vinduesfag. I Stueetagen er der kun to Værelser, der begge vender ud til Torvet; de var i gamle Dage Dagligstue og Spisestue; nu udlejes de — en ideel Ungkarlejlighed. I den ene af Stuerne findes paa Loftet og om Ovnningen smukke, gamle Stukornamenter (Fig. 11).

Paa første Sal ligger den ejendommeligste af alle Stuerne: den store Dagligstue »Salen«. Den gaar gennem hele Husets Bredde, har tre Fag Vinduer til Torvet, tre Fag til Gaarden; her falder den vilde Vins Ranker ned for de øverste Ruder, og i Vinduesnicjerne hænger grønne Træpersienner; til Gaden gammeldags Rullegardiner med Tyrolerlandskaber.

Det store Gulv er, som alle Gulve her i Huset, hvidskuret, smalle, fine Fyrreplanker; hvidlakerede Døre. Paa Væggene sidder et gammelt Papirstapet: grønne Bladranker paa en Bund af douce, fortonede, brede Farvestriber, grønne, gul-

Fig. 9. Det gamle Hus.

brune, violette; foroven en bred, brun Bort. Tape-
tet maa stamme
fra 1820'erne;
for Købmand
Vilhelm Theisen
fortæller, at hans
Fader, der var
født 1819, fra
sin tidlige Barn-
dom kunde hu-
ske, da Tapetet
blev sat op, og
at det vakte stor
Beundring i Fa-
miliens Om-
gangskreds.

Møblerne i Salen
er gamle Fami-
liestykker, saa-
ledes det taffel-
formede Klaver
(Fig. 12), et af

Marschalls, han var Klaverfabrikant i København 1812--1842, netop i de Aar, da Kuhlau's og Weyse's Værker kom frem, og dem har fine Damehænder sagtens ogsaa spillet paa disse gulnede Tangenter. Mellem de kobberstukne Skildrier i Guldrammer og med Possementsnore hænger i en svær, forgyldt Ramme under Glas en »Blomsterkrans«, lavet af Haar, stammende fra forskellige mandlige og kvindelige Medlemmer af Familien Hertel (Købmand Vilh. Theisens Moder var født Hertel); ud for hver enkelt Blomst staar paa

den hvide Silketøjsbund Navnet paa den, der har leveret Lokkerne.

Paa Skrivebordet ligger en ejendommelig Stambog, som Købmand Theisens Oldemoder, der var Datter af en Silkefarver Nummels i Hamburg, fik af sine Venner dér, da hun i 1792 blev gift i Nakskov. Den er smukt indbundet i brunt, marmoreret Skindbind med Staffering i Guldtryk. Paa Ryggen og paa første Blad i Bogen staar der: *Denkmal der Freundschaft*; og saa følger Vennernes og Venindernes naive Hilsener og »Simbolen«. Paa et af de første Blade staar der saaledes:

Simbolum:

Mit Gott hindurch

og derpaa med fin, prentet Skrift i en Oval, der desuden rummer et lille Ideallandskab:

Schöne Tage können nie
edlen Seelen fehlen.
Freundin! O! geniesse sie,
so dass Deiner Seelen
jeder Tag des Lebens sey
wie der schönste Tag in May,
lass zum Wunsch und Zugedenken
Freundin! Dir dies Blatthen schenken.

Hamburg d. 26. August
1792

Beste Freundin

sei immer so glücklich,
als Dir es wünscht, Dein
aufrichtiger und treuer

Freund

Daniel Rücker.

Over Empiresofaen hænger Billeder af en Del af de Mennesker, hvis Stemmer og Fodtrin i svundne Tider har lydt i Salen (Fig. 13); der er Silhouetter fra før og efter 1800, Daguerretyper fra Halvtredserne og to smukke, store Fotografier fra c. 1870 af Købmand Theisens Forældre. Medens der er elektrisk Lys i alle de andre Stuer, findes det ikke i

Salen, her er endnu i Loftet en Gaskrone; og naar der er Selskab, tændes Lysene i Sølvstagerne foran Pillespejlene mellem Vinduerne.

Foruden »Salen« rummer første Sal i »det gamle Hus«

Fig. 10. Porten i det gamle Hus.

kun to Værelser, Soveværelset og til Torvet den trefags Dagligstue med de hyggelige Forhøjninger i to af Vinduesfordybningerne.

Det nye Hus — opført sidst i 1850'erne, vistnok af Murermeister Wienberg sen. — er typisk for sin Tid, sparsk og ret nøgternt. I den høje Stueetage er der to Butikker, Hjørnebutikken, som altid udlejes, og saa *den theissenske Butik* med Stentrappen fra Torvet. Butikken

— med hvidskuret, sandstrøet Gulv — er delvis moderniseret; saaledes er Disken lavet om, saa der ikke mere kan sættes Skodder for; det blev i gamle Dage gjort hver Aften ved Lukketid, for at den Del af Butikken, hvor Varerne var, kunde skilles fra, saa at der var fri Gennemgang til Dameværelset og Skænkestuen bag Butikken for Landboerne, hvis Vogne holdt i Gaarden; og Familien og dens Gæster benyttede ogsaa om Aftenen Butikken til Entré. Bag Butikken lig-

ger Kontoret med den høje Dobbelpult, hvidmalet med sorte Plader; Købmandens Stol staar paa en Forhøjning. Paa Væggen hænger et »Kort over Møen, Falster og Laaland 1776«.

I *Spisestuen* paa første Sal ses bl. a. (Fig. 14) det store, hvide Hjørneskab, et ægte Empiremøbel, der oprindelig har staaet nede i Skænkestuen; her er desuden et nydeligt Louisseize-Spejl og et Bornholmerur fra d. 18'de Aarhundrede.

II. *Købmandsgaardens Historie**).

Først skal der fortælles lidt om *Familien Theisen* i Nakskov, før den købte den nuværende Theisens Gaard. I Note 2 Side 50 findes et Uddrag af Stamtavlen.

Johan Christian Theisen (i Stamtavlen I) kom hertil fra Nyborg, blev privilegeret Farver og fik 13. Dec. 1756 af forhen privilegeret Farver *Thycho Friderich Top* for 595 Rdl. tilskødet »en Ejendomsgaard« paa Torvet (nu Nr. 9, der ejes af Vinhandler Ebbesen) paa Hjørnet af *Michel Skrivers Stræde*; »Farverens Stræde« hedder det nu; ja, allerede i et Dokument fra 1772**) omtales det som »det saakaldte Farverens Stræde«; Navneforandringen, der naturligvis skyldes Farvergaarden paa Hjørnet, begynder altsaa netop i Theisens Tid at blive halvofficiel. J. C. Theisen dør 1768; der er to Børn: *Lars*, eller mere højtideligt: *Lauritz Smith Theisen* (St. II) og en Datter. Enken *Maren, f. Smith*, er da kun 31 Aar gl.; hun fortsætter Farveriet og gifter sig i 1771 med »medicinæ chirurgus« *Johan Friderich Plewe* (eller Plew), der dør 1777. Da *Lars*, som kun var 4 Aar ved Faderens Død, vokser til, bliver han *Svend* i Moderens Farveri; han har sandsynligvis senere overtaget Moderens Privilegium; for det er som »privilegeret Farver«, at han i

*) Fremstillingens Kilder er dels direkte Meddelelser fra Købmand Vilh. Theisen, dels Papirer i det theisenske Arkiv og endelig cand. Henrik Larsens Arkivstudier, hvorfra, for Tidsrummet før 1812, alle de bygningshistoriske og mange af de personalhistoriske Oplysninger stammer.

**) Ang. Skifte mellem J. C. Theisens Enke og hendes Børn.

1791 faar tilskødet en stor Del af den nuværende theisenske Ejendom.

Vi skal nu gaa over til *Bygningernes Historie*. Den gamle Kerne i Købmandsgaarden er Hjørneejendommen paa Tor-

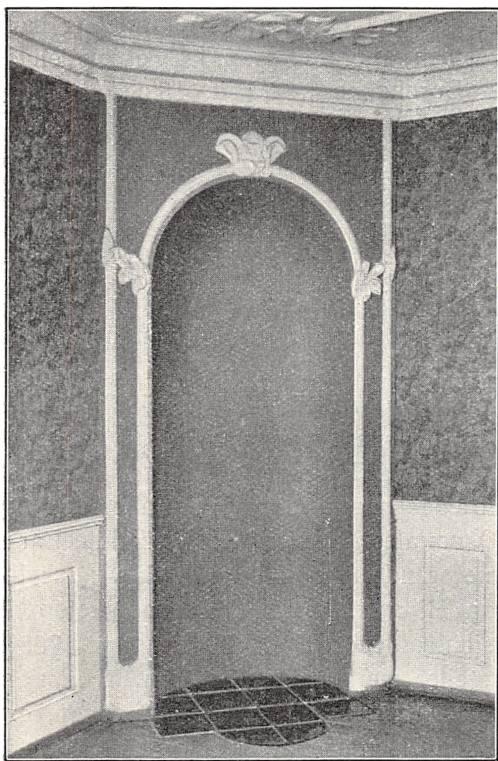

Fig. 11. Ovnniche i det gamle Hus; en moderne Kakkellovn er bortretoucheret.

vet, Pakhusene langs Strædet og Havnepakhuset. I *Nakskov Grundtakst 1682* findes Ejendommen opført; den ejedes af *Sall. Lauridtz Christoffersens* (død 1675) Arvinger, bestod af Gaarden paa Torvet, 4 »Boeder« i Strædet og

»Strandhuuset«. Det er ikke umuligt, at dette Strandhus er det Pakhus, som staar den Dag i Dag. Ganske vist findes Aarstallet 1702 i Porthammeren; men i

Traps »Danmark«^{*)} anføres, at »det knægtbyggede Bindingsværk i denne Gaard dog sikkert er noget ældre«. Det er øjensynlig Bindingsværkets Konstruktion, der foranlediger denne Bemærkning. Hugo Matthiessen siger nu i sin Afhandling, at Nakskovtømmermændene var konservative i deres Byggemaade; efter 1700 havde man andre Steder

^{*)} Trap angiver Havnegade 35; men der er ikke Tvivl om, at det er denne Gaard, Nr. 55, der menes.

forladt Knægtbygningen; og der findes da ogsaa i Nakskov (Søndergade 1) et Pakhus, dateret 1719, hvis Konstruktion i høj Grad ligner det theisenske.

Alligevel er det slet ikke usandsynligt, at Huset er ældre end Porthammeren; det er tydeligt, at denne, som den sidder nu, er indføjet løst; men det ligger i, at Porten i 1898 blev

Fig. 12. Fra Salen; Marschalls Klaver.

gjort højere og Hammeren løftet. Men ogsaa oprindeligt kan den jo meget vel være føjet ind en Aarrække efter Bygningens Opførelse. Den maa være opsat af Købmand *Jens Rasmussen*; for Initialerne paa Bjælken, J. R. S. og E. T. D. M., passer til hans og hans Hustrus Navne; Jens Rasmussen var ifølge Kirkebogen blevet viet til Else Pedersdatter Munk $\frac{2}{3}$ 1700. I 1682 omtales i Strædet »4 Boeder«, men intet Pakhus. Møn det saa ikke er gaaet saadan til, at Jens Rasmussen i 1702 har ladet Boderne rive ned, derpaa bygget Pakhuset i Badstuestræde, og — mulig efter en Reparation af »Strandhuuset« — indsat Porthammeren? Hvornaar Jens Rasmussen købte Gaarden, har ikke kunnet oplyses, Landsarkivet mangler Skødeprotokollerne fra 1696

til 1705, og det maa jo være sket i disse Aar. I et Skøde fra 1739 angaaende Naboejendommen staar J. R. anført som Ejer af Hjørneejendommen.

Jens Rasmussen, der tog Borgerskab $\frac{1}{2}$ 1700, har været en betyvende Mand i Byen; der staar om ham i Rhodes Samlinger*), at han ved sin Død 1745 fik det Eftermæle, at »slig en Borger fødes ikke i hvert Aarhundrede«.

Ifølge Brandtaksationen for Nakskov 1761 ejedes Gaarden da af Jens Rasmussens Søn, Køb- og Handelsmand *Henrik Jensen* (døbt $\frac{22}{4}$ 1714, død mellem 1787 og 1791). I Protokollen beskrives Ejendommen (en

Fig. 13. Fra Salen; Familieportrætterne.

ganske lignende Beskrivelse findes i Brandtaksation 1801: Havne- og Strædepakhusene, som de ser ud den Dag i Dag, nogle mindre Huse og Hovedbygningen paa Hjørnet: »2 Stok eller 3 Loft høj« 6 Fag (Bindingsværk) til Torvet, 9 Fag til Strædet. Det er dette Hus, man ser paa et Billede af Torvet i 1827, en Akvarel af en Amatør L. Johansen; Originalen har jeg ikke kunnet finde, kun en fotografisk Gengivelse, der

*) Udgivet af Friis Side 91.

er uegnet til Reproduktion. Paa Billedet ses Hjørnegaarden, lidt lavere end Nabohuset (det nuværende »gamle Hus«), med Etagefremspring og en Trappe fra Torvet til Stueetagen paa samme Sted, hvor den nuværende Butikstrappe findes.

Den 15. Januar 1791 skødes hele denne Ejendom af Henrik Jensens Enke Inger Marie for 1500 Rd. til den ovenfor

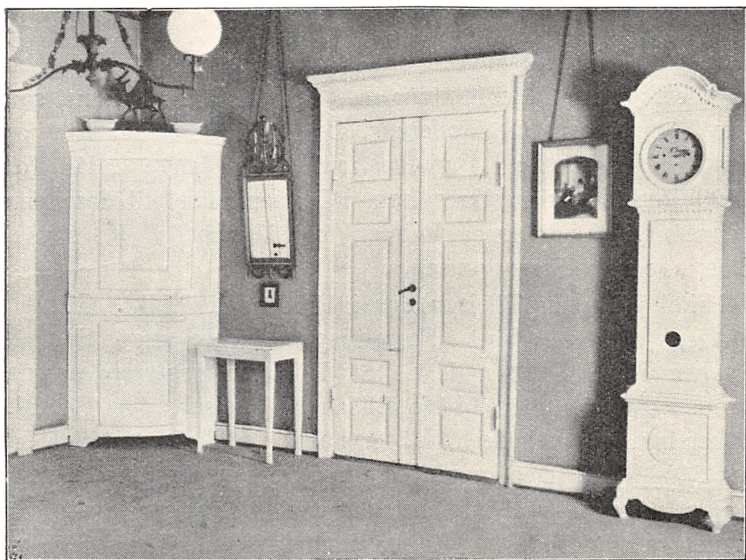

Fig. 14. Spisestuen.

omtalte *Lauritz Smith Theisen d. æ.* (St. II). Ejendommen maa i Længden have været ham for stor, for 11. Dec. 1800 frasælges Havnepakhuset til Købmand Dorph for 1000 Rd. og 12. Okt. 1805 den til Havnepakhuset stødende Del af Badstuestrædepakhuset — de 8 Fag, der kaldes »Strædeloftet« — til Købmand Engel for 1000 Rd. Det er jo høje Priser i Sammenligning med de 1500 Rd., han havde givet for hele Ejendommen; men Værdierne var stærkt stigende.

Lauritz Smith Theisen d. æ. døde 1817, efterladende sig Enke og en meget talrig Børneflokk. Enken, *Marie Elisabeth, f. Nummels*, fortsætter Farveriet ved Hjælp af en Bestyrer; »Blaamanden« kaldte Børnene ham p. Gr. af hans farvede Hænder og Arme.

Og den ældste Søn *Nikolaj Ludvig Theisen* (St. III), der da var 24 Aar gl., begynder selv en Købmandsforretning: »Ludvig Theisen« som Firmaet endnu hedder, idet han i 1818 køber Matr. Nr. 2 mellem Moderens Ejendom og Apoteket, altsaa det nuværende »gamle Hus«. Der indrettes Butik i det østre Værelse i Stueetagen med Indgang og Trappe fra Torvet, hvor det tredie Vindue fra Porten nu er; Trappen ses paa det før omtalte Billed fra 1827. Til Ejendommen hørte kun den mindre Sidebygning og Stalden »med Lo og Lade«, som findes endnu; men der var intet Pakhus, saa han har vel benyttet Moderens. Og ¹⁸/₁₀ 1838 køber han af hende »Kornhuset« i Badstuestræde, »det lange Loft«, for 1500 Rbd., og der sikres ham »Gennemkørsel til Stranden gennem Købmændene Reimer og Winchells Kornhus«, d. e.: gennem Strandporten.

Nikolaj Ludvig Theisen dør i 1850; hans Enke, *Claudia Marie, f. Bagge*, fører Forretningen videre med Sønnen *Lauritz Smith Theisen d. y.* (St. IV) som Bestyrer; og, da hendes Svigermoder, Marie Elisabeth Theisen, dør i 1854, køber hun Hjørnehuset af »Stervboet« ved Auktion ²²/₅ 1854 for 5100 Rbd. Den gamle Bindingsværksbygning rives ned, og det nuværende Hjørnehus »det nye Hus« bygges; det har staaet færdigt inden 1860, da Lauritz Smith Theisen d. y. holder Bryllup; i det indre sættes det nye Hjørnehus i Forbindelse med »det gamle Hus«, saa at der paa første Sal bliver en stor, god Lejlighed; i Stueetagen nedlægges Butikken i »det gamle Hus«, og den omdannes til Dagligstue, og mellem denne og Butikken i det nye Hus sættes en Dør med en lille Glasrude (med violet Fortræksgardin), saa at Købmanden fra Dagligstuen kunde holde Øje med Butikken. *Claudia Marie Theisen* blev boende hos Sønnen efter hans Giftermaal; hun kaldtes lige til sin Død (i 1880) for »Madammen«, hvorimod hendes Svigerdatter naturligvis kaldtes »Fruen«.

Lauritz Smith Theisen d. y. arvede efter Moderens Død Forretningen, som han havde bestyret for hende i 30 Aar, og Ejendommen, bestaaende af de to Huse paa Torvet og »det lange Loft«. Ved hans Død 1896 overtog hans Enke,

Marie Vilhelmine, f. Hertel, Forretningen, idet den, som Skik og Brug var i Familien, bestyredes af hendes Søn *Vilhelm Theisen* (St. V), den nuværende Ejer. Han tilbagekøbte d. 1ste Maj 1905 af Enkefru *Bøttern* f. *Winchell* »Strandloftet« og »Strædeloftet«; og endelig købte han d. 9ende April 1906 Moderens Ejendom for 80,000 Kr.; her-

Fig. 15. Røde Tage; Gaardene bag Forhusene.

ved er saa hele den nuværende theisenske Gaard samlet paa een Haand; Forretningen blev dog stadig drevet i Fru Theisens Navn indtil hendes Død 1914.

Om »det gamle Huses« Historie, før det kom til at tilhøre Familien Theisen, skal meddeles følgende: Efter Nakskov Grundtakst 1682 ejedes den Gaard, der laa her, af Borger og Handelsmand *Ib Pedersen Røed*; den solgtes $\frac{2}{3}$ 1701 til *Johannes Forbus* (Raadmand fra 1707, Borgmester fra 1717), 1739 skødedes den til Prokurator *Carl Bech* (Herredsfoged fra 1741, † 1768) for 420 Rdl. Han staar som Ejer i Brandtaksationsprotokollen 1761; her beskrives Huset, 2 Stok højt, 7 Fag. En Tid ejedes Gaarden af Kirurg

Jacob Hohnfeld. Ved hans Død 1769 skødedes den for 206 Rdl. til Raadmand *Michael Jensen*, der 16. Okt. 1785 solgte den for 300 Rdl. til »sin kære Søster Mad. *Anna Elisabeth Jensen*, Enke efter Amtsforvalter Smith«. (Hun var vistnok ikke Søster, men Broderdatter af Mich. Jensen).

Det er hende, der har bygget det smukke »gamle Hus«, og hendes Initialer staar over Porten. Lad os til Ære herfor gøre et lille Sidespring og fortælle lidt om hende. Hun var Datter af Henrik Jensen, der ejede Hjørnegaarden (hun blev døbt $17/6$ 1750; hendes Dødsaar har ikke kunnet findes). 1771 ægtede hun Herredsfoged, Birkedommer *Henrik Smith* (f. 1730), han var Broder til I. C. Theisens Hustru, blev Amtsforvalter 1773, døde 1780; de havde to Sønner, den ene blev senere Overmaaler i Nakskov, den anden Læge.

I 1785 køber hun saa Gaarden paa Torvet, Prisen 300 Rdl. var jo ikke høj, saa den har vel nok været brøstfældig; og den har set gammeldags ud ved Siden af Apotekets nye statelige Bygning fra 1777; i hvert Fald lader hun den rive ned og bygger i Stedet for det Hus, der staar den Dag i Dag, og som dateres 1786. Desværre har det ikke kunnet opspores, hvem der har bygget dette elegante, ja raffinerede Hus til den 36-aarige Amtsforvalterenke; men det har været en Mand med Kunstnerøje, og han har fuldt ud kendt Tidens moderne Bygningsstil. Oprindelig har Facaden været kalket, under den nuværende Maling sidder Rester af baade hvid og lyserød Kalk. Hun har sikkert ogsaa indrettet det stilfuldt indvendig. I 1788 kommer der en ny, ung Kapellan til Byen, Pastor *Jens Brask Obel* (f. 1759, d. 1808); 1789 gifter Mad. Smith sig med ham; hun er da 39, han 30. Obel bliver Sognepræst 1804, saa er de vel flyttet til Præstegaarden, og Ejendommen sælges $28/12$ 1807 af Obel til Vinhandler *C. R. Lønborg* for 3500 Rdl.

Da Mad. Smith 22 Aar tidligere købte Gaarden, gav hun jo kun 300 Rdl. for den; Prisstigningen skyldes nu ikke blot, at hun havde opført et nyt Hus, men ogsaa, at Pengenes Værdi allerede da var stærkt synkende, i 1807 var deres Købeevne en Trediedel af deres Paalydende. Og da Gaarden $30/12$ 1811 sælges til Krigsraad, Regimentskirurg *Samuel*

Friederich Henriques, koster den 10,000 Rdl. Vi er nu midt i Pengekrisen; den har muligvis været Skyld i, at Gaarden i de følgende Aar saa tit skifter Ejer; og dens Indflydelse paa Pengene ses i de forskellige Dokumenter. $\frac{23}{3}$ 1812 oprettes en Købekontrakt — det ældste Papir i det theisenske Arkiv — mellem Henriques og *Thomas Ludvig Brixen*, »adjungeret Postmester og Opsynsmand ved Befordringsvæsenet i Nakskov«; Ejendommens Pris er her 10,000 Rdl. Skødet bliver imidlertid først udfærdiget $\frac{18}{6}$ 1813, og i Mellemtiden er Staten $\frac{5}{1}$ 1813 gaaet bankerot; Papirspengene nedsættes til en Sjettedel af deres Paalydende, og Rigsbankdaleren indføres — i hvert Fald officielt. Derfor staar der i Skødet, at Købesummen er 10,000 Rigsdaler dansk Courant eller 1666 Rigsbankdaler 4 Mark Navneværdi.

$\frac{18}{3}$ 1814 sælges Ejendommen til Cancellieassessor og Borgemester *Erich Peter Pontoppidan*. Skødet bærer Præg af de underlige Pengeforhold; der nævnes Summer i Rdl. d C. (Rigsdaler dansk Courant), Rbd. N. V. (Rigsbankdaler Navneværdi) og Rbd. S. V. (Sølvværdi); til sidst sammenfattes det hele dog til en Købesum paa 7291 Rbd. 4 Mark N. V., en Sum, der sammenlignet med de 1666 Rbd. 4 M. 9 Maaneder forud viser den forvirrede økonomiske Situation. $\frac{12}{10}$ 1818 skødes Gaarden til *Nikolaj Ludvig Theisen* for 7375 Rbd. N. V. og Indfrielse af en Obligation til Henriques, hvor der resterer 2100 Rbd. S. V. De fleste af Pengene laaner N. L. Theisen af sin Moder; der findes en Obligation til hende ($\frac{4}{7}$ 1818) paa 7000 Rbd. N. V.; hun faar II. Prioritet i Ejendommen — »næst efter 2100 Rbd. S. V. I. Prioritet«.

»Strædeløftet« solgtes som omtalt af Lauritz Smith Theisen d. æ. $\frac{12}{10}$ 1805 for 1000 Rdl. til Købmand *Engel*, 1826 for 500 Rbd. Sedler til *J. P. Schwensen*, 1830 for 500 Rbd. Sølv til Købmand *Diderich Diderichsen*, 1839 for 500 Rbd. Sølv til Købmand *P. S. Winchell* (1802—1872), som allerede da var Medejjer af »Strandløftet«. Dette var jo $\frac{11}{12}$ 1800 af L. S. Theisen solgt til Købmand *Dorph* for 1000 Rdl.; i 1838 ejedes det af Købmændene *Reimer* og *Winchell*; det

var gennem deres »Kornhus«, at Ludvig Theisen, da han købte »det lange Loft« af sin Moder, skulde have »Gjennemkørsel til Stranden« (se Side 46). De to »Lofter« er saa paa Winchells Hænder og overtoges 1866 af Winchells Sviigersøn *Bøttern* (1841—1891), hvis Enke som omtalt $\frac{1}{5}$ 1905 sælger dem begge til *Vilhelm Theisen* for 10,000 Kr.

Det er betegnende, at der ikke paa Købmandsgaarden findes et eneste Skilt, alle paa Vestlolland ved, hvor Theisens Gaard er; det er en af de ældste Gaarde med det ældste Handelshus i Nakskov, saa det er ikke sært, at der her findes en ganske særlig Stemning. Nu er det mest tudende Automobiler, der duver ind gennem Strandporten; men hvor mange Slags Køretøjer er ikke i Tidens Løb rullet ind under Porthammeren fra 1702! Og disse Huse har været Vidne til vekslende Tider (og Kornpriser) og til højst forskelligartede Menneskeskæbner.

Noter.

1) Traps »Danmark«; C. C. Haugners »Nakskov Købstads Historie«; Hugo Matthiessens »Gamle Gader og Gaarde i Nakskov« (»Architekten« 1916).

2) Uddrag af den theisenske Stamtavle:

Hans Kristian Teisen, f. 1673 i Flensborg.

Engelberth Teisen, f. 1693 i Flensborg, d. 1773. Farver i Nyborg.
I. *Johan Christian Theisen*, f. 1729 i Nyborg, d. 1768 i Nakskov, Farver og Købmand; g. 1761 m. *Maren Smith*, f. 1734, d. 1819.

II. *Lauritz Smith Theisen*, f. 1764 i Nakskov, d. sst. 1817, Farver, Købm. G. 1) 1791 m. *Johanne Suhr*, d. 1792; 2) 1792 m. *Marie Elisab. Nummels*, f. 1774, d. 1854. 17 Børn, ældste Søn:

III. *Nikolaj Ludvig Theisen*, f. 1793 i Nakskov, d. sst. 1850, Købm. G. 1818 m. *Claudia Marie Bagge*, f. 1797, d. 1880; 1 Datter, 1 Søn:

IV. *Lauritz Smith Theisen*, f. i Nakskov 1819, d. sst. 1896. Købmand. G. 1860 m. *Marie Vilhelmine Hertel*, f. 1831, d. 1914; 1 Datter, 2 Sønner, den yngste:

V. *Vilhelm Lauritz Theisen*, f. 1863.

3) Grundplanen velvilligst tegnet af Hr. Landinspektør Stoltze Møller, Nakskov. Tallene: 1 det nye Hus; 2 det gamle Hus; 3 Møllers Loft; 4 Hestestald; 5 det nye Loft; 6 det lange Loft; 7 Strædeloftet; 8 Strandloftet; 9 og 10 Side- og Udhuse.

Vaalse-Mordet.

Af Helene Strange.

I September 1695 døbttes i Vaalse Kirke paa Falster en lille Pige, der fik Navnet Anne Cathrine Rasmusdatter. Faderen hed Rasmus Michelsen, Moderen Kirsten eller Kirstine*) Andersdatter. Deres Stilling anføres ikke; men da det senere fremkommer, at Anne Cathrine som voksen opholder sig i Hjemmet og sendes ud paa Marken for at malke — og at der ved Huset er Lo, Faaresti og to Møddinger — saa tyder alt dette nærmest paa, at de har været Gaardfolk eller i hvert Fald haft et Hus med Jord til. Indfødte Vaalsere har de næppe været, idet deres Navne ikke tidligere findes i Kirkebogen, og Bymændene siger om Kirsten, »at medens hun har været paa Vaalse, har hun altid levet et ondt Levned med Skælden og Banden, Fylder og andet desligeste, saa de idelig har haft Ufred af hende«. Dette er tillige et daarligt Skudsmaal, og de stedfundne Begivenheder viser da ogsaa, at hun har været en slet og ryggesløs Kvinde. For øvrigt har hun sikkert været i Besiddelse af gode Evner og forstaaet baade at handle og tale for sig.

Der skrives saaledes om hende, »at hun i visse Tilfælde har kunnet meddele andre Raad, ja, været raffineret og resolveret nok baade i Mund og i Gerning«. Hvorfra hun ellers er kommen, oplyses der intet om, men da hun i et Forhør forklarer, at hun har handlet med »en hollandsk Kone, der sidder paa Ulfeldts Plads i København, men som bor i Christianshavn«, saa maa det jo antages, at hun har haft Forbindelse i København, da de Tidens Bønderfolk ikke havde ret megen Kendskab til Forhold eller Personer i Hovedstaden.

*) I Kirkebogen skrives hun for Kirsten, i Tingbogen for Kirstine.

Om Rasmus Michelsen vides kun, at han døde og blev begravet i Oktober 1698. Kort før hans Død døbttes der en lille Søn, Gunder, som døde allerede i August 1699. Kirsten Andersdatter sad nu som Enke indtil September 1703, da hun holdt Bryllup med en Mand, der hed Mads Hemmingsen. Tre Aar senere havde de en lille Dreng til Daaben, og efter Tidens Skik og Brug opkaldtes han efter Moderens første Mand og kom til at hedde Rasmus Madsen. Efter syv Aars Ægteskab døde Mads Hemmingsen og blev begravet 21. Oktober 1710, 39 Aar 5 Maanedes gammel.

Som Enke anden Gang levede nu Kirsten med sine to Børn i ca. halvfjerde Aar, uden at der kendes særlige Begivenheder fra den Tid, men snart skulde hendes Navn blive kendt langt ud over Vaalses Grænses.

Om Formiddagen Kristi Himmelfartsdag 1714 kom der til Kirsten Andersdatters Hus en Bissekræmmer Povl Michelsen Krase fra Sakskøbing, og saa snart han var kommen, blev den otteaarige Rasmus sendt hen paa Kroen for at hente 3 Pægle Brændevin og 1 Kande Øl, som i alt kostede 12 Skilling. Drikkevarerne gav Povl Krase og Kirsten sig straks i Lag med, og hen paa Eftermiddagen var de begge i høj Grad paavirkede af den nydte Spiritus. Det første Kvantum forslog dog ikke, og da det var drukket, maatte Datteren Anne Cathrine af Sted til Kroen for at hente endnu en Pægl Brændevin. Efter alt at dømme har Kirsten søgt at skjule sit Sold med Bissekræmmeren for Datteren, thi da Anne Cathrine kommer tilbage med Brændevinen, siger hun til Moderen: »Hvem er inde hos eder?«

»En Mand, jeg har noget at snakke med«, svarer Kirsten, og dermed maa Anne Cathrine lade sig nøje. Rimeligvis har hun dog haft en Anelse om, hvordan det stod til, »og hun var den ganske Dag grebet af en uforklarlig Angest«. At det har været den unge Pige en kvalfuld Tanke at vide Moderen i hemmeligt Drikkelag med et fremmed Mandfolk, kan enhver let forstaa, og ingen kan undre sig over, at hun var tung i Sind. Efter Moderens Befaling gik hun tidlig ud at malke; men muligvis har hun haft en lang Vej at gaa eller mange Køer at malke — i hvert Fald kom hun ikke tilbage, før Solen

var gaaet ned. Da hun kom ind i Huset, sad Moderen med Haanden under Kinden henne ved Bordet, og Anne Cathrine siger saa: »Hvorledes er det fat, jeg er saa angst og meget bange i denne Aften, og hvad har I gjort?«, hvortil Moderen svarer: »Ja, Gud bedre det, jeg har gjort en Ulykke«. Anne Cathrine gaar derpaa ud i Køkkenet for at si Mælken, men idet hun tager Sien, ser hun Bissekammeren ligge død og ihjelslaet ude paa Loen. I vild Forfærdelse kastede hun Sien fra sig, »slog Haand i Haand og rendte skraalende« ind i Stuen, hvor hun raabte: »O, Moder, hvordan er det kommen, hvad er det for et Menneske, der ligger ude paa Loen?«

»Ja, Gud bedre det«, sagde Kirsten, »det er kommen uforvarende«.

Lidt efter bød hun Datteren gaa ud i Haven og grave et Hul bag Loen, men Anne Cathrine sagde: »Nej, jeg vil ikke have noget med det at bestille, for det gaar ikke vel af«. Hun vilde derpaa forlade Huset, men Moderen holdt hende tilbage og bad hende tie med det, hun vidste, »da Ulykken dog var gjort«.

Moderens Bønner og Overtalelser, og maaske Trusler, kunde Anne Cathrine ikke staa for, og senere hjalp hun hende at faa den døde Mand gravet ned i Møddingen. Dermed havde de saa ventet og haabet at faa udslettet alle Spor af Forbrydelsen; men kun nogle faa Uger fik de Lov at leve i dette Haab. Povel Krases Forsvinden anmeldtes til Øvrigheden, og der begyndtes at søges efter den forsvundne.

Sporene førte snart hen til Kirstines Hus, da nogle af Byens Folk havde set Kræmmeren gaa derind Kristi Himmelfartsdag, og den 5. Juli foretoges der en Husundersøgelse hos hende. Herom skrives der i Falsters Herreds Tingbog, »at 8te Synsmænd, som efter velædle Hr.re Hus- og Ridefogdens Befaling var i Kirstine salig Mads Hemmingsens Hus paa Vaalse at ransage efter den døde Povel Michelsen Krase, og som de ransagede efter hannem udi Kirstines Have, og omsider blev gravet lidet i en Mødding, som laa Nordøst i Haven, saa og i en anden Mødding. Men formedelst Natten paakom, forlod de den sidste; da sagde Kirstine til dem, at de ikke havde godt af, at de søgte derefter hannem, men de skulde

søge efter hannem nede ved Stranden; der skulde de vist finde ham inden faa Dage, hvorpaa de var nede ved Stranden og søgte efter ham, men fandt ham ikke. Næste Dag derefter, som var den 6te Juli, blev den døde Mand, Povl Michelsen Krase, fundet i en Mødding, som ligger sønden for Huset, og var der lagt en Del løst Møg paa ham; da de det havde afkastet, kunde de kende hans Tær og Hovedpande, samt hans højre Haand oven for Jorden, og som Husfogden da var kommen derned, gravede de Jorden omkring fra den døde, og siden tog hannem op med Greffvere (Grebe) og Jernskuffer og lagde ham paa en Fjæl, og befandt de ham ganske nøgen, saa og havde faaet et Slag i den venstre Tinding og befandtes endda tørt Blod paa hans Haar ved samme Side i Hovedet, hvilket Slag samtlige Synsmænd paa Seign. Walthers Spørgsmaal, svarede, at de syntes det var sket med en Øksehammer, og videre paa Spørgsmaal forklarede, at Kirstine i nogen Tid tilforn havde haft sin Mødding paa det Sted, hvor da den døde laa, men altid tilforn liggende Nordøst fra Huset, saa og at den 6te Juli, da den døde blev fremdraget, nægtede Kirstine, at han havde været hos hende paa de Tider, han skal være bortbleven, eller lang Tid tilforn. Endvidere tilstaas af bemeldte Synsmænd, at de saa en Del Kramvarer udi Kirstines Kiste og i Anne Cathrines Skrin, saa og et Par Støvleskafter paa Loftet, som den afdødes Hustru og 2de hendes medhavende Børn vedkendte sig, og da de den Tid var fundne, svarede Kirstine paa Hr.re Husfogdens Spørgsmaal, at hun havde ej mere af saadanne Sager i sit Hus, og siden fandtes dog paa en Hylde bag Bordet 26 Kranse Hægter og 16 fine Hornkamme, saa og ved Enden af Bordet et Faareskind og en fin Hornkam; Skindet foregav den døde Hustru at havde tilhørt hendes Mand og derudi baaren af sit Gods. Mændene har og paa Spørgsmaal tilstaaet, at der var nogle Pletter paa Kirstines Datters Seng, som de syntes var Blod, saa var og en liden Fjæl ved Siden af Hovedgærdet, hvorpaa syntes og nogle smaa Pletter som Blod, og paa en Pude i Sengen var og en Blodplet.

Tre Vaalse-Mænd, Jens Smed, Jørgen Madsen og Rasmus Sommer, der var stævnedes som Vidner i Sagen, forklarer

herom, »at ungefehr Dagen efter Kristi Himmelfartsdag sidst afvigte Aar, havde de set, at Kirstine og hendes Datter først bar og henkastede en Del Faaremøg og andet Møg, baade paa det Sted, hvor den døde siden fandtes, og paa et andet Sted Nordøst for Huset, som kaldes Smedegaflen, da og henstillede det med en Hjulbør og en Del Møg, som var lagt under Faarestidøren, og henlagde der ligeledes paa den døde og en Del ved Smedegaflen; og saa Jørgen Madsen, at Kirstine og hendes Datter, at da de bar Møget hen ved Gærdet paa den døde, traadte de det begge under med Fødderne. Rasmus Sommers Udsigende er, at han Tirsdagen for sidst afvigte Kristi Himmelfartsdag først saa i hans Nabos Hus om Morgenningen mellem 8 og 9 slet en Mand, som omgik med Kramvarer at sælge og blev af Laurids Arreboe kaldet Povel; samme Mand var klædt med en graa Skødeklædekjole og et Par Støvler paa, og samme Dag, som han kom ind i Kirstines Hus og Stue, saa han den samme Mand staa der ved Bordet og lavede Tobak; ellers forklarer han, at han ikke saa den forberørte Mand komme af Kirstines Hus. Han forklarer ligeledes, at den døde Mand havde et graat, stappet Skæg, og da han blev fundet, var bleven ukendelig i Ansigtet«.

Kirstines lille 8-aarige Søn, Rasmus Madsen, forklarer, at Povl Krase kom der om Morgenningen hos dem med sine Varer og drak hele Dagen Brændevin og Øl sammen med Moderen, indtil det var Aften; saa klædte Povl Krase sig af og lagde sig i Anne Cathrines Seng. Moderen befalede da Drengen, at han skulde hente Buløksen; men da han ikke kunde finde den, tog han Stavreøksen og bragte hende, og med denne Økse slog Kirstine saa Kræmmeren i Tindingen, som han laa der og sov, efter hvilket Slag han rejste sig op og sagde: »Gud bedre eder for det, jeg vil ej bede mere«, saa faldt han straks ned i Sengen og rørte sig ikke mere.

Nogen Tid derefter kom Anne Cathrine hjem. Hun havde været ude at malke, og hun og Moderen tog saa begge og bar Bissekræmmeren ud paa Loen. Moderen tog ved Hovedet, Datteren ved Fødderne.

Sign. Walther har spurgt Anne Cathrine, at efter som hun har set den døde og er blevet vidende om Drabet, af hvad

Aarsag hun saa ikke saadan Drabs Gerning har aabenbaret og tilkendegivet, dermed at gøre sig selv fri for Mistanke og Straf, hvortil hun svarede, »at hun ikke turde aabenbare det, fordi hendes Moder havde bedt hende tie dermed«.

Efter Kirstines frivillige Bekendelse i Forhøret, der blev holdt paa Slottet den 9. Juli 1714, har hun, da det blev oplæst Ord til Ord, tilstaaet, at Povl Michelsen Krase sidst afvigte Kristi Himmelfartsdag er indkommen i hendes Hus 10—11 om Morgen; Kirstine og Povl Krase og et Kvindfolk, Maren fra Sakskøbing, som var der i Huset, drak 3 Pægle Brændevin og en Kande Øl, som Rasmus hentede paa Kroen for 12 Skilling. Da Datteren var gaaet ud at malke, var Povl Krase beskænket og lagde sig ude paa Loen, Maren lagde sig i Kirstines Seng, og Kirstine lagde sig i Datterens Seng. Senere kom Povl Krase ind og var uhøvisk imod dem; men hertil vilde Kirstine intet vide af at sige og stødte ham væk, Maren sprang ogsaa ud af Sengen, og de stødte ham omkuld og slæbte ham derpaa ud paa Loen. Kirstine sagde til Maren: »Hvad gjorde I nu?« Maren svarede: »Ja, vil han ikke styre sig, saa kan han have det saa godt«.

Kirstine tilstaar, at hun den Tid var halvdrukken, og hun foreslog, at de skulde slæbe ham ned ved Stranden. Maren svarede: »Gid Fanden slæbe ham saa langt«. Maren tog saa Povls Kramvarer og delte lidt til Kirstine, og hans Støvler skar hun Skafterne af. Maren hjalp hende med at faa ham af Vejen og kastede hans Tøj i Stranden. Kirstine fik Skindtrøjen med de blanke Messingknapper. Maren gik næste Dag fra Kirstines Hus og sagde, »at det blev nok dulgt, for Povls Kone skøttede intet om ham; men hun var glad, hun blev af med ham«.

Paa Spørgsmaal om, hvorfor hun vilde have, at Datteren skulde grave Hullet, svarer hun, at hun selv var for drukken til det. Alle Vidnerne paastaar, der intet fremmed Kvindfolk har været hos Kirstine, og Datteren og Sønnen siger ogsaa, at de ingen har set, og det er ganske utroligt og uforstaaeligt, at noget fornuftigt Menneske, allermindst Kirstine, som i visse Tilfælde har kunnet meddele andre Raad, ja, været raffineret og resolveret nok baade i Mund og Gerning, skulde lade sig

forlede til at fordølge et Drab og selv overlægge med Mand-draberen at bortføre den dræbte, ja, lade den nedgrave i sit Hus og selv bedække og skjule med Møg, naar man ikke havde været med i Gerningen, nej, det er ingenlunde Kirstines Væsen ligt.

Kirstines Forsvarer, Sign. Rasmus Andersen, holder paa, at ingen har set, hun har slaaet ham ihjel, eller set hende nedgrave ham, og fordi Bymændene siger, at medens hun har været der paa Vaalse, har hun altid levet et ondt Levned med Skælden og Banden, Fylderier og andet desligeste, saa de idelig har haft Ufred med hende, kan det ikke regnes, og han siger ogsaa, at en 8—9-Aars Drengs Udsigende kan der ikke regnes med.

Ligeledes siger han, at Kirstine vil give Ed paa, at Maren har været der i Huset, og Povs Krases Enke, som besøgte hende i Fængslet, siger, at hun kender Maren, som ellers hedder Karen, men kalder sig Maren, og de Varer, som Kirstine har hos sig, siger hun at have købt af en hollandsk Kone, som sidder paa Ulfeldts Plads i København og nu bor paa Christianshavn.

Dommerne finder det mærkeligt, at Kirstine ikke har talt til Anne Cathrine om Maren, hvis hun havde været der, og hvis hun havde slaaet ham ihjel, og de finder det ogsaa mærkeligt, at Kirstine ikke kan forstaa, at hun ikke har faaet Tid til at føre Beviser angaaende Maren, da der var givet hende 7 Maaneder at søge efter hende, og efter som hun vidste, at det gjaldt hendes Liv, saa maatte hun se at faa fat i hende, ligesom det ogsaa anses for mærkeligt, at efter som hun forklarer, at Maren stødte til Povl Krase ude i Køkkenet, at han saa straks skulde dø, og at Blodet skulde kunne springe fra Køkkenet ind i Stuen paa Datterens Seng.

Saa kendes for Ret:

At Kirtsine Sl. Mads Hemmingsen, som har saavel røvet Livet fra Povl Krase som hans medhaftes Gods, bør efter Lovens Pag. 886, Artik. 3, miste hendes Liv, og hendes Hovedlod efter Lovens Pag. 156, Artik. 7, Hans Majestæt at være forbrudt; for Eksekutionen nyder Skarpretteren efter Kongl. anordnede Takst af 12. Marts 1698 10 Rdl..

Og som Datteren Anne Cathrine Rasmusdatter efter hendes egen Bekendelse tilstaar, at have været Medvider i Drabet siden den Dag efter Aften det skete, saa og med hendes Moder baaren Møg hen paa den døde og det nedtrinet, og dog ikke har villet aabenbare enten Drabet eller den dræbtes Varer, som fandtes i hendes Kiste, men det fordulgt, saa bør bemeldte Anne Cathrine Rasmusdatter til Straf for saadan hendes grove Mishandling at arbejde i Spindehuset sin Livstid.

Falsters Ting, 11. April 1715.

N. L. Mandel. Troels Madsen. Peder P. N. S. Nielsen.
 Rasmus R. I. S. Jørgensen. Hans H. L. S. Laursen.
 Jørgen I. L. S. Laursen. Olle O. H. S. Hansen.
 Hans H. R. S. T. Rasmussen Tryne. Niels Hansen.
 Kongl. Maj.ts Herredsfoged Edle Sign. Nicolai Mandel.

Sagen gaar nu til Højesteret, og Tirsdag den 5. Maj 1716 talte Prokurator Morten Wesling paa Delinkventernes Kirsten Anders Datter afgangne Madtz Hemmingsens og hendes Datters Anne Cathrine Rasmusdatters deres Vegne kontra Prokurator Andreas Lykke.

Efter at have fremført nogle formildende Omstændigheder vedrørende Kirstens og Anne Cathrines Forbrydelse siger han, »at baade Moder og Datter allerunderdanigst formener at være fornærmet med Landstingsdommen, hvorfor og deres Prokurator Morten Wesling allerunderdanigst paastaar, at Datteren ligesom Moderen maatte være allerunderdanigst til-ladt at befri sig med Ed efter Loven eller med mildere Straf dem tilstedes at udstaa, hvilket allerunderdanigst indstilles«.

Onsdagen den 6. Maj 1716 faldt Vota (de enkelte Højesteretsmedlemmers Erklæringer).

(Første Votum). »Om Kirstine Andersdatter er Povl Krases Banemand og Dræber, dette formenes er bevist, helst som Kirstine nægter, at Povl Krase ikke i de Tider har været i hendes Hus, det dog andre Vidner siger at have set ham gaa ind i Huset. Finder Kirstine skyldig og mener, alt tyder paa hendes Skyld; da alle Beviser er der, bør hun lide efter sin Tingdom. Datteren angaaende, om endskønt hun tav, efter hun saa den døde, saa har hun dog ikke approberet Gerningen,

har uvillig gravet Hullet efter Moderens Befaling og bragt Møget derhen og med Moderen trampet det ned, det er dog naturligt, at et Barn ikke angiver sine Forældre — men da hun dog har været Medvider og har faaet Andel i hans Varer, hun da maa arbejde i Spindehuset et Aar«.

Foss. »Argumenter og Indicia imod Kirstine Andersdatter er saa mange, at enhver overbevises om hendes Skyld, saa hun bør lide Tingdommen, men mener, at Datteren bør fri at være, da hun ikke kunde angive sin egen Moder«.

Leegaard. »Holder betænkeligt at dømme et Menneske fra sit Liv uden tilstrækkeligt Bevis og mener derfor, hun bør hensættes i Spindehuset. Finder, det er naturligt, at Datteren ikke har angivet Moderen, men mener dog, hun til et Eksempel for andre ogsaa bør hensættes i Spindehuset«.

Reitzer. »Kirstine Andersdatters Skyld er saa klar og fuldkommen bevist, at intet derom kan siges, saa Landstingsdommen skal overholdes, og desuden bør hun knibes med gloende Tænger. Datteren var uforstandig ved ikke at angive Moderen og mener derfor, hun bør et Aar i Spindehuset«.

Scavenius. »Der kan eller behøves ikke flere Beviser, end der allerede er imod Kirstine Andersdatter, og finder, at Dommen bør staa ved Magt. Efterdi Datteren har været vidende og taget imod nogle af Varerne, bør hun 1 a 2 Aar i Spindehuset«.

Rostgaard. »Kirstine Andersdatters løgnagtige Udsigende er i mangfoldige Poster bevist, og Landstingsdommen maa bifaldes over begge«.

Dichman. »Ved intet at sige til forrige Vota og derfor bifalder Landstingsdommen«.

Bartholin. »Her er alle Beviser om et Mord, saa bifaldes Landsdommen over Kirstine Andersdatter. Datteren bør arbejde 3 Aar i Spindehuset«.

Schiøler. »Dommen over Moderen bifaldes. Datteren bør 1 Aar i Spindehuset«.

Hvorefter Dom gik.

Hvorledes denne Dom kom til at lyde, kan der ikke siges noget om, da Domsprotokollen ikke eksisterer mere, men sandsynligvis er gaaet tabt ved Kristiansborg Slots Brand.

For Kirsten Andersdatters Vedkommende ved man dog, at hun med sit Liv har maattet bøde for den begaaede Ugerning.

I *Vaalse Kirkebog* staar nemlig skrevet:

»Oktober 2. — 1716 blev Kirsten Andersdatter rettet, hendes højre Haand og Hoved med en Økse afhugget, Hovedet paa Stage, Legemet paa Stejle, Haanden derunder for det Mord, hun havde gjort paa en Kræmmer af Saksjøbing ved Navn Povl Krase«.

Nedenunder skrives saa videre:

8. November 1716 begravet Povl Krase af Saksjøbing, som var ihjelslaet 1714 af Kirsten Andersdatter«.

Hvorfor Bissekræmmeren først saa længe efter Mordet bliver begravet nævnes der intet om.

Som man vil have set, er der paa enkelte Punkter Uoverensstemmelse i de afgivne Forklaringer angaaende Kirstens og Anne Cathrines Forhold til den døde, og Kirsten nægtede jo stadig, at hun havde slaaet Bissekræmmeren ihjel; men hvordan det end er gaaet til, saa er der dog næppe Tvivl om, at hun har begaaet Mordet.

Om Anne Cathrines Skæbne vides der ikke det mindste; men efter de af Højesteretsdommerne faldne Udtalelser er der al Sandsynlighed for, at hun i hvert Fald en Tid har maattet arbejde i det berygtede Spindehus, og man kan kun have den dybeste Medfølelse med den ulykkelige Pige, som ved Moderens Brøde fik hele sin Ungdom og vel hele sit Liv ødelagt.

Hvordan det gik den stakkels lille Rasmus, kendes heller ikke. Hverken hans eller Søsterens Navne findes senere i *Vaalse Kirkebog*, saa antagelig har ingen af dem levet i Fødebyen, som jo ogsaa rummede saa mørke Minder for dem.

Fig. 1. Rubbeløkke Præstegaard, jfr. Fig. 3.

Breve

fra Stiftsprovst *H. G. Clausen*
og hans Broder Prof., Rektor *G. E. Clausen*

til

Sognepræst *N. Clausen-Bagge*

(Utterslev, senere Rubbeløkke).

Ved *N. Clausen-Bagge*.

Fra min Fader og Farfader har jeg arvet en Mængde Aktstykker, især gamle Breve, der giver Bidrag til Clausen-Slægstens Historie. Adskillige af dem vilde ogsaa kunne læses med nogen Interesse i videre Kredse, især paa Lolland-Falster.

Derfor har jeg tænkt mig at lade en Del af dette Arkiv-Materiale trykke, og en Begyndelse blev gjort i 1921 og 1922 med Offentliggørelse af 29 Breve fra Professor H. N. Clausen til hans Fætter, min Farfader, N. Clausen-Bagge, Sognepræst til Utterslev, senere til Tirsted, Skørringe og Vejleby (Rubbeløkke Præstegaard) paa Lolland. De blev trykt i Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog (1921 og 1922).

Jeg fortsætter nu med Offentliggørelse af ni — henholdsvis 6 og 3 — Breve fra Brødrene H. G. Clausen og G. E. Clausen til min Farfader, deres Brodersøn.

Men først vil jeg fortælle lidt om de to Brødre, af hvilke især Stiftsprovsten var nær knyttet til Lolland, hvor han i sin Ungdom havde levet en Aarrække.

De er begge født i Karlum, et dengang rent dansk Sogn i Sønderjylland, og Sønner af Sognepræsten dér *Claus Henrik Clausen* (død 1774 som Sognepræst i Vilstrup, Sønderjylland) og Hustru *Christine Boldich*. Deres Farfader var Sognepræst *Henrik Clausen* i Stenderup.

Den næst yngste af Børnene var *Henrik Georg Clausen*, født 1759. Om hans Liv og Gerning er der fortalt mange Steder, især i leksikalske Værker og i kirkehistoriske Fremstillinger. Her kun de vigtigste Data og lidt om hans Lollands-Tid, især med Benyttelse af det smukke Memoire-Værk om Slægten Swane (udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist, 1923).

Han blev Kandidat med Laud i 1784 efter 6 Aars teologisk Studium; men saa opgav han ogsaa til Eksamen hele den hebraiske Bibel. Han var meget optaget af den Tids franske Frihedstanker og skal have været noget stejl og kantet, ligesom han senere blev en meget myndig Mand. Alligevel overtog han i Vinteren 1784—1785 en Stilling som Hovmester hos Grev Frijs'es paa Juellinge. Men skønt han næppe kunde eller vilde forstille sig — eller snarere: netop derfor — kom han til denne Familie i et Venskabsforhold, der varede Livet ud, og han blev i sin Stilling i fem Aar, til 1789. Han prædikede ofte i sin Huslærertid, og det menes, at han let kunde have faaet et godt Adelskald. Men det forbød hans stolte Frihedsfølelse ham, og i sin Ærbødighed for Præstegerningen vilde han overhovedet ikke tage den op før sit 30. Aar, skønt han var blevet forlovet med Sophie Magdalene Schiern, en Datter af Provst Schiern, Sognepræst i Halsted. Denne lignede sin Svigersøn saa lidt, at han endog kyssede de smaa Komtesser paa Haanden.

Hans Ophold hos den adelige Familie ændrede intet i hans Anskuelser, og i 1788 var han — med Rahbek, P. A. Heiberg o. a. — med til at stifte Selskabet »For Sandhed«. Til dette

Selskab skrev han to Afhandlinger: »Om Selvstændighed« og »Om Sandhedsfølelse«. To for hans Syn betegnende Titler! Det er derfor paa ingen Maade en Frase, at han i det 6. Brev til min Farfader kalder Grev Reventlow, der havde skaffet ham det store lollandske Kald, »den ved sit Sindelag endnu mere end ved sin Stand ophøjede Greve«. Sindelagets Adel var ham virkelig den fineste.

1789 udnævntes han til Kapellan i Maribo og Hillested; Aaret efter blev han gift, og i Maribo, hvor han havde en i flere Henseender lykkelig Tid, fødtes de tre ældste Børn; den næstældste var Henrik Nikolai Clausen, den senere saa bekendte teologiske Professor og liberale Politiker. Han var blevet ordineret i København, og hans Ordinationstale havde vakt Opmærksomhed, ja, var uden hans Vidende blevet trykt. Men i Maribo slog hans Forkyndelse ikke stærkt an trods hans egen Begejstring; naa, han var ogsaa kun »Aftenpræst«. Alligevel udgav han i Maribo-Tiden en Samling Prædikener. Den har Titlen: »*Prædikener af H. G. Clausen, residerende Kapellan i Mariboe og Hillested*«. Nederst paa Titelbladet staar: »Kjøbenhavn, 1795. Trykt paa Forfatterens Forlag, hos C. F. Holm«. Den maa vel kaldes ret typisk for hans — og Samtidens — Rationalisme, hvilken han desværre næppe nogen Sinde, som senere Sønnen, blev helt frigjort fra.

1796 blev han Kapellan i Kalundborg og allerede Aaret efter 2. Kapellan ved Frue Kirke i København. Efterhaanden naaede han næsten de højeste Stillingen. Han blev Sjællands Stiftsprovst, Professor, Dr. theol., R. og D. M.. Men han blev i Grunden ved at være den samme djærve og uforfærdede Talsmand for, hvad han ansaa for Sandhed, Frihed og Ret, Livet igennem, og endnu som gammel kunde han synge Mar-seillaisen med Begejstring. I hans yngre Manddomsaaar bragte denne Djærvhed ham flere Gange i farlige Situationer, og man vendte sig imod ham fra højst forskellige Sider; men han ænsede det næppe stort. Da Trykkefriheden var blevet indskrænket 1799, optraadte han saaledes mod Kancelliet, at Tiltale kun blev undgaaet ved Kronprinsens personlige Mellemkomst. Og faa Aar senere afkrævedes der ham gennem Biskoppen en Erklæring til Kancelliet i Anledning af hans

djærve Revselse af Synden. Jeg ejer en Afskrift af denne ejendommelige Erklæring, der ender saaledes: »Menneskefrygt kjender jeg ikke; jeg frygter for Intet, uden for at overtræde min Pligt. »Hvo er den, som kan skade Eder, dersom I efterfølge det Gode?« 1. Pet. 3, 13.

Kjøbenh., den 15. Dec. 1804.

underdanig H. G. Clausen«.

Det var modig talt i hine Tider. Naa, Farerne drev over, og i 1811 blev han Sognepræst ved Frue Kirke og Stiftsprovst. Han døde 1840.

I Brevene til Brodersønnen lærer vi helt andre Egenskaber hos ham at kende. Selv om noget af det svulmende følelsesfulde — vi fristes til at synes: lidt sentimentale — utvivlsomt maa skrives paa Tidens Regning, viser de dog umiskendeligt megen Hjertelighed og en stor og inderlig Familiekærlighed. Der er næppe meget afydre historisk Interesse i de seks Breve; men det er vel værd at lære en historisk Personlighed som ham at kende ogsaa fra denne Side. I et af disse over 100 Aar gamle Breve har jeg fundet en lille Blomsterkrans. Blomsterne er selvfølgelig aldeles afblegede; men Baandet har bevaret sin blaa Farve. Det udtrykker næsten sindbilledligt Brevenes Værdi.

Om *Gottlieb Ernst Clausen* (eller Klausen), den yngste af Børneflokken i Karlum — født dér 1762, død i Altona i Januar 1850 — er der fortalt en Del i Aarbogen 1921. Til denne (Side 20—22) henvises de, der vil have mere at vide om denne ejendommelige, til Dels tyskdannede, men nærmest dansksindede Mand — et Stade som vel adskillige andre Sønderjyders dengang — og om min Farfader i Rubbeløkke. Her skal blot nævnes, at G. E. Clausen blev Etatsraad, Professor i dansk Sprog og Litteratur og Rektor ved Gymnasiet Christianeum i Altona, R. og D. M.. To af hans Breve er vel dem, der har mest med Lollands ydre Historie at gøre — ved at give Indtryk af den Tids Rejseliv.

Min Oldefader, *Poul Christian Clausen* (1753—1795), var den tredieældste af Børnene fra Karlum og den ældste af Sønnerne. Han blev, vel i 1780, Sognepræst i Glud, hans

Hustrus Slægts Embede i omtrent 200 Aar. Ved hans tidlige Død blev Enken, den ret betydelige Kvinde *Ane Margrethe, født Langballe*, hvis Levnedsskildring er trykt, og hendes 5 Børn mindre godt stillet. Dog lykkedes det hende at slaa sig godt igennem.

Poul Christian Clausens ældste Søn, *Hans Glud Clausen* (1782—1844), blev Sognepræst i Halsted. En af Døtrene fra Halsted Præstegaard blev gift med Godsejer Jørgensen, Søllestedgaard, senere ogsaa Ejer af Søholt og Etatsraad. Den yngste af de 5 Børn fra Glud var min Farfader, *Nicolai Clausen* (1788—1860) (se førnævnte Aarbog), der tog Navnet *Bagge* efter en Velynder, Pastor Bagge. Min Farfader var i ca. 8 Aar Sognepræst i Utterslev og derefter ca. 33 Aar i Tirsted m. m. (Rubbøløkke). Han blev gift med en Søster til nævnte Godsejer Jørgensen, Søllestedgaard. Endelig skal nævnes, at en Datter fra Glud Præstegaard, *Drude Cathrine Clausen* (1785—1842), blev gift med Sognepræst til Rødby og Ringsebølle *Christian Carl Mejer* (1778—1863).

Saaledes var en ikke lille Del af den sønderjydske Præsteslægt Clausen for over hundrede Aar siden blevet omplantet til Lolland, Farbroderen H. G. Clausen for en Tid, de tre Broderbørn fra Glud for bestandig.

Brevene er næsten helt igennem meget tydelig skrevet og lette at læse; de gengives nøjagtigt med Forfatterens Retsskrivning, og efter dem tilføjes enkelte kommenterende Bemærkninger.

Ringkøbing, d. 30. April 1930.

N. Clausen-Bagge.

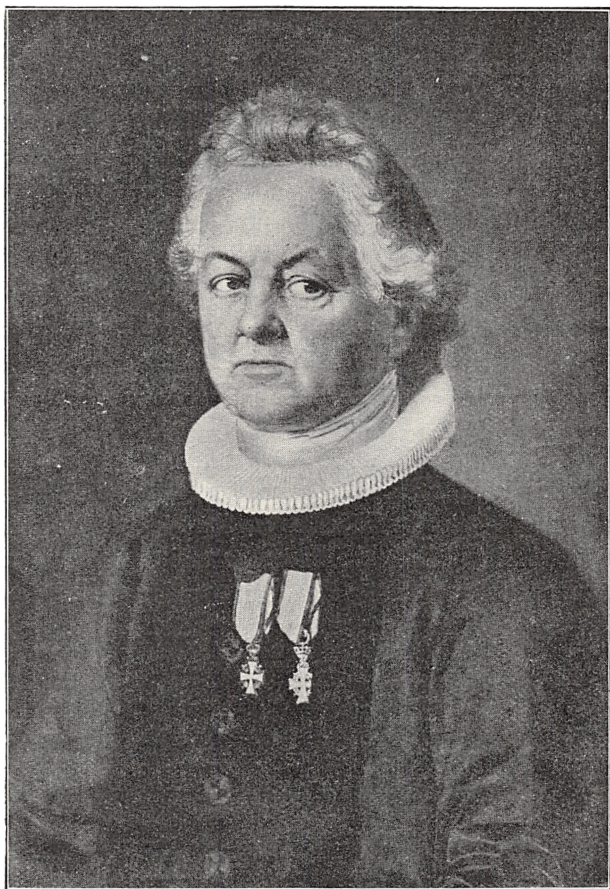
Breve fra Stiftsprovst H. G. Clausen.

I.¹⁾

(Uden Udskrift).

Den Efterretning, hvormed du, min dyrebare Brodersøn! igaar glædede mig, er for kjær for mig og alle Mine her, til at jeg ikke strax skulde bevidne dig min glade Deeltagelse i din Lykke. Du har gjort et Valg²⁾, som jeg kunde tiltroe dig, og som vi Alle ret af Hjertet kunne lykønske dig til. Guds Velsignelse være og blive over dig og din Marie! Med mere end en Farbroders, med en Faders Kjærlighed tager jeg eder

Begge i mine Arme, og trykker det dyrebare, nysforenede Par under idel glade Anelser, Ønsker og Bønner op til min fulde Barm. Hvor det er en herlig Bane, der ligger for eder! hvor

Stiftsprovst Henrik Georg Clausen († 1840).
(Maleri af C. A. Jensen).

det vil være eder Lyst at vandre den tilsammen, ledsagede af Kjærlighed! Nu kan jeg først ret glæde mig over dig, min kjære Nikolai! nu først, da du har baade Embede og Brud, og har begge Dele ret efter Ønske, vil din sande Lykke tage sin Begyndelse. At den Pige, du valgte dig, vil blive dig, hvad du af hende lover dig, tør jeg nok forudsætte; og da vil du ved hendes Side erfare, hvor Alt i dit Embede og i dit Huus vil faae ny Ynde og nyt Værd i dine Øjne. Du vil i

dit Utterslev kunne føre et lykkeligt Liv. Hvor jeg takker det hulde Forsyn, der saa vel har sørget for min uforglemmelige Broders kjære Børn, og ved sin usynlige Haand har ført tre af dem tilsammen i een Provinds, hvor de kunne see hinanden, saa ofte de ønske, og dele Livets Fryd og Kummer med hinanden som fortroelige Venner! Det er en stor og sjelden Glæde, min gode Svigerinde i Jylland oplever af sine Børn; jeg under hende den af Hjertet. Hils hende venligen fra mig og ligedan dine Svigerforældre, hvis Glæde jeg oprigtigen tager Deel i, samt de kjære Paarørende i Halsted og Rødbye. Laaland, hvor Livets Lykke ogsaa for mig engang spirede og blomstrede, bliver jo ret efterhaanden en Samlingsplads for min Familie. Gid det fremdeles maa gaae Enhver af dem vel! I deres Lykke vil jeg søge Erstatning for hvad jeg selv savner.

Det gjør mig ondt, at jeg maae bede dig at erindre din Broder om dog at gjøre, hvad der nu bag efter kan gøres, for at opspørge den desværre uden Mærke afsendte Bogkasse. Jeg har stedse ventet efter at blive underrettet om Skipperens Navn og Opholdssted nu for Tiden; saa længe jeg ikke veed det, kan jeg her slet ingen Efterspørgsel anstille. Mag det saa, at jeg ikke længere skal vente.

Lev vel, elskte Brodersøn! og glem i din Lykkes Fylde ikke din deri saa inderligen deeltagende Farbroder

H. G. Clausen.

Kjøbenhavn, den 25. Jan. 1820.

II.

(Udskrift:) Til velærværdige Hr. N. Clausen Bagge, *betalt*. Sognepræst i Uttersløv gennem Nakskov.

Min Lykønskning til Foreningen med din udkaarne Marie²⁾), kjære, dyrebare Brodersøn! faaer du vel først efter dens Fuldbyrkelse; men at den derfor ikke er mindre hjertelig og velmeent, er du overtydet om. Gennem en Række af Aar har du lært at kjende mit ømme Sindelag mod dig og min oprigtige, faderlige Deeltagelse i Alt hvad der kunde befordre og sikre din Lykke. Nu er den end mere befæstet ved Valget af Den, med hvem du ønsker at dele, hvad Livet medfører. Jo bedre dette dit Valg er, des mere har jeg Aarsag til derover at glæde mig. Siden jeg fik dit kjære Brev, hvori du underrettede mig om den til Foreningen bestemte Dag, har jeg i Tanken ofte, meget ofte været hos dig; omgivet af Venner og Frænder, der jo ogsaa ere dine, i Glückstadt og Tönning og Altona, har jeg dog jevnlig flyttet mig over til dig og Dine i det mig uforglemmelige Laaland, hvor *min* Lykke og engang saa skjønt blomstrede. I vore Vennekredse

her har du paa denne Tid mangel Gang været Gjenstanden for Samtalen, og paa Foreningsdagen blev ved Broderbordet her det nye lykkelige Pars Skaal høitideligen drukket under de varmeste Velsignelsesønsker og Bønner. Gid din Lykke maa ligne min, og vare endnu længere! et bedre Ønske kan jeg ikke gjøre for dig. Hvor gjerne havde ikke Farbroderen udført den Forretning, som nu faldt i Broderens Lod! men med den forlangte Frist kunde ingen Forandring skee, hvilket du da vel heller ikke kunde vente. At du fra Balthasar Münter derom er bleven underrettet, kan jeg forudsætte. — En i sig selv saa skjøn og festlig Dag maa være bleven det endnu langt mere ved saa mange og saa kjære Paarørendes Nærværelse. Dem alle maa du bringe mine venligste Hilsener i den kjære Kreds, der indeslutter Halsted, Søllested og Rødbye. Dog skal min be[d]ste Hilsen tilhøre din værdige Moder, som jeg aldrig ophører med Ømhed at tænke paa, og som vist ikke har undladt ved sin Nærværelse at forskønne sin elskte Nikolais Glædesdag. Tak hende ogsaa for den venlige Modtagelse, min Søn Karl nys fandt i hendes Huus paa sin jyllandske Reise.

Hvad der i dit Brev især glædede mig, var Forsikkringen om din Tilfredshed med din Embedsstilling og de med den forbundne Forretninger, skjøndt jeg vel uden denne Forsikkring vidste, at du nok saaledes vilde forestaae dit Embede, at Tilfredshedens Løn kunde blive din. Naar nu den huuslige Lykke, den du ogsaa nok vil vide at skaffe dig, kommer til, har du jo, kjæreste Nikolai! hvad du kan ønske dig. Det vil være mig en sand Glæde, naar det engang forundes mig at besøge mine kjære Broderbørn i Laaland, og ret see dem lykkelige og glade hver i sin Kreds. — En saadan Glæde er nu bleven mig til Deel ved Besøget saavel hos den nye Familie i Glückstadt, som hos de to ældre Familier ved Eideren og Elben. Jeg har ret henlevet disse Uger i fuld Nydelse af Kjærlighed og Venskab, og kan saaledes, styrket paa Legeme og Sjæl, vende tilbage til mit Arbejde.

Med uforanderlig Kjærlighed din dig hengivne Farbroder
H. G. Clausen.

Altona, den 8. Aug. 1820.

Min venskabelige Hilsen til Biskop Boisen og Frue.

III.

(Uden Udskrift).

Modtag, min dyrebare, høit elskte Brodersøn! til den forestaaende Familiefest, som jeg saa gjerne vilde have bivaanet, min hele hjertelige Velsignelse, den jeg nu maa nøies med skriftligen at meddele. At du vil give din førstefødte Søn mit

Navn, erkjender jeg med Taknemmelighed og sand Glæde. Jeg seer deraf, hvor kjær den Farbroder er dig, som du ønsker at opkalde. Gid den yngste Henrik Georg³) maa bære sit Navn med Ære, og glæde Dem, der give ham det! — Dit Brev har igjen beroeliget os angaaende den lille Anette⁴), der efter Emils Beskrivelse er et saa deiligt, elskeligt Barn. Din Maries Upasselighed har, som vi haabe, vel kun været forbigaaende. Forældres Hjerte er saa let saaret

Din Broder har givet mig Haab om et Besøg her i Efteraaret. Maatte Kornpriserne stige lidt, hvortil der dog, om endog den spanske Krig vedvarer, ikke er synderlig Udsigt, kunde jeg vel og faae dig engang herover, som meget vilde glæde os.....

Lev vel, min kjære Nikolai! med din frugtbare Hustru og eders to velsignede Børn. Bliv ved, som du altid har gjort, at elske mig, ligesom jeg og vedbliver at være din dig med Venskab og Kjærlighed

hengivne Farbroder H. G. Clausen.

Kjøbenhavn, den 12. Aug. 1823.

IV.

(Udskrift:) Til Hr. N. Clausen-Bagge, Sognepræst
betalt i Uttersløv gennem Nakskov.

Den Efterretning, Carl Boisen ved sin Tilbagekomst hertil medbragde om din Sygdom, min kjære Brodersøn! har sat os Alle her, og mig især, i største Uroe og Bekymring. Efter hans Beretning har Sygdommen været farlig, og skal endnu have været det paa den Tid, han reiste bort. Jeg tør saaledes ikke overlade mig til Haabet; og Frygten stræber jeg, saa meget muligt, at holde borte. I denne foruroeligende Tilstand maae jeg nu tilbringe den ene Dag efter den anden, indtil jeg, som jeg her saa indstændigen beder om, med første Post erholder nærmere Underretning, om ikke fra din egen Haand, min dyrebare Nikolai! som jeg ikke tør vente, saa dog fra den kjære, ømme, troefaste, nu med dig Nat og Dag lidende Maries. Jeg vil være fornøiet med nogle faa Linier, kun at de maatte indeholde noget Ønskeligt og kunne betage mig den Bekymring, jeg føler hver Gang jeg tænker paa eder. Gud bevare et Liv, som saa Manges Vel beroer paa! Han opholde dig for din Familie, din Menighed, for mig og for alle dine Venner, der elske dig saa høit og ere dig saa hjerteligen hengivne! Du kjender min Kjærlighed til dig, og veed, at jeg elsker dig som Søn; du kan da og dømmes om den Uroe, hvormed jeg tæller Dage og Timer, indtil, som Gud give! beroeligende Efterretning indløber. Den ømme Hustru beder jeg at ville under Pleien skaane sig selv, saavidt

muligt er. Den forønskede Tidende om din Bedring ser med spændt Forventning imøde din dig med Faderkjærlighed elskende

Farbroder

H. G. Clausen.

Kjøbenhavn, den 18. April 1825.

V.

(Uden Udskrift).

Den hjerteligste Tak har jeg at bringe dig, min kjære, høitelskte Brodersøn! og din ædle, værdige Hustru fra mig og alle Mine saavel for den skjønne Dag, vi tilbragte i dit lykkelige Hjem, som for al den Hengivenhed og Kjærlighed, du og hun bevidnede os, hvor vi ellers saaes i den Tid, det forundtes os at være tilsammen. Det var en Tid, vi alle bag-eftter glædes ved at tænke tilbage paa og som vi i alle Henseender have Aarsag at takke Gud for. Mine Broderbørn elsker jeg, som de og fortjene, med en Faders Kjærlighed; det er mig derfor og sand Glæde, igjen at vide mig elsket af dem. Altonaerne have ikke havt mindre Glæde af deres Ophold i Laaland; min Broder vil aldrig kunne glemme den ham af dig og dine Søskenbeviste Ømhed.

Nu længes vi efter og see med hver Postdag imøde ønskelige Tidender om din Families Forøgelse^s). Gid Alt maae gaae vel af, at du snart igjen maae see din dyrebare Marie i god Stand og at I fremdeles maae glæde eder med og ved hinanden som lykkelige Forældre. Mit Ønske er her Alles, som omgive mig, da du nok veed, hvilken oprigtig Deel vi Alle tage i eders Lykke. Den vakre tyske Fætter har ladet sig overtale til at forlænge sit Ophold hos os. Fra ham og fra os Alle de kjærligste Hilsener. Guds Velsignelse over dig og dit Huus! Med uforanderlig Kjærlighed er jeg

din dig af Hjertet hengivne Farbroder

H. G. Clausen.

Kjøbenhavn, den 6. Aug. 1825.

VI.

(Udskrift:) Til velærværdige Hr. Pastor

N. Clausen Bagge i Uttersløv,

frit.

gjennem Nakskov.

Kjøbenhavn, den 17. Febr. 1827.

Med den inderligste Glæde og med Tak til Ham, hvis Veie ere usporlige, bringer jeg dig her, høitelskte Brodersøn! min Lykønskning til den Forbedring i din Tilstand, du saa uventet har opnaaet ved Befordring til et Kald^e), hvori du for Fremtiden er betrygget imod hver Næringssorg. Gud skjænke dig fremdeles Kraft og Styrke, at du maae blive for de tre Me-

nigheder, du nu tiltræder, hvad du var for den ene, du nu nu forlader! Han velsigne dig i dit nye Embede, og lade dig nyde den rige Løn, der er forbunden med dets samvittighedsfulde Førelse! Han opfylde dit ædle Hjertes Ønske, og lade dig virke saa meget mere Godt, som din Virkekreds nu bliver større! Jeg glæder mig over din Lykke, som var den min egen; jeg elsker dig jo og — det veed du — mere som Fader, end som Farbroder. Jeg føler mig nu selv lykkeligere ved at kunne tænke mig dig i en Forfatning, hvori du med frit Sind kan opoffre dig til et Kald, der er dig kjært, og have det Fornødne til din tilvoxende Familie. Saa meget kjærere er mig din Forfremmelse til det bedre Kald, som du tildeels har dit Forhold i det ringere den at takke, og det almindeligen erkjendes, at den er fortjent og billig. Min Deeltagelse i din Lykke har jeg opsat at bevidne dig og ladet mig nøie med at glæde mig derover hos mig selv, indtil Sagen var afgjort, skjøndt dens Afgjørelse intet Øjeblik var nogen Tvivl underkastet. Forsøm ikke, at bevidne den ved sit Sindelag endnu mere end ved sin Stand ophøjede Greve min Hengivenhed og Taknemmelighed, og sig hans Excellents, at jeg glæder mig over din Befordring som over min egen Søns. For Kirkens som for den geistlige Stands Skyld var det høiligen at ønske, at de Grundsætninger, som ved Præstekalds Besættelse følges, fulgdes af alle Kaldsberettigede. Hvad din lykkelige Moder føler ved at see tre kjære Børn saa vel forsynede, hvor hun mindst havde ventet det, kan jeg godt forestille mig. Glæden paa Søllested er vist ikke mindre.

Min Lykønskning beder jeg nu dig og kjære Hustru at ville lade gjælde som den hele herværende Families, hvis Medlemmer alle ret oprigtigen og inderligen glæde sig med eder, dog nok neppe Nogen saa inderligen, som din dig med Faderkjærlighed hengivne Farbroder

H. G. Clausen.

Breve fra Rektor, Professor G. E. Clausen.

I.

Altona, den 16de Juni 1843.

Min elskede, dyrebare Brodersøn.

Dersom jeg ikke ved Naturens Gave, Opdragelsens Omhu og Skjebnens Gang var bleven tilbøielig og vænnet til at holde mig i mine Skranker, være nøisom og beskeden, saa kunde jeg paa mine gamle Dage endnu let komme til at blive stolt af al den kjærlighedsfulde Hengivenhed, mine værdige Brødrøssønner i Sjælland og Lolland⁷⁾ have beviist og vedblive at bevise mig og den kjærlige Ledsagerinde paa min

lange Livsbane, som Forsynet, efter smertelige Tab, hidtil forunder mig at have ved min Side. Jeg har i sidste Tid modtaget fire kjærlige Breve med de hjerteligste Indbydelser til fornyet Besøg i denne Sommer: d. 23de Apr. fra Kjøben-

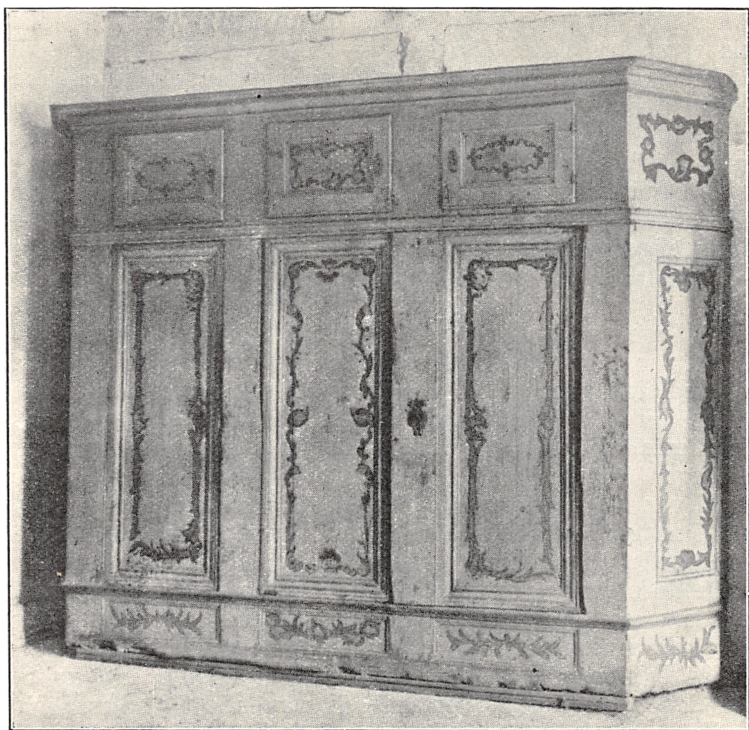

Fig. 3. Det gamle Skab fra den nu nedrevne Rubbeløkke Præstegaard
(nu i Frilandsmuseet i Maribo). H. M. Sørensen, fot.

havn, d. 12te Mai fra Boeslunde, d. 27de Mai fra Rubbeløkke og d. 3die Juni fra Halsted. Indholdet af hvert især er det samme, det af dig saa smukt udtalte venlige Ønske, at see os igjen, have os, tale med os, leve nogen Tid sammen med os, med Forsikring om, med Glæde og Fornøjelse at ville gjøre os Opholdet i alle Maader saa hyggeligt som muligt. Men den lange vandkolde Vinter og det ublide Foraarsveir havde paaført os Begge om ikke Sygdom, saa dog vedvarende Upasselighed og mangen Besvær, der ikke var uden Følelse af tiltagende Skrøbelighed. Derved var vel ikke Lysten til at gjensee vore kjære Familier paa Øerne tabt, men dog Modet til at paatage os den lange Reise tillands og tilvands svækket, der krævedes til at see dem alle. Saaledes havde vi da be-

sluttet at give Slip paa de Glæder, vi deraf kunde love os, holde os hjemme i den vante Kreds og ikke komme ud af de gamle Folder. Denne vor Beslutning meddeelte jeg, ikke glad stemt, men noget vemodig, d. 30te Mai de elskede Brodersønner i Kbhvn. og i Boeslunde, hvorefter de da nu ikke kunne vente os denne Sommer. Kort derpaa modtog jeg Dit Brev med forhen meldte kjærlige Indhold, og otte Dage derefter et af lignende Indhold fra Din Broder. Begge udtale en saa hjertelig Hengivenhed og inderlig Godhed, at vi ikke uden ømt at røres have læst og læse dem. Begge ligesom kappes om at oplive Modet til Reisen og gjøre, for at overtale dertil, gjeldende, at den nu lettes ved at Dampskibet Løven⁸⁾ paa Farten til Vordingborg anløber Taars. Da vi nu føle det tungt at modstaae Ytringer af et saa uforandret kjærligt Sindelag, da vort Befindende i den sidste Tid er bedre, da det er usømmeligt, ikke at ville paatage sig en Reise til kjære Frænder, der med Længsel see en imøde, naar man seer sig istand dertil, da i disse Dage ogsaa Forhaabning til godt Veir, hvad der til en Lollandsrejse er særdeles ønskeligt, oplives, saa synes vi nok at kunne fatte Mod til at gjæste vore Elskede paa den nærmere Øe, efter at have opgivet Reisen til den fjernere. Ifølge venlig Indbydelse reiser min Svigerinde med Datter og Klaudine⁹⁾ alt herfra d. 22de Juni. Min Kone og jeg kunne ikke vel tiltræde Reisen før i Begyndelsen af Juli, hvad der ogsaa stemmer med Din Broders Ønske, der da helst seer os hos sig og indbyder til at tage Deel i Festen i Anledning af Halsteds ham saa kjære fornyede Kirkes Indvielse. Saaledes agte vi da at reise d. 6. Juli om Aftenen Klokken 7 med Diligencen Natten igjennem til Kiel, gaae ombord paa Løven om Morgenens Kl. 6 d. 7de, lande ved Taars efter Middag, være i Halsted henimod Aften, tilbringe der, med Besøg paa Søllestedgaard, nogen Tid, og siden, da Gad¹⁰⁾ med Familie ventes der i Ferien, at samles med vore kjære Altonaere under Dit gjæstmilde Tag. Vistnok vil der i Rubbeløkkes hjerterummelige Præstegaard, der saa venligen har modtaget og saa længe huset dem, ogsaa, naar vi komme til, være god Rum for os. Dog ønske vi ved vort Ophold ikke at være Dig, Din ømme Marie eller Nogen af Dine til Besvær. I Forhaabning, at Alt indrettes derefter, seer med venligst Hilsen fra sin Amalie¹¹⁾ og sig til de kjære tre Marier¹²⁾, den venlige Anette, den kunstrige Georgia¹³⁾, den gode Kristian¹⁴⁾ og Familiens kjærlige Fader Gjensynets Glæder længselsfuld imøde

Din Dig hjertelig hengivne Farbroder

G. E. Klausen.

Velærværdige Herr Pastor Clausen-Bagge
i Rubbeløkke Præstegaard.

II.

Altona, d. 15de Aug. 1843.

Min høitelskede Brodersøn.

Dine venlige Børn, som efter den vemodige Skilsmisse i Halsted ledsagede os til Taars og efter en Times Ophold der gik med os ud til Færgebroens Ende, hvorfra Din Henrik endnu fulgte os ombord paa Dampskibet, vil have sagt Dig, at vi omtrent tre Korteer paa tolv begyndte vor Fart, der hele Eftermiddagen var og blev saa beqvem og behagelig, som en Søefart kan være. Himlen var jo skyfri, og Havet var saa roligt, at Løven gled igjennem, uden enten at gynges eller slingres. Kun Savnet af de mange kjærlige Sjæle, til hvis Omgang vi vare blevne vant, og der nu Alle, som vi vel vidste, med øm Deeltagelse fulgte os over det adskillende Vand, gjorde os vemodige; ellers var Alt godt og ønskeligt. En sagte Medbør fyldte Seilet, medens vi gik langs med Langeland og morede os med Synet paa den deilige Kyst. Da Fakkebjerg¹⁵⁾ laae bag os, var ogsaa der, hvor der er mest rum Søe, Vandet stille, uden mærkelig Strøm, jævn og uden Bølger. Hele Tiden tilbragte vi paa Dækket, hvor vi sad eller gik omkring efter Behag. Vi befandt os bedst ved at holde os fra Middagsmaaltidet, der ikke bekom Alle vel, som toge Deel deri. Da saaledes intet forstyrrede os, kunde vi ret i Ro og Mag med taknemmelige Hjerter tænke tilbage paa vor hele kjære Lollandske Slægt og i Erindringen fornye det glæderige Samliv, vi havde ført med de vennehulde Familier i Halsted, paa Søllested og i Rubbeløkke. Da vi siden nærmede os Holsteens Kyst, ønskede vi ret levende, at see Dem iblandt os, for med os at glæde sig over den deilige Indfart i den Kieler Havn, hvor Landet paa begge Sider med Skov og Bakker, oplyst af den venlige Aftensol, viste sig i sin fulde Ynde. Klokken halv syv lagde Løven sig tæt ved Broen, vort Tøj blev bragt til Diligencens Komtoir, hvor vi straks bestilte Plads og Klokken ni reiste derfra, den stille, maaneklare Nat igjennem, til Altona, hvor vi ankom henimod Klokken syv, vel noget trætte, mere eller mindre, men dog uden at have følt Reisen besværlig. Ved Posthuset modtog os vor gode Ernestine Rosendahl og ledsagede os til vort hyggelige Hjem, hvor vi fandt Alting i god Orden og vor lille Have net og blomstrende. Paa Dampskibet vare vi atter truffet sammen med Kammerherre Neergaard, der var reist med os fra Altona til Taars og nu igjen fulgte med til Hamburg, for at modtage sin Kone fra Ems. Ombord var og en vakker ung Greve Reventlow Sandberg, som frequenter Meldorf Skole, havde tilbragt Ferietiden i Lolland og nu vendte tilbage, for at dimitteres fra Skolen om Mikkels-

dag. Ham forlode vi i Kiel. Da vi nu, efter at have hvilet nogle Dage og indlevet os i Hjemmet, føle os langt mere glade, oplivede og forfriskede, skyldte vi, næst Gud, som har forundt os..... (her er et Hul i Papiret) Kræfter, vore kjærlighedsfulde Brodersønner, der Begge ved saa venlig forekommende Indbydelse opmuntrede og overtalede os til at foretage Reisen, desmere Taknemmelighed. Vi vente nu daglig vor kjære Svigerdatter Minna¹⁰) og haabe at beholde hende en Maanedstid hos os. Modtag da nu, du Kjære, Gode, tilligemed Din ømme Marie og Din venlige Annette og Georgia, for hvert nyt Beviis paa Velvillie og Kjærlighed vor inderlige Tak af rørte Hjerters Fylde og glæd beleilighen med gode Efterretninger om Familiens Vel og Høstens Udfald din dig hjerteligt hengivne Farbroder

G. E. Klausen.

Velærværdige Herr N. Clausen-Bagge
i Rubbeløkke.

(Margin-Tilføjelser:) Vor venligste Hilsen til Cousine Detlefsen, Din Henrik, Christian og lille Marie! Det yndige Rubbeløkke fra min venlige Georgias Haand kommer morgen i Ramme og faaer sin Plads over min Sopha, hvor jeg altid har det for Øine og mindes om Familiens kjærlige Sindelag; den nydelige Blomstertegning gives et andet passende Sted paa samme Væg. Lev vel! Lever alle vel!

(Udskrift:) Velærværdige Herr Pastor

N. Clausen-Bagge i Rubbeløkke Præstegaard
fr. over Mariboe.

III.

Altona, d. 4de Juli 1845.

Min kjærlige, kjære Brodersøn.

I nogle venlige Linier maa jeg dog bevidne Dig min Glæde over Indholdet af Dit i Begyndelsen af Marzmaaned os tilsendte Brev, hvori Du, næst deeltagende Lykønskning til min, Gud skee Lov, efter langvarig Sygdom helbredte og for mig i Live beholdte kjærlige Amalies Fødselsdag, siger os, at du efter det sørgelige Efteraar og den lange, kolde Vinter dog har naaet Foraaret, om end ikke Vaaren, med Sundhed og usvækkede Kræfter paa Legeme og Sjæl, og har*) beholdt de Kjære, Du var i Fare for at miste. Da nu Din*) Fødselsdag forestaaer d. 10de, kan jeg ikke lade den gaae forbi, uden at gjengjelde Din deeltagende Lykønskning med det hjertelige Ønske, at det maae behage den Algode, at lade sin Velsignelse hvile over Dig og de Kjære, der nær-

*) Læsemaaden »har« usikker. Ligeledes »Din«. (Hul i Papiret).

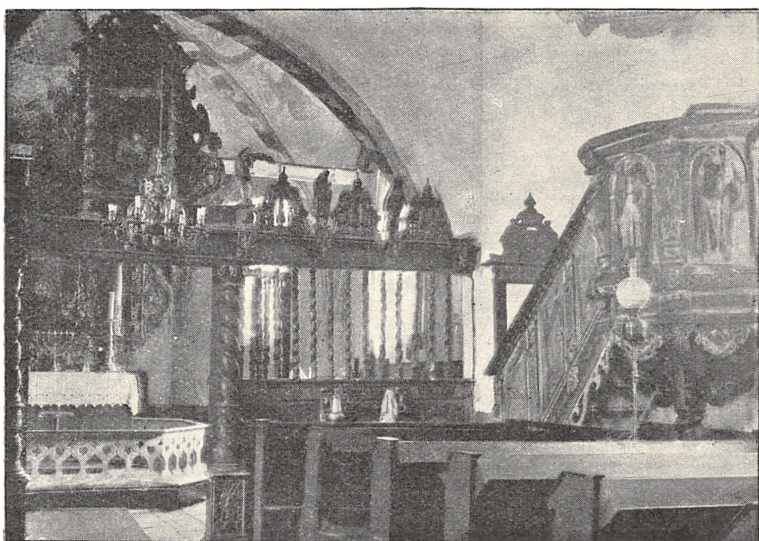
mest omgive Dig, ved Indtrædelsen og Fremgangen i det nye Leveaar og fryde Dit og deres Liv med legemligt og aandeligt Gode og Velgaaende. Med dette Ønske ville vi her ved Elben ihukomme Dig og Dine d. 10de og med kjærlige og taknemmelige Tanker være tilstede i Rubbeløkke-Præstegaard, hvor der for to Aar siden var saa meget Hjertenum, saa megen Velvillie, saa megen Kjærlighed, saa megen Glæde! Erindringen om Alt, hvad vi der saaledes fandt, skal, ofte fornyet og oplivet, ledsage og følge os til Livets Ende. Saa lev da vel, hils fra os Alle og Hver især paa det Kjærligste og vær ogsaa Du med Dine Tanker tidt nærværende hos

Din Dig kjærligt hengivne Farbroder

G. E. Klausen.

Noter.

¹⁾ Forf. har ønsket Brevenes Retskrivning bevaret. — ²⁾ N. C.-B. blev 4. Aug. 1820 i Søllested gift med Karen Marie Jørgensen (1800—1852). — ³⁾ Henrik Georg, født i Utterslev 9. Juni 1823. Blev cand. theol. En meget lovende og alsidig interesseret ung Mand; døde i Rubbeløkke 1853. — ⁴⁾ Annette Severine, født i Utterslev 1821; død paa Sæbyholm 1892. — ⁵⁾ Georgia Margrethe Elisabeth, f. i Utterslev 11. Sept. 1825; død paa Sæbyholm 1888. — ⁶⁾ Tirsted, Vejleby, Skørringe. — ⁷⁾ Brodersønner paa Sjælland: Prof. H. N. Clausen og dennes Broder, Lic. theol., Sognepr. i Bo[e]slunde Emil Theodor C. (1802—1851), kendt grundtvigsk Vækkelsesprædikant, jævnlig omtalt i Fremstillinger af den Tids Kirkehistorie. — ⁸⁾ Dampskibet »Løven«. Jfr. Carl Baggers Digt! — ⁹⁾ Klaudine Detlefsen, en Søsterdatter. Faderen var Møller D. ved Haderslev. — ¹⁰⁾ Gad: Peter Christian Stenersen Gad (1797—1851), g. m. Stiftsprovst C.'s Datter Sophie Georgia C. Han blev Dr. theol., R. og Fyns Biskop. — ¹¹⁾ Amalie: G. E. Clausens Hustru. — ¹²⁾ De 3 Marier: Præstekonen i Rubbeløkke, hendes yngste Datter (1834—1860) og Rektorens Søsterdatter Marie Christine Detlefsen (1778—1849), i lang Tid boende i Præstegaarden. — ¹³⁾ Den kunstrige Georgia. Elev af Prof. Roed. — ¹⁴⁾ Kristian: N. Clausen Bagge's Søn (1829—1915), 1861—1895 Forpagter af Sæbyholm. — ¹⁵⁾ Fakkebjerg, sydligst paa Lange-land. — ¹⁶⁾ Svigerdatteren Minna: Minna Eckermann f. i Hamburg 1816, gift med G. E. C.'s eneste Søn Rudolph Heinrich Clausen (1807—1840), Dr. phil., Professor i Greifswald.

Interiør fra Kippinge Kirke.

Den hellige Kilde ved Kippinge Kirke.

Ved *Erh. Qvistgaard.*

I ældre Tid fandtes rundt om her i Landet flere saakaldte »hellige Kilder«, hvis Vand man tillagde undergørende helbredende Kræfter for alle Slags Sygdomme, og hvortil der derfor valfartedes af utallige syge, der enten ved at drikke af Vandet eller bade sig deri mente at finde Helbredelse. En af de mest berømte Kilder var »den hellige Kilde« ved Kippinge Kirke, hvis Ry holdt sig saa langt op i Tiden som 1768 iflg. et kgl. Reskript derom fra det Aar, og som besøgtes endog af fornemme Folk, saaledes i 1629 af Kirstine Munk, Kristian d. 4des Elskerinde, og i 1692 af Kong Kristian d. 5te, Dronningen og Kronprinsen, ja saa sent som 1842 besøgtes Stedet af Kong Kristian d. 8., der dog kun ønskede at se Stedet, hvoraf der gennem Aarhun-

Om Valfarterne til Kippinge se Dr. Rørdams Afhandling i Kirkehist. Saml. 4, 3, 433.

dreder var gaaet stort Ry. Her skal dog kun gives de væsentlige historiske Træk. Vi henviser i øvrigt til Aug. F. Schmidt: Helligkilder, Loll.-F. hist. Aarb. 1924, XII S. 55 ff.

Valfarterne til Kippinge drejede sig i Middelalderen dog mest om »det hellige Sakramente« i Kippinge Kirke og ved Siden deraf »den hellige Kilde« ved Kirken; men efter Reformationen maatte det første som hørende den katolske Tid til ophøre, og for at give »den hellige Kilde« saa meget mere Tiltrækning fortaltes følgende om Kildens Oprindelse: Der var en Præst i Kippinge ved Aar 1541 ved Navn Hr. Rasmus. Han byggede sig en ny Præstegaard tæt op til Kirken, men just som den var færdig, sank den pludselig i Jorden; men paa samme Sted udsprang den berømte Kilde, hvor i de følgende Tider mangfoldige syge søgte Lægedom. Præstegaarden blev senere bygget i V. Kippinge, og der er den endnu. Det blev senere en Talemaade der i Egnen om noget, der pludselig blev borte, »det er sunket i Jorden, ligesom Hr. Rasmus's Præstegaard«.

En Følge af disse store Valfarter hertil, ogsaa fra Udlandet, var, at der foruden Gaver til Kirken, som Lysekronen o. Ign., strømede Penge ind til Kirkeblokken, idet det var den første Betingelse for at faa Velsignelse heraf, at man gav Gaver til Kirken. Af disse rige Midler, i de bedste Aar i Tiden efter Reformationen 500 Rdl. aarlig, skal Kong Kristian d. 2. i 1516 og 1518 til Krigen i Sverige og senere i 1523 forinden sin Flugt af Landet have laant store Summer. Ogsaa Kirkens Mænd gjorde det samme, saaledes Biskop Beldenak og enkelte private, men senere brugtes de dels til Kirkens Vedligeholdelse og Prydelse, i 1703 forsynedes Kippinge Kirke med et anseligt Spir, dels og i særlig Grad til Gaver til fattige og syge og forældreløse Børn, mest paa Lolland-Falster, hvad der væsentlig var Grunden til, at Kirkens Mand, Biskop Kingo, trods alle Angreb paa dette Uvæsen, holdt sin Haand over Valfarterne hertil. Uddelingen af disse mange Penge skete ved Stedets Præster, uden at der oprindelig aflagdes noget Regnskab derfor.

I Aaret 1656 udstedte imidlertid efter kgl. Befaling Stifts-

befalingsmanden paa Nykøbing Slot en Ordre, at der for Fremtiden skulde føres nøjagtigt Regnskab over Kirkeblokkens og Fattigblokkens Midler — for, som der staar i Paabudet, at ikke Præsterne skulde mistænkes for at anvende Pengene paa urette Maade — baade over hvor meget der aarlig indkom, og til hvem Pengene uddeltes (i Reglen efter Stiftamtmandens og Biskoppens nærmere Bestemmelse), samt hvornaar, i Reglen ved Sommertid hvert Aar, Blokkene tømtes og af hvem.

Disse Regnskabsprotokoller, der dog først begynder 1674 og varer indtil 1786 — med det Aar ophører Kildens Vedligeholdelse, men der kom i Tiden derefter alligevel mange besøgende, særlig Skt. Hans Aften, nu er den for længst helt forsvunden — findes endnu paa Landsarkivet for Sjælland og Lolland-Falster og de ere, særlig den første, meget interessante, idet heri findes Navnene paa alle dem, der fik Understøttelse herfra*). Ved Gennemlæsning heraf vil man se, at blandt de understøttede, der mest vare fattige og syge, baade i Byerne og paa Landet, ogsaa fandtes mange *Præstenker og -Børn*, foruden en Del andre Enker af *Embedsmænd* o. lgn. herovre fra. Disse vil det have særlig personalhistorisk Interesse at lære at kende, dels deres Navne og Opholdssted, dels deres Levetid — Understøttelsernes Varighed giver ofte gode Vink derom — og disse Oplysninger bør derfor ikke gemmes bort i de gamle Protokoller, der ofte ere vanskelige at læse. Disse understøttedes Navne ere:

Sal. Hr. Mads [Hansen] Børn i Taars. 1674— . Else, sal. Hr. Hans [Stephensen] i Alslev. 1674—75. Anna sal. Hr. Anders, i Lundby [Brarup S.] 1674. Hans Tura i Lundby 1674. Hr. Thomas Ridtz [Cap. i Halsted] 1675—76. Margrethe, sal. Hr. Laurids [Mortensen Widsted], i Nakskov. 1675—1693. Lisbeth, sal. Hr. Mogens [Davidsen] i Maibølle. 1675—1698. Birgitte, sal. Hr. Lorentzis, af Gurreby. 1675—76. Anne, sal. Hr. Anders [Rasmussen] i Stubbe-købing. 1675—1681. Chr. Soelgaard, Student [maaske fra N. Alslev] 1675—1677. Margrethe, sal. Hr. Jørgens [Theofilus Sadolin] i Stokkemarke. 1676—1677. Theofilus Jørgensen, Student 1676—77. 1688—89. — sal. Hr. Lo-

*) Understøttelsernes Størrelse var i Reglen fra 2—6 Rdl.

rentzis fader- og moderløse Børn i Gurreby. 1677—89 — Anne, sal. Hr. Mikkels [Hansen Winding] i Aastrup. 1675—1701. [1678—80 nævnes ikke de understøttedes Navne, som dog vist er de samme som de tidligere Aar] — Birgitte, sal. Hr. Pouls [mulig Hr. Poul Jensen Tisted] i Rubbeløkke 1681—83. Margrethe, sal. Hr. Mag. Chr. Wibes i Aastrup. 1681—1699. Anders Nielsen, gl. Student 1681—83. Maren, sal. Hr. Dines [Jacobsen Rosendal] i Torkildstrup. 1681—94. Else sal. Hr. Niels [Pedersen Bredal] i Idestrup 1681. Else Birgitte sal. Hr. Eskilds [Rasmussen Rosenqvist i Vesterborg] 1681. Lisbeth, sal. Hr. Simons [Spend] i Alslev. 1681—1685. — Cathrine, sal. Hr. Laurids Cappels, Femø. 1684—1714. — Marie og Apelone Tura. 1683—90. — Margrethe, sal. Hr. Anders [Knudsen Bruun] i Ryde. 1685—92. sal. Hr. Jens [antagelig Lauritsen Bruun] i Skelby, hans Enke og Børn. 1684—1687. sal. Hr. Jens's Enke og Barn af Stubbekøbing. 1685—86. Lisbeth, sal. Hr. Christians paa Møen [Jacobsen Normand, Magleby]. 1685—88. Dorthe sal. Hr. Oluf [Lauritsen Pontoppidan] af Vesterborg. 1687—97. — Anders Christoffersen, en gl. Student. 1687. — Anne, sal. Hr. Christoffers af Herføløv 1686—87. [mulig Herfølge, men han ubekendt]. En fattig Kapellan-Enke af Præstø [mulig Hr. Claus Clausens Enke] 1688. Karen, sal. Hr. Sørensen [Jensen Harsløv] af Præstø 1689—94. — Karen, sal. Hr. Ottos [Pedersen] af Østofte. 1689—1710 — Mette, sal. Hr. Daniels [Andersen Hoëthus] af Stubbekøbing 1689. Ide, sal. Hr. Mourits [Hansen] af Bogø 1690—1701. — Hr. Mads Bjørnsen af Maribo 1690. — Hr. Steen Mikkelsen Faske af Vaabensted. 1690. — Anne, sal. Hr. Hans Ros-torph i Nakskov 1691—1697. — Margrethe Basse i Stubbekøbing 1691—1701 [undtagelsesvis 10 Rdl aarlig i fl. Aar] — Anne, sal. Hr. Balthasars [Christoffer Maschwedel] i Karleby 1691—1704. — Karen, sal. Poul Danckels i Nykøbing [antagelig fra Roholte] 1693—96. Cathrine Macca-bæi. 1693—1695. Karen, sal. Hr. Sørensen i Nakskov 1693—1714. — Inger, sal. Hr. Frands [Nielsen Bruun] i Gunslev 1693—1730. En Præsteenke af Horslunde 1693—1696. Sal. Hr. Carstens blinde Søster af Maarsby [Aastrup S.] 1693. — 1691—1700. Inger, sal. Hr. Hans [Hansen Skelskør] af Holeby 1694—98. — Anne, sal. Mag. Hans Mands af Vin-deby 1694—1709, død rimeligvis i København d. A. — Beate, sal. Hr. Peder Dams af Maarsby [Aastrup S.] 1694—1713. — Anne, Frands Adrians af Maribo 1696—1703. — Ca-thrine, sal. Hr. Laurids i Horslunde 1693—1699. — Anne, sal. Hr. Hans Iversen i Karleby [Herredskirke] 1695—1710 — Marie Knudsdatter, en gejstlig Enke i Nykøbing 1695—

1703 — Sofie Amalie, sal. Hr. Dines [Jacobsen Rosendal af Torkildstrup] Datter 1695—1703 — Anne, sal. Hr. Adam [Hansen Røy] af Maibølle 1697—99. — Else Schanderborg 1697—1704 — Else, sal. Hr. Peder Pilegaards 1700—1705. [Maaske Broder til Biskoppens Amanuensis J. Pilegaard, der fra 1700 i nogle Aar underskriver Regnskabsprotokollen paa Biskoppens Vegne]. Johan Gadegast, »efter sær Bevilgning« [sikkert Fader til Spr. Jesper Johansen Gadegast i Oddense] 1700—1706, hans Enke Margrethe i Systofte derefter til 1728. Hans Moder fik i 1714. Thomas Borman i Østofte 1694.

Om Aaret 1700 skrives følgende i Regnskabsprotokollen »Saasom der i Aar icke fandtis saa meget i Blochen som i de forrige Aaringer formedelst den turbulente tilstand vi levede udi for fryct og fare for fjendtlig Indfald og blochene formedelst nøglenis Forhold hos sal. Stiftsskriver Poul Andersens Enke i Maribo kunde icke blive obnede forind Hr. Biscopens Bortrejse og derfor bliver gjort nogen moderation i Uddelingen«. Anne, sal. Hr. Jacobs [Christensen Laaland] af Slemminge 1701—1712. Inger Ibsdatter, sal. Hr. Peder Wulfs af Askø 1701—04 [iflg. Enkekassen gift igen 1704]. Birte, sal. Hr. Jens [Pedersen Mule] af Askø 1702—1704. — Sofie, Morten Byskrivers i Stubbe-købing 1700—1702. [Her nævnes ogsaa nogle Gange Cathrine Piper] — Edle Pepers i Nykøbing 1699—1720. — Dortha Wegener i Nykøbing 1703—1713. — Inger sal. Hr. Frands Bruun [af Gunslev] 1704—1713. — Mette, sal. Hr. Jørgen Olsens [af Gunslev] 1704—1713. — Cathrine, sal. Lambert Worms i Nykøbing 1701—1707. — Marie, sal. Hr. Hans Mortensen i Nysted 1704—15. — Mette, sal. Hr. Rasmus [Nielsen, Cap] i Vestenskov 1700—1735. — Marie, sal. Hr. Hans af Toreby 1708—1710 — Præsteenken i N. Alslev af Askø 1709—10. — Ide, sal. Hr. Poul Rogerts [af Nakskov] 1710—13. — Karen, sal. Hr. Frands af Taars 1709—10 — Lisbeth Sanders i Nykøbing 1696—1707 — Ide, sal. Hr. Peders Datter af Eskildstrup, en gammel vanfør Provstedatter, i Horreby 1718—1724. — Marie Grubbe 1714—16, — Agnete Kruse i Nykøbing 1707—16. Rasmus Kjep, en fattig Student 1709 — Anne sal. Hr. Jacobs af Ø. Ulslev 1712. — 1716 fik Spr. i Kippinge Hr. Sigvard Snistorph 50 Rdl til Laan til sin Præstegaards Opbyggelse. — Hans Kinappel, Degn 1706—08 og hans Hustru i Nykøbing 1732. — Anniche Hansdatter sal. Hr. Eriks af Nakskov 1720. — Johanne Ipsdatter, Provsteenke 1720. — Anna Ørn i Nykøbing 1721—30. Landstingsskriver Poul Andersens Enke i Maribo 1721—26. Borgmester Hopners Enke

i Nakskov 1721—22 [† s. A.]. — Præsteenke i Klosteret [i Nykøbing] 1721—22 [† s. A.]. Sal. Hr. Jens Kocks Enke [af Skovlænge] i Østofte 1721—34. Sal. Hr. Jochum Fers's Enke [af Selde-Aasted] i Nakskov 1721—22. Elisabet, sal. Lyders 1721. Løjtnant Møllers Enke i 1721—22. Margrethe, Hans Thuras 1721—22. En gammel Borgmester-Enke af Nakskov, som er af de Kaasers Familie, i Hunseby 1723—23. Mette, sal. Hr. Jørgens [Olufsen Kallundborg] i Gunslev 1704—31. Hofmejers Datter i Vaalse 1723—1724. — Ellen Hansdatter Mule, Degneenke af Dannemarre, hos Degnen i Stokkemarke 17...—25. — Gertrud Hansdatter Mule, Degneenke i Østofte 1725—39 — sal. Hr. Peder Wulfs Enke Johanne Ipsdatter, som er i N. Vedby — 1722 —1725. Christen Reinholt Bryning i Nykøbing 1725—28 — Lisbet, sal. Knud Berlings i Nykøbing 1725—33. — Johanne Stefens, Præsteenke i Stubbekøbing 1726—27 [i 1727 i N. Vedby]. Mag. Nimbs Enke i Nysted 1726—35. — Hr. Niels Schyttes Enke i Nysted 1726—35. — Gunild, sal. Hr. Jørg. Tomasens i Saksøbing 1728—29. — Langbeens Enke i Nykøbing 1728—31. Organist Martin Hillebrandts Enke i Nykøbing 1728—30. Byfoged Riises Enke i Nysted 1728—1731. — Byskriver Fabers Enke i Nysted 1728—31 — Kirsten Prip i Nykøbing 1727—34. — Maren, sal. Possis, Degneenke i Døllefjelde 1727—28. — En gammel fattig Student, Henrik Krog 1730—33. — Byskriver Liemes Enke i Nakskov 1729—36. — Birkedommer Luthermans Enke fra Fejøl 1730 og hans fattige Børn i Nakskov 1733—35. — Anne, sal. Hr. Søren [Christensen Perlestikker i Døllefjelde] 1731—35. — Magdalene, sal. Hr. Rasmus Perlestikkers [af Fodby] i Døllefjelde 1731—40. — Hildeborg, sal. Byskriver Erik Tomasis i Maribo 1731—34 — sal. Mag. Kastrups Enke [Christiane, af Kippinge] 1732—40. — Hr. Winther i Lolland 1733. — Strandrider Webers Enke 1733—34. — Hr. Friises Enke 1733—35. — Byfoged Ringholms Enke i Stubbekøbing 1733—36. — Rektor Terkelsens Enke i 1734. — Feltskærer Luthermans Enke og Børn 1736. — Sal. Hr. Getreuers Enke 1735.

(Slutning paa 1. Protokol.)

Halsted Præstekald.

Topografisk-økonomisk Beskrivelse af *Hans Glud Clausen*.

Ved *L. J. Suhr*.

Hans Glud Clausen, Halsted.

Den her gengivne Beskrivelse over Halsted Præstekald er forfattet for godt et Aarhundrede siden af den daværende Sognepræst Hans Glud Clausen af den kendte Clausenske Præsteslægt. Han fødtes i Glud 11. April 1782 som Søn af den derværende Sognepræst Poul Christian Clausen og Hustru Ane Margrethe f. Langballe, ang. hvem der henvises til Personalhistorisk Tidsskrift II. Efter at have gaaet i Horsens Skole og være blevet teologisk Kandidat blev han

kaldet til personel Kapellan hos Provst Schiern, Halsted, 22. Marts 1811, og virkede som saadan til 1817, da han under 28. Februar erholdt Bestalling som ordineret Kateket og første Lærer ved Borgerskolen i Nakskov. Hans Virksomhed her blev kun kort, idet han 1818 erholdt Kaldsbrev, dateret paa hans ældste Datters Fødselsdag 18. Marts som Sognepræst til Halsted og Avnede Menigheder. Hermed vendte han tilbage til sit gamle Sogn, og her virkede han da ogsaa til sin Død 10. December 1844. Hans Slægt var en udpræget Præsteslægt), og han blev da ogsaa sit Sogn en god Præst.

Beskrivelsen, der er skrevet med en pæn, karakteristisk Haandskrift, er skrevet omkring 1826 og lyder:

Til Halsted hører Annekset Avnede. *Halsted* ligger i Lolland-Falsters Stift, Halsted Amt, Nørre Herred, under Baroniet Juellinge, $\frac{3}{4}$ Mil østen for Nakskov. Gennem Halsted gaar den nye Landevej fra Maribo til Nakskov, hvor tre andre Tværveje forener sig med den, hvilket frembringer en levende Færdsel. Halsteds Beliggenhed er en af de sjældne her i Landet, da den ligger frit og højt, har Udsigt til Skov og Enden af Nakskov Fjord. Egnen er smuk og afvekslende og forskønnes ved Herresædet Juellinge, det gamle Halsted Kloster, der baade har en smuk Have og en yndig Spadsere-Allé til den nuværende Dyrehave, fordum kaldet Munkelund. Halsted Kald har altid været regnet blandt de gode og behagelige. Halsted Sogn bestaar af 9 Bønderbyer: Halsted, Hellinge, Meltofte, Højfjelde (der hører under Baroniet Juellinge), Øster Karleby, Nordlunde og Sæby (under Sæbyholm) og Tvede og Skovby (under Grevskabet Christianssæde) og har 62 Bøndergaarde, 62 Huse med Jord til, samt 2 Vejrmøller og 2 store, komplette Hovedgaarde, nemlig Juellinge og Sæbyholm. *Avnede* Sogn ligger i Sønder Herred, men hører i det gejstlige under Nørre Herred. Kirken ligger $\frac{1}{2}$ Mil fra Halsted, lige ved Stranden og har en yndig Beliggenhed. Byerne er 4: Store og Lille Avnede, Torpe (under Baroniet Juellinge), Ullerslev under Søllesteds gaards Gods, Selvejergaarden Nygaard paa 14 Td. Hartkorn og en Selvejergaard i Ullerslev paa 18 Tdr. Hartkorn, der er de eneste Selvejergaarde i begge Sognene, da alt det øvrige hører under samlede Godser. Det tiendeydende Hartkorn i begge Sognene er 686 Td., deraf 442 i Halsted Sogn og 244 i Avnede. Juellinge Hovedgaard har 72 Td. Htk. og Sæbyholm 120. Hovedgaarden Juellinge bebos af Baroniets Besidder, Grev Frijs, der driver Gaarden selv, og Sæbyholm, der henhører under Grevskabet Hardenbergs vestre Distrikt, af en Hollænder og en Avlsforvalter, paa begge disse Gaarde drives Jorden fortrinlig. Kvæget forædles ved bedre Racer, paa Juellinge ved Schweizer-Køer, og paa Sæbyholm haves en skøn Flok af spanske Faar. I Halsted Sogn er Jordbunden i det hele taget god, dog med Forskel. Men i Avnede Sogn er der ogsaa meget maadelig Jord paa sine

Steder, og dette Sogn lider meget, fornemlig i Torpe, af Oversvømmelser af Saltvand. Ogsaa er Hartkornet højt efter Arealet, hvilket i nogle Byer, saasom Højfjelde og Ullerslev, trykker Beboerne meget. — I øvrigt er Beboerne i begge Sogne jævne og godmodige, mod deres Præst føje-

Halsted Kirke.

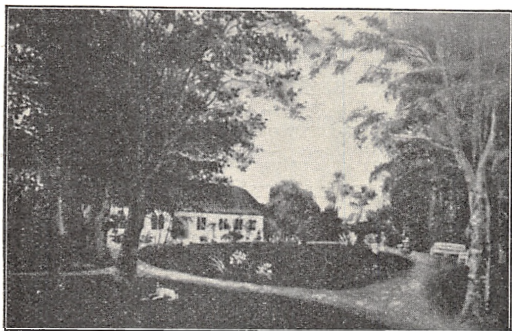
lige og tjenstvillige, dyrker deres Jord med megen Flid, indhegner deres Marker, beplanter Skellene med Pil, blandt dem er kun faa rige, men ogsaa kun faa fattige; de har i disse Tider befundet sig vel ved at høre under samlede Godser, paa hvilke de ved den mod dem udviste Mildhed og Retfærdighed har det godt. Vel forrettes til begge Hovedgaarde Hoveri af Godser-

nes Bønder i Natura; men det er meget let og ubetydeligt til Juellinge; derimod er Hoveriet til Sæbyholm meget besværligt; og var de Byer, som henhører under dette Gods, ikke de bedste af Jordsmon og Areal, da vilde det være højt trykkende for dem. Alt hvad der tilhører Christianssæde Grevskab eller Søllesteds Gaards Gods, er hoverifrit.

Halsted Kirke, der udgør den 3. Fløj af Juellinge og er den gamle Klosterkirke, er stor og smuk, vel vedligeholdt og ligger ca. 300 Skridt fra Præstegaarden. Den fattes intet uden et Orgel, som ifølge Kirkens Længde godt kunde behøves. Kirkegaarden, der er sløjfet og beplantet, er i en ædel og simpel Stil og holdes altid ren og net. Avnede Kirke er lys, venlig, let at tale i og godt vedligeholdt. Kirkegaarden er en Sandbakke, hvorpaa det er vanskeligt at faa noget til at gro. — Sognevejen er nu næsten altid god; det gamle Vaad dæmmed, saa det herved altid kan passeres; hvilket ikke var Tilfældet for 12 Aar siden, da min Formand flere Gange maatte holde Gudstjeneste i en Bondegård i Lille Avnede, fordi hverken han eller den største Del af Menigheden kunde for Højvande komme til Kirke.

I Pastoratet er kun 2 Skoler, da en Del Byer er henlagte

under andre Skoledistrikter; saasom Tvede og Skovby under Langesø i Vesterborg Sogn, Østre Nordlunde, under Vestre Nordlunde, der hører til Horslunde, og to Gaarde af Østre Karleby, Bulskov kaldet, under Lille Løjtofte. Imidlertid er

Halsted Præstegaard.

Halsted Skole en betydelig stor Skole, der tæller i dette Øjeblik 110 Børn. Ullerslev Skole har 60 Børn.

Halsted Sogn tæller omtrent 1000 Sjæle og Avnede 400. — Kirkegangen er

stadig god. Menighedernes Flertal gaar 2 Gange om Aaret til Gudsbord, enkelte endog oftere.

I Halsted er et Fattighus for 12 Lemmer og i Avnede et for 4 à 6 Lemmer. Fattigvæsenet er ingenlunde byrdefuldt for Beboerne. De to Hovedgaarde bidrager dertil aarlig en god Understøttelse — Grev Frijs til Juellinge giver en Del Brænde til Fattighusene, og der haves 2 Legater, et paa 150 Rbd. Sølv og et paa 14.

Halsted Præstegaard er en af de smukkeste i sit Slags; den er i disse Aar for det meste opbygget af nyt. Den bestaar af 4 Hovedlængder, en indbygget, og har en Udbygning til Haven. Paa dens Opbyggelse blev der begyndt 1819, og den fuldførtes 1821. Af Hans Majestæt Kongen er dertil allernaadigst bevilget et Laan af 2000 Rbd. Sølv under 23. Marts 1821, og som allernaadigst for en Del erholdt af Nykøbing Hospitals Midler og Resten anvist; Laanet afbetales med $\frac{1}{20}$ aarlig og forrentes med 4 pCt. Dette Laan vil følgelig først være fuldelig afbetalt i 1845. Præstegaarden indløses med 500 Rbd. Sølv, hvoraf 143 Rbd. 44 Sk. skyldes til Fattigvæsenet; det øvrige udbetales af Eftermanden. Præstegaarden har 10 smukke Beboelses-Værelser, alle med et nyt

Loft og Gulv, Vinduer og Døre. I Dagligstuen, Storstuen og Havestuen er gipsede Lofter, alle Værelser er malede, og det hele smukt og bekvemt indrettet. Haven ligger rundt om Værelserne, er god, smuk og nyttig. — I Gaarden er 1823 gravet en ny Brønd, der er stensat, forsynet med en Pumpe, der giver til alle Tider god og overflødig Vand, hvorpaa her tidligere var stor Mangel. Gaarden er nylig brolagt. Uden for Gaarden er 1824 gravet en stor Park, der rigelig forsyner Kreaturerne med Vand.

Præstegaardens Avling er kun liden og ubetydelig. Den staar for 6 Td. 3 Fdr. Hartkorn og har omtrent 30 Tdr. Land, inddelte i 7 Marker. Desforuden en liden Eng af slet Bonitet samt Græsningsret i Byens fælles Græsning, der for en Del er Saltgræsning og derfor er udskiftet, Kohaven kaldet, til 12 Kreaturer. Denne Græsning er god til en 14 Dage efter St. Hansdag, men efter den Tid kun maadelig. Imidlertid holdes for nærværende Tid 7 Heste, 10 Køer, en 6 Ung-høveder og 6 Faar af den nærværende Præst, hvortil Staldfodring og en Del af Tiendeoppebørsel i Natura bidrager. Sognekaldests Indtægter er: Præstetiende, hvoraf i sidste Vakance kun 16 Gaarde og nogle faa Huse blev for bestandig akkorderede; de fleste for 2 Skp. Hvede og 3 Skp. Byg pr. Td. Hartkorn samt 1 Gaas og 1 Skp. Havre. Skovby derimod for 2 Skp. Hvede og 2 Skp. Byg, 1 Gaas og 1 Skp. Havre og en Huslod for 2 Skp. Byg. Tiendens Beløb kan ikke bestemt angives; den er hvert Aar forskellig; og da det, som tages i Natura, sættes i Laden med Gaardens egen Avl, saa er det ikke saa let at angive den bestemt. Dog skal det ske efter Samvittighed og saa vidt som det er mig muligt: sidste Aar har den været 12 Tdr. Rug, 130 Tdr. Hvede, 190 Tdr. Byg, 30 Tdr. Havre, 8 Tdr. Ærter, 1 Tiendegaas af hver Gaardmand og 1 Skp. Havre, der for Halsted Sogn udgør 61 Gæs og 61 Skpr. Havre eller Værdi af samme fra Avnede 28 M. Desuden haves i Kvægtiende omtrent 35 Rbd. i Penge.

Af Refusioner haves efter en Højesteretsdom for omtrent 100 Aar siden fra Sæbyholm aarlig 6 Tdr. Rug, 4 Tdr. Hvede, 10 Tdr. Byg, 4 Tdr. Ærter, 2 Tdr. 6 Skp. Havre og 12

Rbd. Sølv. Desforuden ifølge privat Bud (?) fra min Formand 4 Rbd. Sølv i Tiende for 6 Tdr. Hartkorn udlagt under Sæbyholm, og 12 Rbd. Sølv i Offer, i alt 26 Tdr. 6 Skp. Korn og 28 Rbd. Sølv. Fra Juellinge i Refusion og Højtidsoffer 71 Rbd. og 20 Rbd. Sølv for at holde Vin og Brød til begge Kirkerne, og desuden som en Gave (fra) Lensbesidderen 20 Læs Brænde i Udvisning. I øvrigt har Præstegaarden hverken Skov eller Tørveskær.

For Tiden er ingen Enke paa Kaldet. Den sidste, som nylig er død, fik af kongelig Naade 40 Tdr. Hvede og 40 Tdr. Byg betalt efter Kapitelstakst, det var det halve af det, som var tilstaaet den gamle Jubellærer, Amtsprovst Schiern, i Pension, og som af nærværende Beneficiarius blev sendt til ham i 1½ Aar og til hende i 5½ Aar, og det endda i samme Aar Præstegaarden blev opbygget. Hvad de sidste Udgifter paa Sognekaldet angaar, da er de i Rigsbanknoter 126 Rdl. 36 Sk. Sølv, desforuden 14 Rbd. Sølv i andre Skatter og 13 Rdl. i Sedler. Landemodeafgifterne, Enkehjælpekassen iberegnet, omtrent 24 Rbd. — Præstekaldet holder en Artillerihest. Og Præstegaarden er i Brandkassen assureret for

Jus patronatus et proponendi²⁾ til Halsted Præstekald har Baroniet Juellingses Besidder, der ejer begge Kirkerne Halsted og Avnede, og det er for nærværende Tid Grev Carl Juel Wind Frijs, Kammerherre, Ritmester i Husarerne. — Sognepræsten er pro tempera (for Tiden) Hans Glud Clausen.

Note.

¹⁾Enevold, Slægtens første kendte Mand, var 1557 Præst til Sevel. Hans Søn Poul Enevoldsen, Præst til Gamtofte, d. 1643. Dennes Søn, Forpagter Iver Poulsen, Gamtofte, havde Sønnen, Klædekræmmeren, københavnsk Raadmand Claus Iversen (1624—88), hvis Søn Henrik Clausen (1672—1727) blev Præst til Stenderup. Af hans Børn blev Claus Clausen (1712—74) Præst til Vilstrup. Af Cl. Clausens 4 Sønner (hvoriblandt Stiftsprovst H. G. Clausen (altsaa H. G. Clausen, se foran Side 61 Breve fra Stiftsprovst H. G. Clausen m. v.) blev den ældste *Poul Christian Cl.*, Provst til Glud og Hjarnø, Fader til Pastor Hans Glud Clausen til Halsted-Avnede. Se i øvrigt H. N. C. Gad: Stamtavle over Fam. Clausen (Kbhvn. 1896). — ²⁾ Ret til at ansætte og foreslaa Præster.

Fig. 1. Langdyse i Halskov Vænge, omsluttende en Jættestue, hvis Overliggerer er afvæltede eller mangler. Set fra Øst.

Lidt om Falsters Oldtidsminder*).

Af J. Brøndsted.

Halskov Vænge er en af de skønneste Pletter i Danmark. Under disse brusende Bøge ligger Minder fra Danmarks fjerne Oldtid, saa gamle, at vi maa 2—3000 Aar tilbage i Tiden for at naa den Periode, hvorfra de yngste af dem, Smaahøjene, stammer, og endnu et Par Tusind Aar længere bort, før vi kommer til Stendyssernes Tid. Arkæologerne kan ikke nøje angive, naar disse Oldtidsgrave dannedes, men man er dog naaet saa vidt, at man saa nogenlunde kan bestemme Aarhundrederne.

Fra Falster kendes tilstrækkelig mange Fund og jordfaste Mindesmærker til at en Repræsentation derved er givet af de fleste af Oldtidens Tidsafsnit.

Selv fra vor Kulturs tidlige Ungdom, fra den Del af vor ældste Stenalder, da den store Landhævning herskede, da

*) Foredrag holdt ved Historisk Samfunds Møde i Halskov Vænge d. 25. Maj 1930.

Østersøens Bund var saa højt hævet, at Lolland-Falster var landfast med Nordtyskland, savnes Vidnesbyrd ikke om, at Mennesker har færdedes paa Falster: i Taaderup Mose laa ved Siden af et Elsdyr-Skelet et Benspyd af en Type velkendt just fra denne »Fastlandstid« i dansk Stenalder (5—6000 Aar f. Kr. Fødsel).

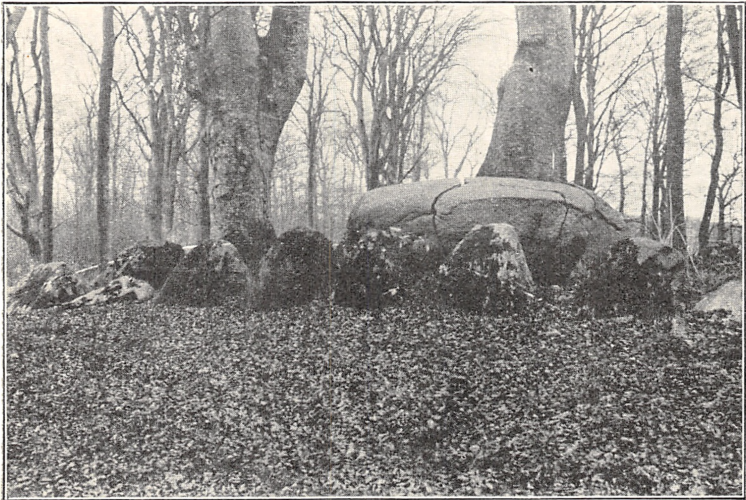

Fig. 2. Langdysse i Halskov Vænge med svær Dæksten over et uforstyrret Kammer. Set fra Nord.

Efter Fastlandstiden fulgte den store Landsænkning, der satte Falsters Kyster under deres nuværende Niveau; det er de berømte »Køkkenmøddinger«s Tid. En meget stor Bopladss fra den udtørrede Vaalse Vig, med Tusinder af Stensager, stammer fra denne Tid.

Herefter kommer en Tid af største Betydning for vor Oldtidskultur. Med Frembrudet af den yngre Stenalder følger store, kraftige Kulturstrømme, navnlig fra Vesteuropa, efter nogle Forskeres Mening direkte bragt hertil af Indvandrer-skarer, der paa deres Flaader har rundet Skagen og entret Landet fra den jyske Halvøes Østfjorde og fra Øernes indskaarne, let tilgængelige Kyster. Det er denne Tids Folk (ca. 2000 Aar f. Kr.), der bygger de store Stengrave, saadanne Dysser som dem vi her staar ved. Vest- og Sydvest-

jylland blev ikke befolket af disse Mennesker, men af andre, sydfra kommende Stammer, der ikke kendte den Skik at bygge Storstensgrave for deres døde.

Vi kender fra Falster nu kun ca. 50 store Stengrave, sikkert en ringe Del af hvad engang var. De ligger for Størstedelen langs Øens Kyster, navnlig den nu skovbræmmede Østkyst, nok et Tegn paa, at den Tids Bygder med Forkærlighed holdt sig i Havets Nærhed og først efterhaanden trak mod Landets Indre.

Dysserne (saavel som senere Jættestuerne) er Fællesgrave, bestemt for mere end eet Individ. Om selve Gravceremonierne kan vi kun vide ganske lidt; der er Tegn paa, at Baalbrænding har fundet Sted i Forbindelse med Gravlægningen, selv om endnu selve Ligbrændingsskikken var ukendt. Gravkamret dækkedes af en stor, undertiden helt kæmpemæssig Dæksten, og som for at udmærke Stedet, kranse det med Værdighed og Alvor, rejstes i Kreds de store Randsten. Et saadant Gravsted med eet Kammer er Runddysen, med to eller flere Kamre, omsluttede af Randstenenes fælles Oval, Langdysen. Midtgraven i den Langdysse, vi ser herfra, er aldrig bleven undersøgt; den henligger nu fredlyst, uforstyrret fra de Dage, da den anvendtes til Grav-sættelse.

En af de pragtfuldeste Stengrave i Danmark er »Ørnehøj« i Østerskov i Aastrup Sogn, undersøgt i sin Tid af Frederik VII (da han var Kronprins), et storslaaet Stenaldermonument med sine mægtige Randsten (en af dem ca. 3 Meter høj); den er dog — ligesom den maleriske Langdysse, hvorpaa vi staar — en Del forstyrret.

Efterhaanden ændredes Stenalderens Gravskik — vistnok under Indflydelse fra England eller Irland — derhen, at Gravkamret, der stadig voksede i Størrelse, nu helt dækkedes af Gravhøjens Jord. Højen ligesom vokser op og skjuler baade Kammer og Randsten; dette store, jorddækkede Gravkammer er Jættestuen. Her staar vi utvivlsomt overfor virkelige Slægtsbegravelser, den store fælles Stenstue gemmer Ættens hedengangne. I sjællandske Jættestuer er fundet over 100 Skeletter i samme Kammer. Mellemløst

mer gives mellem det ældre dækstenkronede Dyssekammer, bestemt til at ses vidt omkring, og den yngre store skjulte Jættestue, selv om den sidste, i hvert Fald her i Landet, ingenlunde er udviklet af den første: I den førnævnte »Ørn-høj« ligger en Jættestue omsluttet af en Langdysses Randsten, og her i den Langdyssse, hvorpaa vi staar, er Kamret

Fig. 3. Udgravet Dyssekammer i Halskov.
Velbevaret.

langt større end sædvanligt i Dysser, med en mægtig Dæksten, engang i Tiden sprængt i to Dele, mellem hvilke da det store Træ, der nu staar, er skudt op.

I Stenalderens Slutning ser det ud til, at en Sammensmeltning er foregaaet mellem det østdanske Folk, der byggede de store Stengrave, og det sydvestjydske, der har efterladt de smaa Høje med Enkelgrave. Uden forudgaaende Kamp og Brydning er dette sikkert ikke sket; gennem længere Tid sad vistnok Enkelgravsfolket inde med Herredømmet over største Delen af Jylland. Men i Stenalderens sidste Del viser Fundene en udpræget Ensartethed, der kan tydes som Vidnesbyrd om, at de to Folk omsider er gaaet op i en højere Enhed. Raceblanding styrker et Folk, og mulig tør vi i denne Blanding se en af Forudsætningerne for den høje Kulturblomstring hos vor Bronzealders kraftige Enhedsfolk.

Gennem saa godt som hele Bronzealderen skjules de dødes Grave under Jordhøje. Højen er Tidens Kendemærke. Der ligger paa Falster ca. 600 Gravhøje, hvoraf dog en stor Del nu er taget under Plov. Ved Bronzealderens Midte, omkring Aar 1000 f. Kr., sker en mærkelig Forandring, som man fristes til at sætte i Forbindelse med en dybgaaende

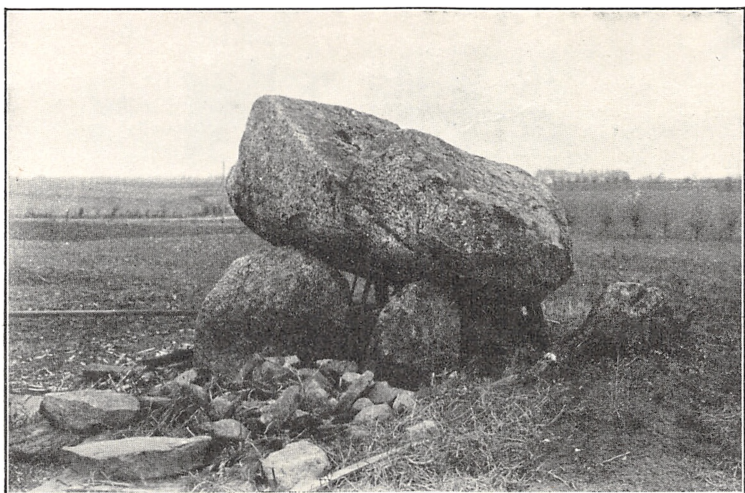

Fig. 4. „Disetingstenen“ i Melse, Horbelev Sogn.
Vistnok Rest af en Jættestue. Set fra Vest.

Ændring i de religiøse Forestillinger: Ligbrændingsskikken dukker op og fortrænger efterhaanden fuldstændig den gamle Jordfæstelse. Dette har til Følge, at Graven langsomt bliver mindre, skrumper ind, indtil en almindelig Lerpotte som Brændtbensbeholder træder i Stedet for Ligkiste. Saa-danne smaa Brandgrave fordrer intet stort, vidtløftigt Jord-dække; de indsættes uden videre i Siden af en ældre Høj eller de bevirker, at Højen, hvor den bygges fra ny, kun bliver lav og lille. En anden Forskel mellem Mindesmærkerne fra ældre og yngre Bronzealder er den, at medens de ældre Størhøje oftest ligger spredt eller kun faa sammen, finder man de yngre mindre Høje samlede i Klynger. Men har et Samfund fælles Begravelsesplads, er der Rimelighed for, at et tilsvarende Fællesskab har været til Stede i Live!, med andre Ord, Højklyngen afspejler Landsbyen, med fælles

Kaar og mulig fælles Jord. Det er naturligt, at Smaahøjene hurtigere end de store maa vige for vor Tids Agerbrug, derfor træffes de som Regel nu kun i Skov. Just en saadan Højgruppe, efter al Sandsynlighed fra den yngre Bronzealder (6—700 Aar f. Kr.), er det vi staar ved her i Halskov Vænge, i alt omkring 30 fredlyste Høje. Lignende Grupper

Fig. 5. Jættestuen „Store Bondekirke“ i Vaalse Vesterskov, set fra NV.
Den midterste Dæksten mangler.

af Smaahøje kendes fra Skovene i Stadager og Ønslev Sogne.

Fund, der afspejler Storhedstiden i vor Bronzealder, savnes heller ikke fra Falster. Ikke mindre end 4 Bronzelurer er fundet paa Øen, et Par ved Rabjerg i Vegerløse Sogn og et Par særlig velbevarede i Lommelev Mose, Nørre Kirkeby Sogn. Medens disse Lurer uden Tvivl er gjort her i Danmark og altsaa kan vise, hvor højt Haandværkskunsten stod herhjemme — egentlig en ubegribelig Virtuositet i Bronzekunst for et Land uden Metaller —, saa er de 3 store runde Bronzeskjolde, der er fundet paa Falster (1 i den samme Lommelev Mose, 2 i Sørup Mose i Eskildstrup Sogn) næppe hjemligt Arbejde, men importeret Fremmedgods. Men Storfolk har der boet, hvor saadanne Kostbarheder efterlades.

Efter Bronzealderens Slutning forsvinder Gravhøjen for

først at dukke frem igen saa sent som i Vikingetiden. Større jordfaste Mindesmærker kan man derfor ikke vente at finde i synderligt Tal fra Jernalderen, Oldtidens sidste store Afsnit. Gravene ligger nu som Regel under flad Mark; har der nogen Sinde været Kendemærke over Jorden, er dette nu længst forsvundet, og om Gravene overhovedet findes, beror paa Tilfældigheder. Dog har Falster — ligesom Lolland — ydet en Del gode Jernalderfund; ikke for intet ligger de to Øer saa sydligt, som en Art Modtagestationer for Strømninger og Nyheder sydfra. Som Lolland kan opvise sit pragtfulde Hobyfund med de skønne romerske Kunstsager og, fra Fejð, det sjældne sydengelske Sølvbæger fra Vikingetid, saaledes har Falster et Par smukke Gravfund fra Stangerup i Maglebrænde Sogn, med romerske Bronzekar o. a., og fra Vaalse den store Sølvskat fra Vikingetid, det næststørste Skattefund af den Art i Danmark. Vaalsefundet er sikkert en under Ufredstider nedgravet Skat; med sine flere Hundrede fremmede Mønter, sine Sølvsmykker og Barrer, til Dels ituhakkede til Fremskaffelse af Betalingsmidler efter Vægt, giver det et skarpt lille Indblik i Vikingetidens Rov- og Handelsliv. Det tilhører d. 10. Aarh., Indgangen til den Tid, overfor hvilken Forskningen omsider ikke længere er henvist til de stumme Ting alene, men kan øse af andre, rigere Kilder.

Pastor Schade.

Af Frederik Grejsen.

Pastor Schade.

Der rinder ofte en Tan-
ker i Sinde, naar man
mindes gode Folk, man
har været i Berøring med.
Skal disse Minder gaa i
Graven sammen med en
selv, naar det drejer sig
om et Menneske, der har
udøvet noget godt imod
sine Medmennesker eller
mod Samfundet! Saa sandt
vi lever med, har vi efter
min Opfattelse en kær
Pligt til at fremdrage alt
godt, hvad der kan erin-
dres om dette Menneskes
Vandel; og jo ældre man
bliver, jo stærkere føler

man Trang til at meddele, hvad man kan huske om vedkom-
mende og nedskrive det, at det ikke skal gaa i Glemsel til-
lige med en selv.

Den, hvis daglige Liv jeg her i korte Træk vil beskrive,
er Pastor Schade i Nebbelunde-Sædinge.

Han er født i København i det bevægede Aar 1807. Fa-
deren var Regimentskirurg, Moderen født Gade. Efter Uni-
versitetsuddannelsen var han Huslærer paa Orebygaard;
han underviste den senere Baron Lensbesidder Otto Detlev
Rosenørn Lehn, der i Halvfjerdserne var Udenrigsminister.
Schade tilegnede sig i dette Hjem en Udvikling og fin Dan-
nelse, som næppe fandtes hos Præster i Almindelighed, og
kom derved til at staa noget over Højden af sine Kaldsfæller.

Der var ingen, der kom ham nærmere, end han selv vilde. Han havde en smuk Holdning, naar han rygende paa den store Sølvpipe traadte ind i Salen til os Konfirmander; Pi-ben lagde han straks fra sig. Vi Konfirmander — det var i Sommeren 1866 — var anbragt i en Række, Piger og Dreng, paa hans fine Stole. Han holdt paa, at vi mødte med rent Fodtøj. En Plet paa Gulvet var nok til en Bemærkning. I Salen var store Konsolspejle lige for hverandre, saa Præsten havde en god Oversigt med, hvad der foregik, naar han stod med Ryggen til os. Var vi urolige, kunde det ofte føre til en Irettesættelse; men næste Gang var han lige venlig igen.

Religionsundervisningen blev vi vel ikke stærkt paavirket af; derimod var vi med, naar han begyndte at tegne Dyr og Fugle med Kridt paa Døren. Lektislæsning brugtes meget paa den Tid. Der var fra Præstens Side ingen særlig Tvang i den Retning; men kunde vi remse en hel Side af Bibelhistorien op, var han saa vel fornøjet, at han for hver Sætning bøjede Hovedet let paa sin fornemme Maade og lod os blive ved saa længe, til vi var læns.

Præsten havde stedse Øje med de fattige i Sognet, og hvor der var Grund til at hjælpe, gav han ofte af sit eget. I Sogneforstanderskabet maatte han ofte berolige dem, der mente, at Fattigforsørgelsen kunde være mindre. Hans stadi-ges Svar var blot: »Aah de Stakler«. Dermed var Sagen gerne ordnet, som Schade ønskede det.

En Dreng og en Pige, hvis Forældre var døde, medens Børnene var smaa, tog Præsten i sit Hus og opdrog, til de naaede Konfirmationsalderen. De hed Rasmus og Sofie og gik i Sædinge Skole. Vi lyttede til, hvad de fortalte fra Præstegaarden, om naar Provsten og Biskoppen havde været der, og om Grosserer Brobergs Sommerbesøg; thi det var altid noget ud over det almindelige, naar denne Københavnerfamilie skulde komme. Præsten havde nemlig været forlovet med en Frk. Broberg, der døde som ung, og han forblev ugift til sin Død. — Brobergs kom med »Zampa« til Bandholm. Der maatte køres med to Vogne. Der blev saa laant en af Bøndernes Stadsvogne til Hjælp sammen med Præstens. Fjedervogne var der ikke noget, der hed den-

gang, og Præsten blev ved at køre i stiv Vogn, saa længe han var i Embedet.

Var der nogen i Sognet, som kunde siges at være kommet paa den forkerte Side, var Præstens Medlidenhed saa selvfølgelig, at alle regnede med den; om saa det var de Menesker, der kom i Forbedringshuset, havde Præsten stadig Forbindelse med dem gennem Paarørende.

Folk, der havde Læselyst, laante han sine Bøger, og det selv om de boede paa Fattighuset. Lærere har faaet deres Kundskaber der; imellem disse kan nævnes Hans Jørgen Jakobsen, den senere Redaktør af »Stiftstidende«.

Præstegaardsavlingen var der Forpagter paa. Selv havde han et Jordbrug til to Heste og en Karl. Jordbruget blev passet godt, og den Dag, der blev indhøstet, formede Præsten til en Festdag. Da Høstsangen: »Marken er mejet og Høet er høstet« var ny, blev den sunget under største Begejstring, og Folk troede, at Præsten var Forfatteren til Sangen.

Bønderne i Sognet var alle Fæstere af deres Gaarde, da Schade tilflyttede; han opmuntrede dem imidlertid til at købe, og omkring 1846 var de fleste Gaarde i Sognet købt til Ejendom. Det var den første Velstand, de gamle havde at vise tilbage til, og alle, der havde købt, blev da betragtet som staaende paa Højdepunktet efter den Tids Begreb. Det Opsving, der dengang skete med Gaardene i Sognet, har holdt sig lige til vore Dage paa Grund af den Iver, der blev taget fat med i Følingen af, at det nu var deres eget, de arbejdede for.

Præsten var nobel i sin Paaklædning; dog holdt han paa det nedarvede, saaledes havde han sin høje Studenterhat staaende i Sædinge Skole til Brug om Søndagen. Han havde Øje for sine Sognebørns Paaklædning, særlig med det nye. Naar han fulgtes med dem ned ad Kirkestrædet, kunde han pludselig spørge: »Er det Frynser, det der?« Det var paa den Tid, Overfrakken kom i Brug, og min Fader havde til-ladt sig at købe en saadan og havde den en Søndag paa i Kirke, og det fangede straks Præstens Opmærksomhed. »Hvad er det, Rasmus har paa? Skal det være det, der kaldes

en Pjækkert?» Hvortil Fader svarede: »Jeg har selv betalt den«. »Naa, naa, Rasmus«. Faders Svar var altid lige ud, derved blev de ikke ilde optaget. I Sogneforstanderskabet havde Præsten med sine Forslag en god Støtte i Fader, der havde let ved at fremføre sine Meninger, naar de andre foretrak at tie.

Præstegaardens Have var stor og meget velholdt med et Udvalg af gode Frugttræer og sjældne Stauder. Præsten viste med Glæde sine Sognebørn Haven og kunde være saa optaget af at forklare, for at Folk kunde lære Botanikkens mange Hemmeligheder.

Schade tog sin Afsked omkring 1870 paa Grund af Svagelighed. Der sagdes, at da han kørte ud af Præstegaarden, hyllede han sin Kappe omkring Hovedet for at skjule sin Bevægelse. Sognebeboerne stiftede et Legat, der bærer hans Navn, og bad ham bestemme, hvem der skulde være Legatnydere. Han takkede for den store Opmærksomhed, der var ham langt kærere end en Gave, og bestemte, at Renterne skulde anvendes til Paaklædning af Konfirmander fra mindre Hjem i Nebbelunde og Sædinge.

Han tog Bolig i København, Larslejstræde Nr. 17, hvor jeg besøgte ham 1875, da jeg laa inde som Soldat. Han var saa glad, og han fortalte, at han havde et dejligt, stort Træ i Gaarden, som han saa paa, naar han vaagnede om Morgen. Da jeg gik, fulgte han mig til Døren. I Gangen tog han et Par Skaftestøvler, som han viste mig og sagde: »Disse er 42 Aar og er lige saa gode som ny endnu«. Derpaa trykkede han min Haand til Afsked.

Fig. 1. Horbelev-Dyssen.

Fot. I. F. Jessen.

Langdyssen i Horbelev paa Falster.

Af *G. Rosenberg.*

I sin oprindelige Skikkelse har Langdyssen i Horbelev (Matr. Nr. 4 a) paa Falster været et imponerende Oldtidsminde. Dette kunde endnu i afvigte Sommer skønnes ved Betragtning af de bevarede 29 Randsten, vel omtrent Halvdelen af de store Sten, som een Gang i ubrudt Række har omgivet den 50 m lange og 8 m brede Høj (Fig. 1).

Dyssen ligger et Par km Øst for Horbelev Stationsby. Dens Længderetning er NNØ—SSV. Omtrent 10 m Syd for det Sted, hvor dens nu helt raserede Nordende har staaet, findes et Gravkammer, Fig. 2, 3, af ældste Art, sat af 4 Sten, der danner Siderne i et dybt, rektangulært Gravrum. Uden om Sidestenene ligger, som Fig. 2 viser, en Kreds af andre store Sten. Af den Sten, som har lukket Rummet opadtil, er kun et Brudstykke tilbage, stort nok til at vise Overliggerens oprindelige Tykkelse: 80 cm. Det er nu værd at lægge Mærke til, at Overliggerens Top og Toppen af de nærmest

staaende 2 Randsten, Fig. 3, ligger i samme vandrette Plan. Heraf kan sluttet, at Graven allerede fra første Færd har været helt jorddækket, hvilket ellers ikke synes at have været Regel for disse ældste Grave.

Gravrummet er før bleven tømt og atter jordfyldt. Der fandtes nu i Fylden kun nogle faa Skaar af Lerkar, saaledes

Fig. 2. Det nordlige Gravkammer, set fra Syd.

af en Lerflaske med smukt prydet Halskrave, samt Smaastykker af Trækul. Rester af Bundlaget var bevaret. Det har bestaaet af flade Sten, dækkede af et tyndt Lag hvide, ildskørnede og knuste Flintesten.

20 m sydligere kom, ved Afgravning af Højen i dette Foraar (1930), endnu en stensat Grav til Syne. Den interesserer ved at frembyde en mærkelig Blanding af ældre og yngre Træk. En svær Overligger, der nu er skubbet lidt til en Side, har dækket et smalt, aflangt Gravrum af lignende Bygning og Form som det ovenomtalte. Men her fortsætter Gravrummet med en lille Forlængelse ved en Sten i den ene Side, og derefter i en stump Vinkel om Hjørnet af den modstaaende Sidesten. Den tilføjede Del af Gravrummet virker som en

betydeligt senere Tids Tilføjelse. Den har 2 Dæksten, der er saa tynde, som de, der ellers først anvendtes paa Gravkistens Tid; og dens ene Ende er »aaaben« ud mod Højsiden, saaledes at forstaa, at Rummet her kun er begrænset ved en lav Tærskelsten, Fig. 4. Saadanne findes sædvanlig i

Fig. 3. Det nordlige Gravkammer.

Fot. T. M. Sørensen.

Jættestuer, beregnet paa ved gentagen Brug af Gravrummet at skulle støtte en »Dørsten«.

Ved Undersøgelsen af Graven var Rummet over og uden for Tærskelstenen fyldt med Sten og Jord paa lignende Maade som Gangen til Jættestuer, der i Oldtiden afspærredes, naar Højen endelig lukkedes. Det skulde nu vise sig, om Graven vilde yde et Fund af Oldsager, som kunde støtte Opfattelsen af Gravbygningens Tilblivelse som foregaaet i to Tempi.

Paa et Bundlag af flade Stenfliser og knust ildskørnet Flint fandtes i den gamle Del af Graven en lille og en noget større Skaal af brændt Ler, samt nogle Skaar af en tredie.

De var alle uden Ornamenter og af lidet karakteristisk Form — lille Bund, skraat opadstigende Side, svagt afsat Bugkant og let indbøjet Rand. Karrene skulde antages at tilhøre Overgangstiden mellem Jættestue og Gravkiste. Her fandtes ogsaa en Flintkniv, som ikke kan tidsfæstes inden for yngre

Fig. 4. Det sydlige Gravkammer, set fra Øst.

Stenalder. I den tilføjede Del af Gravrummet fandtes intet Gravgods, men vel en meget lille Genstand fra Oldtiden: en kun 5 mm stor, rund Ravperle laa i Fylden yderst i Gangen højt under Dækstenen — paa Fig. 4 i Gangaabningen for oven til højre. Den lille Perle kunde vel engang, efter at Graven var bleven lukket, være bleven tabt og tilfældigt have fundet Vej ned mellem Stenene paa dette Sted. Men de Tilfælde, da saadanne Værdier — det synes oftest at være Smykker — er komne for Dagens Lys netop fra en Plads højt under en Stengravs Dæksten, hvor en Haand gennem en Aabning netop har kunnet naa ind, er vel nu saa mange, at Sagernes Betydning som Offergaver ikke længere

kan betvivles. I dette Tilfælde har da sandsynligvis en Kvinde ofret sit Smykke for at opnaa Gudernes Bistand til Opfyldelse af et Ønske.

Tilbygningen til Graven samt den tidsbestemte Del af Gravgodset og Offergaven maa henregnes til den yngre Stenalder's sidste Halvdel; til den første derimod den Del af Graven, som var dækket af den svære Overligger. Man har villet bruge den gamle Grav flere Gange til Gravlæggelse og derfor omdannet den; sandsynligvis er den endogsaa bleven brugt mange Gange, maaske gennem hele den yngre Stenalder. Manglen paa Plads i Stengravene var altid meget følelig. Men de ældre Begravelser er fjernede, og det er endnu ikke lykkedes at erfare, hvor man anbragte Skeletter og Gravgoods, naar man tømte Dyssekamrene. Endnu er der Mulighed for at finde Stedet i Horbelevdyssen. Thi selv om det vel ikke kan betvivles, at Gravkamrene vil blive fredlyste, vil alt andet af det engang saa mægtige Monument maaske snart være jævnet med Jorden.

Nogle nye Grundsætninger til Stednavneforskning¹).

Af V. C. Frederiksen.

I Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog for 1928 skrev jeg en lille Artikel om Stednavne. Det er ikke saa meget Vand, der er løbet i Stranden siden, men alligevel er der adskilligt, der nu synes mig mere tydeligt og klart, noget ser jeg nu anderledes paa, og der er adskilligt nyt, som jeg særlig i Løbet af det sidste Aars Tid har faaet Øjet op for. Dette gælder baade Stednavnene selv og Principperne for deres Tydning. Jeg vil prøve paa at samle det vigtigste af det alt sammen i det følgende.

Lolland betyder Landet med Lo, ældre Laa, lá, smult Vand, her Smaalandshavet, jævnfør Loen ved Nordby paa Fanø, hvor Skibene kunde ligge over om Vinteren, og Oslo oppe i Norge, hvor foruden en Bæk to store Elve havde Munding, Os, og med deres Ferskvand skabte Lo, smult Vand, inderst inde i Bugten, selv naar der ellers vilde have været Sjø — jeg har set det samme saa tit ved Elvmundingerne oppe i Grønland. Smaalandshavet — med Læ mod Sydvesten bag Lolland og med smult Vand mellem Øerne — har fra Arilds Tid været Alfarvej for Smaaskuderne fra Sønderjylland og Fyn op til Sundet. Handelsrejsen begyndte i Oldtiden ved Slien, et gammelt svensk Ord for Sump, Morads — til Minde endnu om Svenskervældet der i Gorm den Gamles Dage — gennem den lange, smalle, sumpbreddede og derfor myggefyldte Fjord (Mysunde = Myggesund), hvor »Kolden«, Koldfeberen, lurede, jvf. Kolding (koldig = fuld af »Kolde«, som Flintinge = flintig, fuld af Flint), og tillige Kolling i Nærheden af et Mosedrag ved Østofte her paa Lolland, i Nordsjælland Kollerød (1285 Kulderuth, Ryd-

ning for »Kolde«), Mønge (egentlig My-inge, d. e. fuld af Myg, der i gamle Dage blot hed My) og det (og den) der ved Siden af liggende Koldsbæk og flere, til Vidnesbyrd om, hvad Hensynet til Myg og den af dem fremkaldte Koldfeber betød for Folk dengang, et Forhold, som man dog ikke har haft Blik for i den tidligere Stednavneforskning, heller ikke i Stednavneudvalgets »Frederiksborg Amts Stednavne« 1929. Fra Slien gik Rejsen, naar Vejret krævede det, op mellem de sydfynske Øer — selve Fyn, det gamle Fjon, beslægtet med det norske Fonn, Fann, Fane, Snedrive, betyder, som det ligelydende svenske Fjon, Fjun og det danske Dialektord Føn, eller Fyn!, Kæruld, Planteuld, egentlig forblæst, forføget, jvf. min Notits i »Politiken« 15. Juli 1930, og gælder oprindelig kun Egnen ved Fænø, ligesom Fanø et beslægtet Ord. I min Barndom har jeg i »Eghaven« mellem Turø og Taasinge (Thorø og Thorsø — efter Dysser og Høje) set hele Flaader af saadanne Smaaskuder fra »Slesvig-Holsten« ligge til Ankers. Forbi Lohals, hvor der er »Lo« under Østenvind, kom de saa ind i Smaalands havet. Tidlig efter Middelhavets Lukning af Muhammedanerne 711 og Østersøhandelens Begyndelse mellem Frisland og Rusland var frisiske, eller, som de dengang kaldtes, saksiske Købmænd paa Færde, og Sakstorp, det nuværende Sakskøbing, blev den første Handelsplads her paa Lolland-Falster. En gammel Havneplads paa Sjælland har et ligefrem frisisk Ord til Navn. Det er Køge, hvor »Fennediget«, Gadenavn den Dag i Dag, fortæller om, at naar der har været en Fenne (i Virkeligheden den Græsmark, man ved Erik Klipping skænkede Køge By-mænd), maa der ogsaa have været en »Kog«, et inddiget Stykke Marskland, hvoraf jo Fennen igen er en Del — »Marsken« er Strandengene ved Køge, og »Kog«en, der er bleven til Bynavnet Køge, har været den første Anlægsplads med en risgærdesikret Kaj i Aamundingen, dengang inde ved Gammel Køge. Kog kendes for øvrigt her paa Lolland i Betydning af Risgærde om Fyld ved Foden af et Majtræ.

Køje, baade som Fuglekøje og som Skibskøje, stammer fra det latinske cavea, Bur, der i denne gamle Betydning ogsaa genfindes i det franske og engelske cage og det tyske Käfig og i sin mere

oprindelige Betydning af Hule i det franske cave, Kælder, det engelske cave, Hule, hvad der er velkendt; derimod synes ingen at have tænkt paa, at paa Grund af Anvendelsen af Tremmeværk eller Fletværk ligesom til Bure maa det ogsaa være Ordet cavea, der gaar igen som det keltiske cai, hvorefter ad Omveje vort Kaj, langt mindre, at cavea ogsaa er Oprindelsen til Kog — cavea brugtes for øvrigt maaske allerede før Kristus om Hegn (bevidnet af Landbrugsforfatteren Columella under Nero), og der er for Resten derfor megen Sandsynlighed for, at det ogsaa er dette Ord, der i Lydforskydningens Tid (latinsk c til germansk h) er bleven Grundlaget for gamle Ord som angelsaksisk Haga, plattysk Hage, oldnordisk Hagi, hvis Grundbetydning alle er Hegn og som siden det 16. Aarh. hos os er bleven anvendt til Ordet Have. Det er ikke alene den sproglige Mulighed, men ogsaa den fælles Anvendelse af Risfletning til Bure, Hegn, Indelukker, Diger og ikke mindst Kog her paa Lolland, som gør disse Afledninger sandsynlige.

Samtidig faas en levende Følelse af en stærk Kulturforbindelse med Sakser og Friser i gamle Dages Norden, i særlig Grad endda hernede, og at det i det hele taget er igennem dem, at Kulturen først er kommen til os, Kundskaben paa godt og ondt og som første Frugt Vikingetid.

Det ældgamle Stednavn Falster er det samme Ord som det senere Fjalster og det endnu senere Fjælster, af Udsagnsordet fjæle, tidligere blot fæle, uden j. Denne Afledning kan ikke bortdiskuteres; den viser, at Falster i gamle Dage med sine dengang endnu flere og dybere Vige, særlig oppe mod Nord, har været Fjælested for Sørøvere.

Men denne Afledning sammen med talrige andre lige saa selvfølgeligt rigtige — jvf. den forud nævnte om Fyn, det gamle Fion, Fiun af et oprindeligt Fon, Fan, hvorefter ogsaa Fanø og Fænø — vælter simpelt hen den i nordisk Sprogvidenskab hidtil opstillede, men allerede i Navnet mistænkelige »Brydningsteori«. Denne maa derfor lige omtales.

»Brydningsteorien« gaar ud paa, at i Lydforbindelserne ia, io, iu er det i (e, j), som er det oprindelige, og a eller o, u fra den efterfølgende (blot ikke altid eksisterende!) Stavelse, som er flyttet hen ved Siden af i (e, j). Jeg vover at paastaa, at i (e, j) blot er en fonetisk (lydlig) Gevækst paa den foregaaende Konsonant, Krystallisering af den foregaaende Konsonants Luftstrøm, og at det er a, o eller u, som er

det oprindelige. Jeg har iagttaget Fænomenet paa Eskimoisk, og det er i Virkeligheden et ganske simpelt fonetisk Fænomen — for at nævne et enkelt Eksempel bliver vort Klavs paa Grønlandsk til Kilause, med i som fonetisk »Gevækst« efter k og e dannet paa samme Maade efter s.

Det samme vil komme for Dagen ved en nærmere Under-søgelse af det til Gunst for »Brydningsteorien« hyppig nævnte Hjerte, tysk Herz, gammeldansk Hiartæ, engelsk heart, hollandsk hart, angelsaksisk heorte, gammelsaksisk herta, gotisk hairto (ia skrevet ai efter græsk ai og latinsk ae). h er fremkommen ved Lydforskydning af k, og Stammen foreligger i det græske Udsagnsord krad-, hopper, »banker«, hvoraf ældst dannedes kradia og siden ved Metatese (Omstilling) kardia, latinsk cor, cordis, med o, der findes paa Angelsaksisk; allerede paa Græsk forekommer en Biform kear eller kær med indskudt e efter k, den samme fonetiske Snyltegæst til den foregaaende Konsonant som i de germanske Sprog. »Brydningsteorien« er kun »falsk Forklaring«; alene Undtagelserne — efter forudgaaende Konsonant!! — viser det.

Hører man op med at lade sig blinde af den altsaa i Virkeligheden falske »Brydningsteori« og i Stedet for husker, hvorledes i (e, j) ved Siden af a, o eller u tit opstaar som en Snyltelyd paa den foregaaende Konsonant, da vil man med det samme have den hidtil oversete Mulighed for at forstaa hele Rækker af Stednavne, deres indbyrdes Forbindelse og deres Oprindelse, hvad det er for en Tankegang, der ligger til Grund for dem. Jeg skal lige henlede Opmærksomheden paa et Par saadanne Rækker, idet jeg dog ogsaa beder Læserne ikke glemme de to allerede opstillede Rækker af Stednavne — og almindelige Ord (Falster, Fjalster, Fjælster — Fanø, Fænø [jvf. Fæmø af Fam, Dis] og Fyn med de gamle Former og beslægtede nordiske Ord):

1. Gallehus ved Møgeltønder, Guldhornenes Findested, Gialtofte i Thoreby²) Sogn (saaledes bevaret i Folkemunde i Rykkerup, skriftlig ældst Giallatofte, 1397 Gyæltøftæ = Gjæltøftæ, med ia bleven til æ og et nyt j opstaaet efter g!), Gjellerup ved Herning, Jellinge i Jylland (1231 Jalinge) og

paa Sjælland (1259 Joeling), Jølby paa Mors (1412 Julby jvf. Adelsnavnet Juel), Gjøl i Limfjorden, Jellerød paa Sjælland (1588 Hilderodt, 1660 Hiellerød), Hillerød (1560 Hyllerødz) og flere andre i Forklædning. Forleddet er i dem alle oprindeligt det samme, som foreligger i det islandske *gjal*, i Flertal *Slagger* (meddelt mig af den islandske Ord-bogsforfatter, Dr. phil. Sigfus Bløndal, Bibliotekar paa det kgl. Bibliotek), der, hvad Naturforholdene paa de forskellige Steder udviser, har været den oprindelige Betegnelse for den efter Ophakningen slaggelignende Al.

Ordet Al er opstaaet ved Bortfald af *j* i *Jal*, jvf. *Jalinge* (g forandret til *j*) og vort Aar modsat tysk *Jahr*. Et Ord, som fejlagtigt er bleven opfattet som Etymologi (Oprindelse) til Al er Alv, en gammel Betegnelse for Kalksten, der foreligger i Arresø (ca. 1350 Arvæsiø, hvor *r* staar for *l*, jvf. grønlandsk *Ilâmût* for dansk Rasmus [mærk ogsaa det foran Konsonanten ansættende *i*], fransk *sabre* mod dansk *Sabel*, svensk *ifjol* mod dansk *ifjor*) og det lige Syd derfor beliggende Ølsted med Nordsjællands Kalkstensfabrik (Alv — forvandlet til Øl — som »Alun« til Øl, jvf. engelsk *ale*). Det svenske Øland er ogsaa kendt for sine »Alvar«, det danske Øland for sit Kridt — Alv betyder egentlig hvid, latinsk *albus* — og den gamle Afledning af Ø synes blot en tidlig Misforstaaelse.

2. Gavnø (ca. 1400 Gabnø), Gentofte (1193 Giefnatofte og Gefnetofte), Gevninge ved Lejre Aa (1244 Giefning), Gevnø paa Stevns (1387 Gefnøwe), Gævn ved Sevel i Jylland (1638 Gieffnskouff) og Ordet Gøvn (Gævn o. l.), »to sammenholdte hule Hænder«. Etymologien til dem alle er Udsagnsordet *gabe*; i Stednavnene drejer det sig om en Gavn, en Sænkning eller Hulning med et Vandløb igennem.

3. Sal i Jylland, Salling (»forsynet med Sal'er«), i Sverige Sala og Upsala, paa Sjælland Selsø (1288 Siaelsæ, ca. 1370 Selzø), Sjælsø, Sjælland, paa Lolland om Gadekær Sjøvl, paa Falster Støvl, paa Taasinge Bynavnet Stjøvl, i Jylland Sevel (ca. 1330 Sjøuæl). Det lollandske Sjøvl = lille »Sø« viser, at det drejer sig om Diminutivmærket *l* føjet til de ældre Former for Ordet Sø, gammeldansk *Sio*, »oldnordisk« *Sia(r)*, gotisk *Saiw(s)*; det falsterske Støvl er kun et fone-

tisk Misfoster af det lollandske Sjøvl, og det taasingske Stjovl som en Slags Mellemproportional af dem begge to, Sevel (Søuæl) en bred Udtale af det lollandske uden j, og de andre Former er ligeledes tydelige nok — de stemmer alle med Naturforholdene paa de givne Steder; man finder let paa Kortet hvad Sø Talen er om. Selsø og Sjælsø er saa nok baade i Pose og Sæk hver, men det er dog ikke mere paa sin Vis end Ny Nyby paa Taasinge, der kuriøst nok er parallelt med Cartagena i Spanien, Romernes Carthago nova, Ny Carthago, idet Carthago i Forvejen er indskriftlig bevidnet at betyde Nyby. Grundformen for Sø har derfor været Sa, som saa siden er bleven forandret til sia o. s. v., i føjet til s har gaaet særlig let, da »Hvisleren ligner i sig selv et i« (O. Jespersen). For øvrigt ligner den gotiske Form for Sø ogsaa den gotiske Form for se, hvorefter dog selv paa Dansk Datid maa være den oprindeligste Form fremfor Nutid — det ligger i al Fortælling og Fremstillings Natur og bevidnes af de primitive Sprog — hvorefter oldnordisk så ogsaa heraf er det oprindelige.

Et andet Omraade, hvor der ogsaa trænges til at komme virkelig Orden ind, er Behandlingen af —*ing*(e) Navnene. Den svenske Prof. Hellquist har her gjort den Opfattelse gældende, at disse Navne fortrinsvis er oprindelige Slægtnavne, og følges heri af vort Stednavneudvalg, der i udstrakt Grad har anvendt Metoden i »Frederiksborg Amts Stednavne« 1929 — men kun til Bevis for, at denne Vej ikke er farbar. Alene det, at Stednavnet saa repræsenterer Enkelttalsform (—*ing*(e) i Stedet for —*inger*) er et tilstrækkeligt Vidnesbyrd imod.

Ogsaa her mener jeg at kunne anwise den rigtige Behandlingsmaade, som ganske anderledes svarer til Kendsgerningerne:

1. I een Række af Stednavne er —*ing*(e) knyttet til et Udsagnsord som Forled, jvf. almindelige Ord som Landing, Vanding, Købing, hvor —*ing* betyder Sted, hvor man foretager sig det, Udsagnsordet udsiger.

Dette —*ing* forekommer i Ordet Skibing, der endnu kan høres her paa Lolland (Skibested, jvf. Skibsted, tæt ved en Aa mellem Limfjorden og Mariagerfjord, og Skibstrup inden for »Boderne« ved Hellebæk i Nordsjælland). Som Stednavn

foreligger Skibing, foruden i Skibinge ved Aaen bag det nuværende Præstø og i Skibinge ved en Vig af den nu tørlagte Lammefjord, ogsaa i Skævinge (ca. 1250 Skeping, ca. 1500 Skebinghe og Skebinge) i Nordsjælland, i Skæve (ved Siden af »Dybvad«) i Nordjylland (til Dobbeltformerne Skævinge og det afkortede Skæve, jvf. Grevinge og Greve), i Skive ved Udløbet af Karup Aa, i Skiby (1231 Skybi, 1432 Skibi — med tidlig bortfalden Nasalering), i Middelalderen Købstad og endnu med den største Kirke i Horns Herred, i Skeby ved Odense Fjord (1423 Schiby), og som Forled i endnu flere, ogsaa fordi Langdysser somme Tider folkeligt er bleven opfattet som gamle Skibinger (saaledes hørte jeg selv første Gang Ordet!), jvf. Ordet Skibssætning. Som det fremgaar af Stedernes Beliggenhed viser flere af disse »Skibing«-Navne tilbage til den ældgamle Aatrafik med Pramme og Eger.

2. I Resten af —ing(e) Stednavnene er —ing(e) knyttet til et Navneord som Forled, saaledes at —ing(e) kommer til at svare til den nuværende tillægsordagtige Endelse —ig, jvf. her i Sognet Flintinge = flintig, fuld af Flint. Ikke oprindelige —ing(e) Navne falder selvfølgelig ikke ind herunder. Ligeledes maa det erindres, at nogle Navne i Tidens Løb har undergaaet saa store Forandringer, saa det kan være vanskeligt eller foreløbig umuligt at bestemme, hvad det egentlig er for et Ord, der danner Forleddet; ogsaa her er i nogle Tilfælde det oprindelige ng bortfalden, hvad Sammenstilling med ligelydende —ing(e) Navne udviser.

Nogle Tydninger — for Kortheds Skyld uden Drøftelse med tidligere Tydningsforsøg — vil vise, hvor indlysende rigtig min Opfattelse er:

a. Arninge paa Lolland betyder »fuld af Arn'e«, det gamle Ord for Ørne. Arninge ligger i gammelt Skovland op mod den fiske- og fuglerige Nakskovfjord.

b. Bornholm hed endnu helt op i 18 Aarh. Boringholm, Holmen d. e. Øen fuld af »Bor« (hos Sakso Boringia). Bor er det gamle Ord for Hul, jvf. endnu Næsebor, og refererer sig i Bornholm, Holmen, Øen »fuld af Huller, Huler«, til de saakaldte »Ovne« (de »tørre« og »vaade« Ovne ved Helligdommen og ved Hammeren, ogsaa ved Jons Kapel).

c. Baaring paa Fyn, paa Bakkedraget inden for Baaring

Vig, hed 1446 Boringe og er derfor det samme som Forleddet i Bornholm, »forsynet med Hul«, d. e. Vigen.

d. Børstingerød i Nordsjælland betyder Rydning, hvor der har været fuldt op af Borst'er, det samme Ord som vi nu har som »Børste«, men som i gamle Dage brugtes om den piggede, strittende Boghase, hvis Bristen (jvf. engelsk burst), har givet Anledning til Anvendelse af Ordet. Børstingerød hed 1085 Broestingarythi. Jvf. Bløvstrød, Rydning for »Blomster«.

e. Føvling N. Ø. for Ribe hed ca. 1330 Fyghling, d. e. fuld af Fugle.

f. Greve og Grævinge paa Sjælland og Grænge paa Lolland (gl. Graffwinge) danner en Række for sig og betyder: fuld af Grave, d. e. Vandgrøfter.

g. Helsing (Helsingør, Helsingborg, Helsingfors, Helsingland) betyder »fuld af Helse«, et Ord, der i gamle Dage var knyttet til Tanken om Helsekilder; til helsing = helsig, fuld af Sundhed, jvf. engelsk healthy. Helsing-Egnens Kilde var den vidt berømte Tisvilde-Kilde eller Skt. Helenes Kilde (egtl. blot »hellig Kilde«), Helsingørs Kilde nu »Ophelia Kilde«, i Helsingborg er der Helsan, jvf. oldn. heilsubrunnr, svensk hälsobrunn og helsokälla, og Helsingfors har ogsaa sin Brunnspark.

h. Hjørring betyder »hjør(d)ig«, fuld af Hjørde. Hjord udtaltes tidligere, som endnu i Dialekter, uden d. Endnu i vore Dage er Hjørring kendt for et ret betydeligt Kreaturhold, de gamle Byvedtægter nævner baade Kvæg-, Svine- og Faarehjørde, og endnu for ca. 30 Aar siden gav Faarehjørde Egnen mod Vest Præg, meddeler Red. C. Pedersen, L.-F.s Stifts-Tidende, mig. En gammel Form som Heringa viser tilbage til gammeltysk herta, jvf. engelsk herd for vort Hjord. At Byen har været Kvægmarkedsplads i den gamle Sakserhandels Tid, derpaa tyder den lille Landsby Sakstrup, 3 km Nord for (jvf. hertil, som ovenfor anført, paa Lolland Sakskøbing, tidl. Sakstorp, samt paa Sydkysten Saksfjed, hvortil igen jævnføres, at »ved Skanør og Falsterbo Fiskelejer havde de danske Købstæder og Hansestæder hver sit Fed, den afmærkede Plads, hvor deres Boder stod«; anf. efter Steenstrup).

i. Kettinge paa Lolland og i Nordsjælland, Ketting paa Als, Kertinge og Kerte paa Fyn og Kattinge ved Roskilde, alle fornuftigvis det samme, betyder kartig, fuld af »Karter«, det gamle Ord for Tidsler, af latinsk carduus, jvf. Tidselholt paa Fyn.

j. Kipping, Ø. og V., paa Falster, betyder kippig, d. e. fuld af Kipper, egentlig ogsaa et gammelt Sakser- og Friserord. Kippinge, ved Bunden af den nu udtørrede Vaalsevig, var langt op i Tiden Valfartssted og i gamle Dage Kildedet, selvfølgelig med dertil hørende Halløj, særlig af Søfolkene.

k. Kolding, »koldig«, fuld af Kolde, Koldfeber p. G. af Myg, er omtalt i det foregaaende, sammen med det ligelydende Kolling her paa Lolland.

l. Mønge i Nordsjælland = My-inge, »fuld af Myg«, er ligeledes allerede omtalt.

m. Maglebrænde paa Falster hed 1231 Bræcningy-maklæ og er altsaa ogsaa et —inge Navn Bregninge = bregnig, fuld af Bregner, svensk Bräken, engelsk bracken og brake, Ørnebregne, angelsaksisk bracce, plattysk (d. e. gl. saksisk og frisisk) brake — og falder derved sammen med det gamle Ord Brage, Redskabet til Brækning af Hørren, hvad der ligger i, at den ældste Brage, den gamle Kvindebrage, lignede baade i sin Underdel og Overdel en Bregne (Hørren lagdes altsaa ind paa langs — en saadan findes paa Svendborg Museum, men synes aldrig beskrevet). Bragen er det etymologisk set ældste Ord, hvad der er af særlig kulturhistorisk Interesse, ogsaa af Betydning for at vise den gamle Kulturforbindelse med Sakser og Friser.

n. Nejlinge i Nordsjælland hed 1356 Nithlinge, d. e. fuld af Nælder, gld. nædle, norsk Landsmaal netla, angelsaksisk netele o. s. v.. Ved Siden af, 2 km derfra, ligger Nellerød, Rydning for Nælder; med tidlig Assimilering til ll.

o. Skerne paa Falster (1231 Skærnæ), de forskellige Skern i Jylland, Ø. og V. Skerninge paa Fyn staar sammen paa Række og betyder »skarnig«, fuld af »Skarn«, Urenheder i Søer og Aaer; særlig kendt derfor er Skern Aa (»fører store Mængder af Sand med sig«); paa Gammelfrisisk hed Ordet Skern.

p. Stavning, Kirkebyen lige inden for det gamle, brede Indløb til Ringkøbing Fjord, betyder stavnig, d. e. fuld af opstrandede Skibes Stavne, saadan som man ser dem paa gamle Billeder fra Vestkysten.

q. Vassingerød i Nordsjælland betyder Rydning, forsynet med Vaser, d. e. Risknippeveje over Sump, jvf. Vaasevejen i Flintinge. Navne for Rydning — virkelig eller blot formodet — har vi her paa Lolland-Falster i Rødby og Stubbekøbing, paa Langeland i Rudkøbing.

r. I Villingebæk ved Pandehave Aa V. for Hornbæk og Villingerød ved et andet Aaløb indenfor betyder Villing (jvf. ældste Former ca. 1150): »vedelig«, forsynet med »Vedel«, d. e. Vadested (af Vad + Diminutivmærket l), der ogsaa forekommer i Stednavne som Vellerup og Vejle.

s. Vordingborg (1230 Warthingburgh) betyder Borgen ved Oringe-Halvøen, der er det egentlige Warthing, d. e. forsynet med Varder, idet her var Havn og tillige Udkig og Vagtposter mod Falster, som nævnt i gamle Dage Fjalster, eller Fjælster, Fjælested for Sørøvere. Gaasetaarnet staar endnu til Minde derom. Jvf. ogsaa Ørting N. for Horsens Fjord og Ording og Garding paa Eiderstedt, sikkert de samme Ord, for gamle Varde- og Udkigssteder.

Til Slut et Par Tydninger til af særlig vanskelige Navne.

Mors hed paa Oldnordisk Mårsey; det betyder Maageø (mår, Maage — ogsaa mór — kunde i Genetiv hedde mårs); endnu i Firserne var der fuldt af store Maager deroppe. Jvf. Maar — i flere Stednavne.

Thy, i gamle Dage Thythæsysæl, er kendt for sine Gravhøje i Tusindvis; der tælles endnu ca. 3725. Ordet er det samme som i Tyttebær og betyder endnu i norsk Dialekt Knude, Knort, Knold. Meningen med Thythæsysæl er derfor en Betegnelse for de mange Gravhøje, der flere Steder er samlet i Klynger, jvf. ogsaa Dybbøl (1352 Duttebul — ogsaa efter Gravhøjegruppen), Tybjerg paa Sjælland og fl. a.. I Ditmarsken, hvis Forled ligesom Thy fejlagtigt er bleven tydet som værende det gamle Ord for Folk, Thjod, er det den frisiske Betydning af Ordet Tûte som Udløbsrør, der gør sig gældende, jvf. det gammeldanske Tude; »Dit« gælder

altsaa de mange Udløbsrender ved Lavvande foran den her øfri Marsk, der saaledes er særlig kendetegnet derved.

Kors- og Ros-Navnene synes parallelle, idet de gerne har samme Efterled. Det kan kun have sin Forklaring — en god Forklaring til Navne som Roskilde og Rosnæs (ved Indløbet til Sakskøbing Fjord) — deri, at det latinske Ord *crux* ad Lydforskydningens Vej i den førkristelige Tid er bleven til saadan noget som hross (c til h). Det foreligger ogsaa i den gamle Form for Horsens, Hrossanæs eller Rosnæs, senere mistydet til Hestenæs (Horsenæs) — det egentlige Næs er Kolse Nakke, med r forandret til l, jvf. foran om denne hyp-pige Lydforandring og sammenlign. Korsenakke paa Vest-Lolland. Kors var i den ældste Tid blotte Vartegn.

Tønder, den gamle Søstad inden for Lister Dyb, hvis Navn er beslægtet med det nuværende Ord Tønder, det oldnordiske tandr, Ild, og vort Tande, har dette sit Navn fra de Baal, som i ældgammel Tid blev tændt for at lede Skibene ind, og som ganske naturligt var særlig store ved Møgeltønder, der laa længere mod Vest og nærmere selve Stranden.

Til de mange Navne, ogsaa her paa Lolland-Falster, med Ravn- til Forled, kan nu ogsaa sammenlignes »Kregme« eller »Kregome«, hvorom jeg har skrevet i »Politiken« 30. Novbr. 1929 og henledt Opmærksomheden paa, at Forleddet i Henhold til de gamle Former har været Krak(r), Ravn.

Nagelsti i Thoreby Sogn (1315 Nafflæstigh) og Rungsted i Nordsjælland (1346 Runæstigh) staar paa Række sammen. Endelsen er i begge Stednavne Sti i Betydning af Indhegning til Kvæg, jvf. angelsaksisk Stiweard (hvoraf Steward sant det skotske Kongenavn Stuart, vort Mandsnavn Stigaard, opr. Stigard — forvansket Stigand, Stig, Stygge — jvf. Markvard eller Markvord, egentlig Markvogter), Stivogter, d. e. Byhyrde paa Fællesmosen. Run er et gammelt Ord for Krat, og Rungsted som Navn refererer sig altsaa til, at det kratbevoksede Mosedrag deroppe har været Kvægsti, ligesom Engmosen ved Nagelsti er det den Dag i Dag, her hvor »Taagen« (det gamle Nifl, Nefl) staar op til Toppen af de højeste Træer, hver Gang Mosekonen brygger.

Sløsserup i Thoreby Sogn har samme Forled som det, der

udgør Navnet Sløsse i V. Ulslev Sogn, nemlig en folkelig Udtale af Ordet Sluse, mærkeligt nok med Forvokalen i fast Tilslutning til den efterfølgende Konsonant, som i svensk Sluss. I Sløsserup »Krat« har der været en Vandmølle (der er endnu et »Vandmøllehus«), og Engen mellem »Krattet« og selve Sløsserup kaldes »Dammen«; Navnet er et Minde om gamle Tiders Overrisling til Fremskaffelse af mere og bedre Kvæggræsning.

Olstrup, ligeledes her paa Lolland, har sit Navn fra den der beliggende gamle Skt. Olufs Kilde — begge et Vidnesbyrd om, at den fra Norge stammende og i Middelalderen meget udbredte Hellig Olav-Dyrkelse ogsaa er naaet hertil.

Vi-Stednavnene (Viborg, Odense og flere andre, mere eller mindre forklædte, som — allerede efter gammel Opfattelse — Hellevmagle og Hellevlille og maaske andre tilsyneladende lev-Navne, f. Eks. med et Gudenavn til Forled) viser tilbage til Fortidens Dysse- og Højdyrkelse i nøjagtig samme Grad som det er en historisk Kendsgerning, at Dysser og Høje i ældgammel Tid blev opfattet som Helligdomme, jvf. foran om Turø og Taasinge, een af de Fortidens Tankegange, som Stednavneforskningen hidtil har overset.

Note.

¹⁾ Stednavne-Artikler volder Vanskeligheder for en Redaktion, der jo ikke kan sidde inde med særlig faglig sproghistorisk Viden til den rette Værdsættelse og Skelnen mellem det ægte og de mange Vildskud, der netop vokser frodigt paa Stednavneforskningens for Lægmanden saa vide og fristende Mark. Og Redaktionen skulde dog helst holde lidt igen, at ikke Læsernes Begreber forvirres ved frejdig fremsatte, men ganske løst underbyggede Fortolkninger af Stednavne. Vi savner ogsaa Forudsætningerne til den rette Bedømmelse af de ny Tolkninger i ovenstaaende Afhandling, men skreven som den er af en Forfatter, der længe og stærkt har syslet med Stednavnestudier (og i 1908 har faaet Carlsberg-Fondets Understøttelse til Studier over eskimoiske Sprog m. m.), turde den i alle Tilfælde have Krav paa Opmærksomhed. Red.

²⁾ Stednavne skrives videst muligt i Overensstemmelse med »Trap«. Forf. har imidlertid anmodet om Skrivemaaden »Thoreby«. Red.

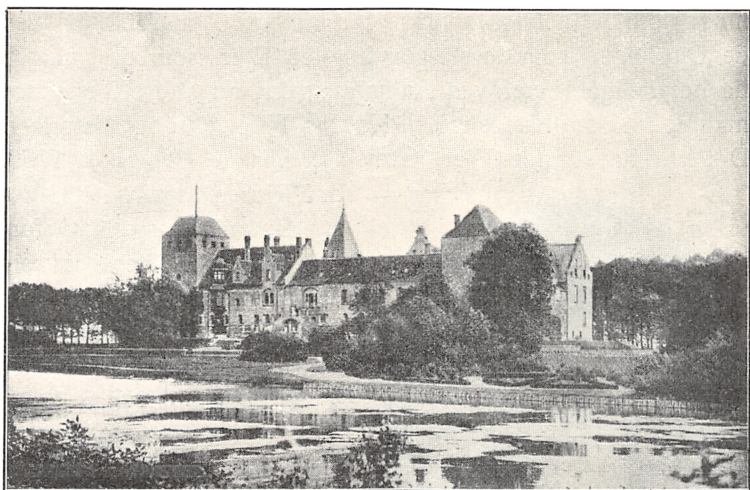

Fig. 1. Aalholm Slot.

Aalholm Slotshave.

Af Johannes Tholle.

Det var i Middelalderen ikke Skik og Brug at anlægge andet ved Borgene end en »Humbleplet« eller en »liden Abildgaard«, og først ind i Renaissance bliver det almindeligt, at der til hver Borg og hvert Slot skulde høre en Have. Utvivlsomt har der da ogsaa ved denne Tid eksisteret en Have ved Aalholm, om ikke før, saa om ved 1591. Der foreligger et Brev (22. Aug. 1591) til Frederik Hobe om, at han skal antage en Urtegaardsmand til at anlægge en Urtehave ved Aalholm og tinge med ham, hvad han skal have om Aaret¹). Hvorvidt der til denne Have har hørt Træplantninger og om saaledes f. Eks. de gamle Linderækker (Alleer), som endnu findes ved Slottet, skulde have været knyttet til denne Have, er ikke vist. De er næppe saa gamle, at de kan have hørt til Haven; men maaske er de siden plantet paa Havens Grund, eller de er plantet i Tilknytning til Landevejen til Sakskøbing og Vejen til Udhusene²).

Bortset fra det nævnte Sted foreligger der ingen Beret-

ninger om Aalholm Slotshave før om ved Aar 1800, og ved de Dagbøger, som foreligger fra den Ejer, som da anlagde de betydelige Haver ved Aalholm, samt ad andre Veje faar man et ret godt Kendskab til Havens Tilblivelse og Historie^a). Det var daværende Ejer, Grev *Fr. Chr. v. Raben*, f. 1769,

Fig. 2. Grev Fr. Chr. v. Raben.

d. i Rio de Janeiro 1838, ivrig Botaniker og Naturforsker, som assisteret af sin dygtige Gartner *Michelsen* udvidede og omdannede, hvad der maatte have været af Haveanlæg paa denne Tid.

Greven overtog Godset i 1791, og faa Aar efter paa-begyndtes de store Arbejder, der i saa høj Grad blev præget af de særlige Interesser hos Greven: Botanikken. Greven anfører selv i sin Dagbog bl. a., at i Efter-aaret 1796 »blev min Lyst-

haug ved Christiansholm anlagt«. De i denne og de følgende Grevers Tid førte Bøger over plantede Træarter giver et levende Indtryk af Plantearternes Rigdom og Materialets Forskelligartethed i Tidens Løb.

Den første store Tilplantning udførtes under ovennævnte Grev Raben i Aarene indtil 1812—14, og adskillige smukke, store og sjældne Træer er bestandigt Minde om denne Periode. Arealet udvidedes med ca. 6,5 ha Markareal, som imod Syd og Vest grænsede op til den ældre Have. Den næste store Tilplantning foretoges i Trediveerne i Forbindelse med en ny Udvidelse paa ca. 4,3 ha, der foretoges i 1830—31. Til disse Aars Plantning, der lededes af Gartner *Chr. Gentz* (Fig. 3), indkøbtes en Mængde Træer fra Ind- og Udland, fornemmelig fra *James Booth* i Flotbeck ved Hamburg. Antallet androg i 1831 276 Stk. Træer og Buske, i 1832 332, i 1833 421 o. s. v., — hvilket altsaa vil

sige, at der i Løbet af bare 3 Aar er købt ca. 1000 Stk. Træer og Buske. Yderligere kom hertil 50 Roser, 119 Stauder, Løgvækster m. m. etc., for hvilke Leverancer tre Regninger udviser ikke mindre end 2185 Mk. courant (c. 2366 Kr.). Der indkøbtes 2—5 eller 10 Eksemplarer af

Fig. 3. Gartner Chr. Gentz.

hver Art. De plantedes slægtsvis i Rækker i »Systemet«, eller de plantedes som de nord-amerikanske Arter i malerisk Gruppering i den inddragne »Hestehave«, hvor to Meter brede Gange anlagdes i Slyngninger, og hvor særlig Pinus og Quercus-Arter (Fyr og Eg) samledes. Yderligere indrettedes der i Lysthaven Beplantninger til Foraars-, Sommer-, Efteraars- og Vinterhaver, af hvilke især den sidste indeholdt stedsegrønne Planter. Havens Areal

androg ved Grevens Død c. 12 ha, og den var ved Grevens botaniske Interesser omskabt til et »Arboret«, en Art botanisk Have, hvortil Gartnere, Botanikere og Plantesamlere valfartede, og hvis sjældne Planter fandt deres Beskrivelse i Dattidens Havebrugsskrifter o. l. Steder⁴⁾. Dens Anlægsform var den almindelige hittidige med slyngede Gange efter engelsk Mønster (se Plan Fig. 5, tegnet af daværende Gartner *Poulsen*, Tidsskrift f. Havevæsen 1866).

Foruden de botaniske Interesser drev Grev Raben ogsaa visse økonomiske. Saaledes drev han en Frugthave og en ikke helt ringe Køkkenhave. Det synes, som om Frugttræerne er plantet nogle faa Aar tidligere end Prydtræerne, og Køkkenhavens Betydning har allerede i Aarene før 1800

Af andre Notater fra Grev Rabens Side skal anføres, at han under 23. Marts 1806 noterer »tjenlig Karse og Salat i Mistbænk« og 2. Juli s. Aa. modne Meloner. I 1806 var Aspargeserne gode 23. Juni, men Aaret efter allerede 25. Maj.

Grev Rabens Interesse for Havebrug og hans gode Eksempel forblev ikke uden Indflydelse paa Omegnens Havedyrk-

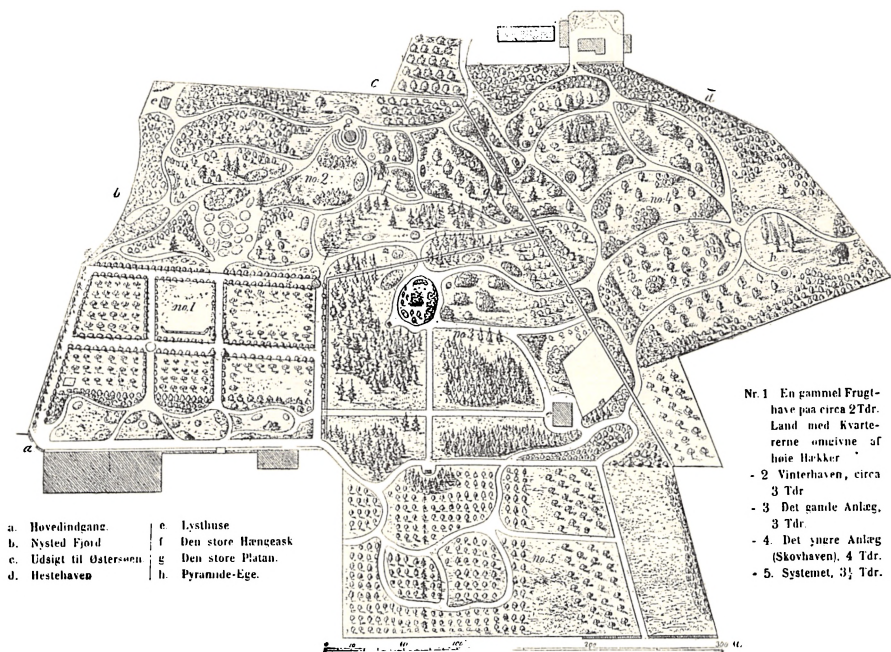

Fig. 5. Plan af Aalholms Slotshave 1866.

ning. Haven paa Bramsløkke blev tilset fra Aalholm og ledes af en stedlig Havemand, og der eksperimenteredes her med forskellige Frøudsæd. Her var der ogsaa en god Frugthave, som nu er ryddet, og omkring i Bønderhaverne vidner den Dag i Dag gamle Frugttræer om, at der er plantet ikke saa lidt paa de Tider, — saaledes som det ogsaa skete andendsteds, og saaledes som Grev Raben noterer som sit Indtryk fra en Rejse til København, hvor han den 22. Juni 1826 bemærkede ca. 1000 Frugttræer i god Vækst paa Legationssekretær Classens Gaard »Eiegod« ved Nykøbing, Falster²⁾.

Efter Grev Rabens Død (1838) begyndte der en stille Tid

for Haven. Der plantedes ikke mere; men man vedligeholdte med megen Pietet, hvad der eksisterede i Haven, — ja, man vovede endog ikke at hugge ud i Tide for ikke at gøre Skade, og Resultatet blev, at Prydhaven efterhaanden voksede sammen til et Vildnis.

Over Plantebestanden er der flere Gange ført Fortegnelser, og en Sammenligning mellem disse er højst interessant. Den første Fortegnelse stammer fra Grev Rabens Tid (1811) og suppleret 1825 og 1826 med, hvad der da var plantet. En nyere blev udarbejdet af Botanisk Haves Gartner *Weilbach* 1865, og til dette har Havens daværende Gartner *P. Larsen* i 1897 noteret, hvad der endnu paa denne Tid var tilbage af den oprindelige Bestand efter de Forandringer, som det var nødvendigt at foretage paa et vist Tidspunkt, saaledes som det skal ses i det følgende. En Samarbejdelse af de forskellige Plantefortegnelser skal gengives nedenstaaende, idet der ud for hver Plante er anført de Aar (forkortet), hvor den har været at finde i Haven. Listen omfatter, som det vil ses, ikke mindre end 293 Arter og Varieteter af Træer og Buske, nemlig:

Acer (Ahorn), *dacycarpum* (1811, 1865, 1897), *monspessulanum* (11, 65, 97), *Negundo* (11, 65, 97), *sacharinum* (11, 65), *striatum* (11, 65, 97), *tartaricum* (11), *pseudoplatanus* (11), *platanoides laciniatum* (65). — *Aesculus* (Kastanie) *hippocastanum* (11, 25), *pavia* (11, 97), *flava* (11, 25, 65, 97), *macrostachys* (65, 97). — *Alnus* (El) *incana* (11), *glutinosa* var. *oxycanthifolia* (65, 97). — *Azalea coccinea* (25), *nudiflora* (25), *pontica* (65, 97). — *Andromeda polifolia* (25). — *Aristolochia* (Slangerod) *Sipho* (25, 97). — *Amorpha fruticosa* (25, 65, 97). — *Amygdalis* (Mandel) *pumilia* fl. pl. (11, 25), *nana* (11, 25), *communis* (65). — *Arbutus Unedo* (25). — *Ailanthus glandulosus* (Skrællebark) (65, 97). — *Amelanchia* (Bærmispel) *Botryspinus* (65, 97). — *Betula* (Birk) *alba* (11), *humilis* (25), *papyracea* (65, 97), *urticifolia* (65). — *Berberis vulgaris* (25, 65). — *Bignonia catalpa* (25). — *Buxus* (Buxsø) *sempervirens* (25, 65, 97), *myrtifolia* (25, 65, 97). — *Caragana* (?) (11). — *Carpinus* (Avnbøg) *Betulus* (11, 65), *austriaca* (11). — *Cornus* (Kornel) *alba* (11). — *Calycanthus* (Kanelbusk) *lavigata* (65, 97), *floridus* (65). — *Coronella Emerus* (11, 25). — *Cyrolus* (Hassel) *avellana* (11), *columna* (25, 65, 97). — *Catalpa* (Trompettræ) *syriaca* (65). — *Colutea* (Blærebush) *arborescens* (25). — *Castanea* (Ægte Kastania) (plukket modne 4. Oktober) (11),

vesca var. asplenifolia (65, 97). — *Cerasus* (Kirsebær) moscula (65, 97), vulgaris fl. pl. (65, 97). — *Cornus* mascula (65, 97), sanguinea (65, 97). — *Celastris* (Træmorder) scandia (25, 65). — *Celtis occidentalis* (11, 65), australis (11). — *Chimonanthus virginica* (11, 65). — *Crataegus* (Tjørn) cornacifolius (11), aria (25), odoratissima (25, 65), fructo (65, 97), nigra (25, 65, 97). — *Cercis ciliquastrum* (25, 65), canadensis (25). — *Cytisus* (Gylde-regn) Laburnum (11), sessilifolius (25), purpureus (25), austriacus (25), foliatus (25). — *Cydonia vulgaris* (Kvæde) var. lusitanica (65, 97) (?). — *Daphne* (Peberbusk) pontica (25), cneorum (25). — *Euonemus* (Benved) europaea (11, 65), var. Elatifolius (25, 65), verucosus (25, 65), obovatus (26). — *Elæagnus* (Klintepil) macrophyllis (26). — *Fagus* (Bøg) atropurpurea (65) (udgaaet 96), silvatica laciniata (97). — *Fraxinus* (Ask) Ornus (25, 65, 97), exelsior pendula (25, 65, 97). — *Forsythia alnifolia* (25). — *Ginkgo Biloba* (11, 97). — *Genista* (Visse) germanica (26). — *Gleditschia triacanthos* (11, 25, 65, 97). — *Gymnocladus canadensis* (11, 65, 97). — *Hippophae canadensis* (11, 25). — *Halesia tetraptera* (Sneklokke) pl. (25, 65, 97). — *Hydrangea arborescens* (25). — *Hamamelis virginiana* (7, 11, 65, 97) (blomstrede 3. Nov. 1897), (4. Okt. 1811). — *Ilex* (Kristtjørn) (25). — *Jasminum* (uægte Jasmin) officinalis (25), fruticosus (25). — *Juniperus* (Enebær) virginiana (25, 65, 97). — *Juglans nigra* (Valnød) (65, 97). — *Kalmia angustifol.* (25). — *Lonicera* (Gedebled) coerulea (11), diervillea (11), tartarica fl. rubro (25), tartarica fl. alba (25), alpinea (25), gabra (25), divica (25). — *Larix* (Lærk) microcarpa (65, 97). — *Ligustrum* (Liguster) vulgare (11, 65). — *Lycium* (Bukketorn) barbarum (25). — *Liriodendron* (Tulipantræ) tulipifera (11, 25) (blomstrede første Gang 18. Juli 1820). — *Morus* (Morbær) papyrifera (65, 97 ?). — *Magnolia acuminata* (65, 97). — *Mespilus* (Mispel) coccinea (25), pyracantha (11), germanica 11, 65), Smithii (65). — *Potentilla fruticosa* (?). — *Populus* (Poppel) nivea (11), italica (11), caroliniensis (11, 65, 97). — *Prunus* semperflorens (11) (Allehelgenskirsebær), Padus (Hægebær) (11), mahaleb (Veichsel) (11), Cerasus (Surkirsebær) fl. pl. (25), serotina (11, 25, 97). — *Philadelphus* (Uægte Jasmin) coronarius (11). — *Platanus* (Plantan) occidentalis (11, 25, 65, 97) (blomstrede 1825), orientalis (65, 97), acuminatus (97). — *Pyrus chamaespilus* (11), sylvestris (11), pinaster (11), botryapium (25), spectabilis (25). — *Pinus* (Fyr) Cembra (65, 97), austriaca (65, 97), Strobilus (65). — *Picea* (Gran) pectinata (97). — *Quercus* (Eg) (11), fastigiata (pyramidalis) (65, 97), niger (65, 97), rubra (65, 97). — *Ribes aureum* (Guldris) (25), sanguineum (Blodris) (25), sanguineum fol. var. (25). — *Rhus* (Hjortetakstræ) glabra (11), Cotinus (11), radicans (11), typhina (11). — *Rubus americana* (11, 25). — *Rhamnus Frangula* (Tørstetræ) (26). — *Robinia* (Akasia) pseudo-

casia (11, 25, 65, 97), speciosa (25), albegana (25), viscosa (25), hispida (25), *Holodendron* (25). — *Rosa* (Rose) canina (25), pimpinellifolia (25), lutea (25). — *Rhododendron* ponticum (25, 65, 97), punctatum (65, 97). — *Sorbus* (11). — *Staphylea* punctata (11), trifoliata (25). — *Syringa* (Syren) vulgaris (11), vulgaris fl. alba (25), persica (25). — *Sambucus* persica (25). — *Spirea* hypericifol. (11, 25), opulifol. (11, 25), salicifol. (11, 25), lavigata (25), chaemaedrifol. (25), talichtroides (25), triloba (25), truncus (25). — *Sophora* japonica (11). — *Spartium* (Sarthamnus) scoparius (11). — *Salisburia* adianthifolia (65, 97). — *Tamarix* gallica (25) — *Taxus* baccata (11, 25), (Taks). — *Taxodium* disticum (Sumypres), plantet 23 (65, 97). — *Thuja* occidentalis (65, 97). — *Tilia* alba (argentea) (Lind) (65, 97), platyphylla (65, 97), microphylla (65, 97). — *Ulex* europaea (25). — *Ulmus* (Elm) (?) (65, 97), Effusa (97). — *Viburnum* (Kvalkvæd, Snebolle) opulus (11), lantana (25), opulus fl. pl. (25), nitidum (25). — *Vitis* (?) (25). — *Veigelia* lutea (65, 97). — *Zanthorhiza* apifolia (11, 25).

Naar det sine Steder i Fortegnelsen er anført, at Planten første Gang er opnoteret 1865, strider dette ikke imod det foran anførte, at der efter Grev Rabens Død 1838 intet blev plantet; det betyder blot, at den ikke var plantet 1825, men maa være kommen til i Tidsrummet mellem 1825 og 1838. Ligesaa gælder det, at en Plante, som kun er anført under 1897, meget vel har kunnet eksistere før; men den kan midlertidig have været forsvunden paa det Tidspunkt, da Listerne er affattet og suppleret, og er den gaaet ud, er den altsaa ikke bleven erstattet.

Den store Omforandring, som i saa høj Grad tiltrængtes efter den u hensigtsmæssige Vedligeholdelse gennem Aarene 1840—80, paabegyndtes af Grev *F. Raben Levetzau* i Aaret 1882. Han lod foretage en stærk Udhugning, ligesom han paabegyndte Omdannelsen af den gamle Lysthave til et engelsk (landskabeligt) Anlæg, i hvilket man dog bibeholdt de gamle Hækpartier af Avnbøg, som stammede fra den oprindelige franske Stil. Dette Arbejde lededes af daværende Landskabsgartner, senere kgl. Haveinspektør *Flindt*⁵⁾, assisteret af Slottets daværende Gartner, *Poulsen*. 1883 toges der desuden fat paa Udhugning og Omdannelse af den 258 Tdr. L. store Hestehave, der efter Planer af den bekendte engelske Landskabsgartner *H. E. Milner*⁵⁾ ligeledes udformedes i en-

gelsk Havestil. Milner assisteredes i dette Arbejde af den Gartner, som nu havde afløst Poulsen, nemlig *Holten Bectholstein*. Ved denne Lejlighed ryddedes der c. 50 Td. L. foruden adskillige Veje, der udlagdes til stedsevarende Græsplæner med enkeltstaaende Træer. Paa denne Maade kom Slottet, der hidtil havde ligget noget afsides, kun forbunden med Haven ved Alleen, i nøjere Forbindelse med Haven, og i Stedet for den gamle Sakskøbingvej, der hidtil gik Syd om Slottet og skilte dette fra Haven, anlagdes der en ny Vej Nord om Blomsterhaven. Det nye Haveanlæg fik brede Veje og Gange, og der skabtes forskellige smukke Udsigter, dels mod Slottet, dels mod Nysted Nor og imod Østersøen. Arbejdet var endnu ved c. 1900 ikke fuldført, men er siden ført videre. De store Byggeforetagender, der flyttede Avlsgaarden, skabte Godsinspektørboligen, Skovriderboligen osv., var et Led i dette Reformarbejde, der muliggjorde det at skabe den store og smukke Have. Hvor Godsinspektørboligen havde ligget, udgravedes en Sø, og den Nord for Slottet liggende Rørmose omdannedes i 1885 til et 2½ ha stort Vandareal med en c. 2 ha stor Ø, det saakaldte »Anlæg«, hvor nu Blomsterpartiet er koncentreret og danner det smukke Parterre. En Granittrappe fører fra Slottet ned til denne Ø. Siden hen er Øen udvidet gradvis ved Opfyldning af Mudder fra den nordlige Sø, og i 1918 er den i det nordøstlige Hjørne blevet forsynet med en lille »blaa« Have.

Til det opnaaede gode Resultat medvirkede foruden den saglige første Klasses Hjælp, Greven sikrede sig, ogsaa den fine Smag, Grev Raben Levetzau selv var i Besiddelse af, og det i sig selv temmelig kedelige og flade Terrain blev udnyttet paa en saare heldig Maade, ligesom det bedste fra Fortiden bevaredes paa en tiltalende og forstaaende Maade. Saaledes bevaredes en betydelig Del af de sjældne Planter, og de suppleredes med ca. 50 forskellige stedsegrønne Planter, der grupperedes i den saakaldte Vinterhave.

Køkken- og Frugthaven, der anlagdes 1887—88, ligger samlet Vest for »Anlægget« og Vest for den store Alle af Hestekastanier, omgivet af en Granitmur. I Køkkenhaven findes to ensbyggede i Jorden nedsænkede Huse med tykt Rør-

tag, der (indvendigt forskellige) tjener til Opbevaring af Frugter og Køkkenurter (se Fig. 7).

De samlede Arealer udgjorde i 1918 Lysthave, Vandarealer, Alleer c. 27,5 ha, Park (Hestehave) c. 140, Nyttehave 5,5.

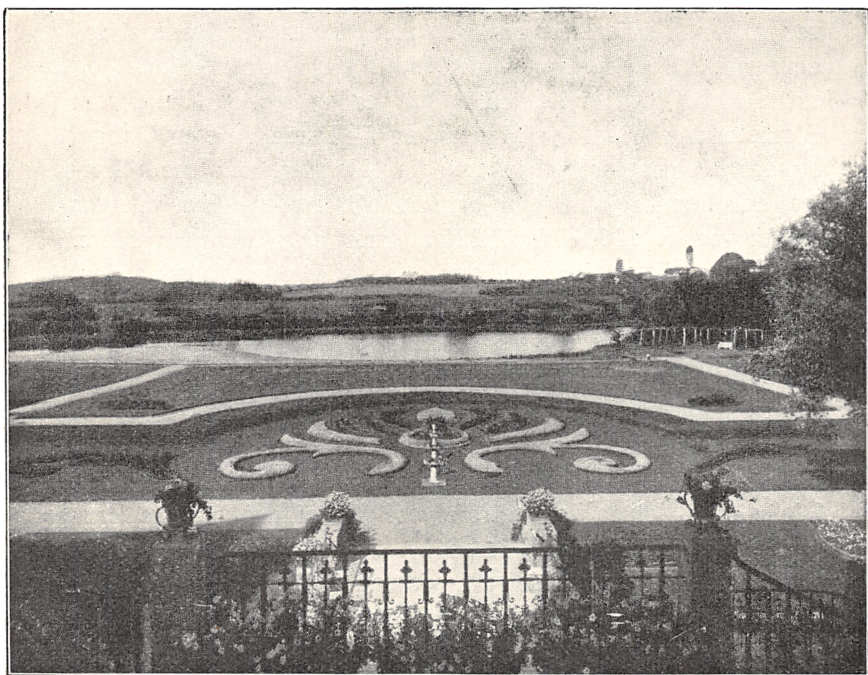

Fig. 6. Blomsterhaven ca. 1918.

Som i alle andre Herregaards- og Slotshaver har man i Aalholm maattet indskrænke Budgettet paa Grund af Efter-Krigstidens tyngende Skattebyrder og stærkt forøgede Arbejdsudgifter. Det meddeltes^o) (1922), at Arbejdertallet formindskedes stærkt, hvorved baade Park og Nyttehave vedligeholdtes mindre »standsmæssigt« end tidligere. Man oprettede (som paa Knuthenborg m. m. fl. Steder) et Handelsgartneri, hvorfra der solgtes til Forbrugerne; store Partier af den i Forvejen rigeligt store Køkkenhave udlagdes med Lucerne til Hestene og Hønsene; en Del brugtes til Frøavl. Dertil indførtes den af Overgartner Pallesen, Orebygaard, konstruerede

meget billige og praktiske Skuffemaskine til Renholdelse af Gangene, en Motorslaamaskine til Plænerne, der ogsaa afgræssedes ved Faar, hvad uvilkaarligt giver Haven et yderligere »engelsk« Præg.

Aalholm har haft en lang Række Slotsgartnere, adskilligt flere end

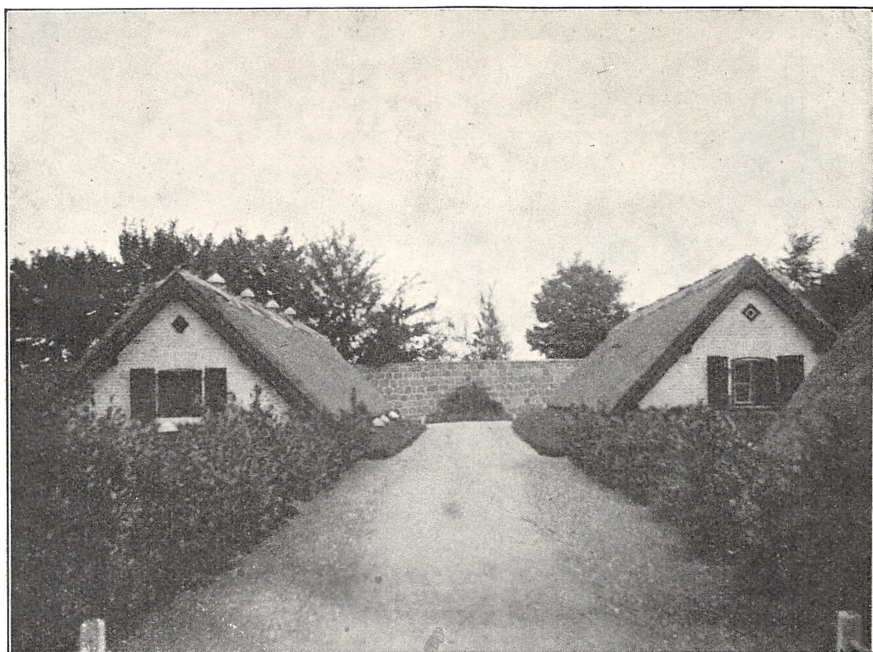

Fig. 7. Frugt og Orkideus 1918.

vi kender Navnene paa. En Del af dem er nævnt i det foregaaende. Her anføres: *Michelsen*, omkring 1796 — *Chr. Gentz*, 1836—43 — *Michaelsen*, 1843—53 — *C. Vesterby* (i øvrigt Gartner paa »Fuglsang« fra 1853 —?), Tilsynsførende 1853—65 — *Poulsen*, 1865—83 — *Holsten Bechtholsheim*, 1883—88 — *Hey*, 1889—89 — *P. Larsen*, 1889—1911 — *O. Landkilde*, 1917—23 — *O. Christiansen*, 1923—24 — *J. A. Johnsen*, 1924—29, og siden *Poul Tassing*. Som Undergartnere har bl. a. virket *P. Rose*, *I. F. Helt* (1889) og *N. Norgren* (1891—92). Som Gartner i Tiden 1853—78 er anført³) *Olsen*, men hvis der ikke paa dette Tidspunkt har været to Gartnere paa Slottet (hvad vel ikke er umuligt), maa det formodentlig bero paa en Misforstaaelse.

Noter.

¹⁾ Iflg. Optegnelser hos Stephan Nyeland under Mærket »D. K. Hist. 73 dd. dd.«. — ²⁾ Bruun og Lange: Danmarks Havebrug og Gartneri til 1919, S. 124 ff. — ³⁾ Gengivet efter Optegnelser af Aalholm Slotsgartner, P. Larsen, — Stephan Nyelands efterladte

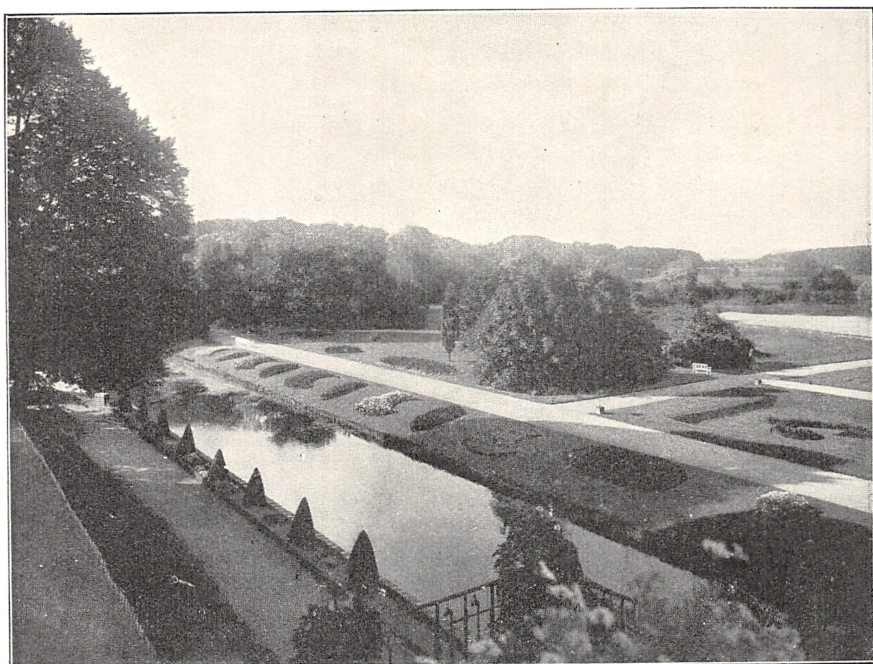

Fig. 8. Blomsterhaven 1918.

Manuskript, Landbohøjskolens Bibliotek. — ⁴⁾ Se bl. a. Tidsskrift for Havevæsen, 1866, Dansk Høstetidende, 1849, Dansk Have-tidende, 1862 m. fl. — ⁵⁾ Se nærmere: Johannes Tholle: »Danske Gartnere«, 1927. — ⁶⁾ Havekunst, 1922, S. 97.

Landsbysmedenes Kaar paa Falster i tidligere Tid.

Ved *Carl Nielsen* og *August F. Schmidt*.

Fig. 1. Meelse Smedie.

Foranlediget af et Opraab i Anledning af min Bog: »Landsbysmeden« (Ryslinge 1930) i »Dansk Smede-Tidende«, 1930, kom jeg i Forbindelse med Smedemester *Carl Nielsen*, Sønder Alslev paa Falster, der tilbød at nedskrive, hvad han vidste om Forholdene i Almindelighed mellem Smedene og Landbrugerne i ældre Tid. Da Hr. Carl Nielsens Optegnel-

ser først kom mig i Hænde, efter at min Bog var leveret til Trykken, kunde jeg af den Grund ikke benytte dem i min Fremstilling; men da de fortjener at blive kendte af en større Offentlighed, finder jeg det i høj Grad paa sin Plads, om de maa fremkomme i Aarbog for Lolland-Falsters historiske Samfund, hvor en Skildring af gammelt Landsbyliv som den, Hr. Carl Nielsen har skrevet, egner sig til at blive trykt. Den supplerer paa en heldig Maade *P. Petersen's* Afhandling om Lollandsk Landboliv i Fæstetidens Dage (Aarbog for Lolland-Falster 1913), hvori der findes udførlige Oplysnin-

ger om Bysmedens Stilling i Landsbyen *Grænge* i Toreby Sogn, Musse Herred paa Lolland.

13. Aug. 1930.

August F. Schmidt.

Da der i de senere Aar, særlig efter Aarhundredskiftet, er foregaaet en stor Forandring paa Smedehaandværkets Omraade, maa det være af Interesse for alle Smedemestre — og særlig for de yngre og for de kommende Slægter — at erfare lidt om de Forhold, der tidligere har eksisteret mellem Smede og Landbrugere angaaende de Arbejdsforhold og den Betalingsmaade, der dengang var almindelig.

I de Tider var Arbejdstiden lang og Arbejdet meget strengt, ligesom Arbejdslønnen var lille. Arbejdstiden var mindst 12 Timer daglig eller derover, og Svendelønnen var 4 Kr. om Ugen plus Kost og Logis, mange Steder endog derunder.

I de almindelige Landsbysmedier brugtes dengang de sædvanlige Stykker Værktøj af Jern med en Smule isvejset Staal til at lokke alle de forskellige Huller med, hvilket dog de fleste nulevende Smede vistnok ikke kender ret meget til. Til saadant Værktøj bruges der jo nu udelukkende Staal. Glemmes maa dog ikke Boremaskinen, der i de Tider var i Form som et almindeligt Borsving med en Tilspænde-Skrue foroven; den var meget streng at arbejde med og tillige meget sen, da der jo ingen Udveksling var, men den blev afløst i de allerfleste Smedier inden Aarhundredeskiftet af de til Haandkraft selvtilspændende Boremaskiner, som nu i vore Dage er forbedret og bruges alle Steder, hvor der er elektrisk Kraft. Ogsaa den gammeldags Blæsebælg, som den arme Læredreng stod og hev i fra Morgen til Aften, er nu alle Steder, hvor der er elektrisk Kraft, afløst af motordrevet Centrifugalblæser.

Lad mig nævne lidt om den Tid, da Bønderne selv købte og leverede Materialer og selv hjalp til med Arbejdets Udførelse. Naar der fra en eller anden Bondegaard forud var bestilt en bestemt Dag hos Smeden for at faa beslaaet Heste, lavet Plove, Harver eller andet, som Smeden havde ind under den Akkord, der var aftalt mellem Smeden og vedkom-

mende Gaardejer, kom der altid en Mand for at hjælpe Smeden med at smede Hestesko, strække Sømtene, smede Plovskære og alt andet samt holde Hestene op, mens de

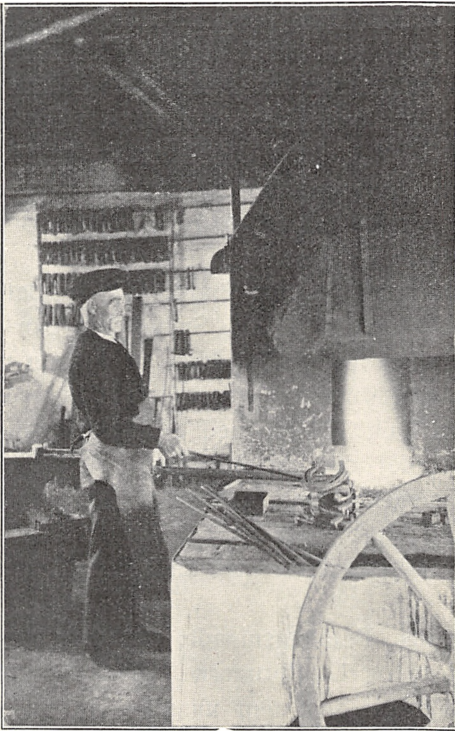

Fig. 2. Fra Sdr. Alslev Smedie.

blev beslaaet; denne Mand bragte som Regel altid Frokosten med; Middagsmaden blev fra de fleste Gaarde bragt, og der var som Regel fra alle Steder saa rigeligt med Mad, saa hele Smedens Familie fik Føden deraf den Dag. Disse Akkorder, der dengang eksisterede, var ikke ens overalt; de var endog ret forskellige; der skal her efter Oplysning fra gamle Smedemestre og gamle Gaardmænd, der levede i de Tider, omtales Akkorder, afskrevet efter gamle Opteg-

relser fra Smede, der levede omkring 1850 — ogsaa før den Tid.

Paa Østfalster, f. Eks. i *Meelse*, var Hans Rasmussen Smed i Aarene omkring 1850. For al Vedligeholdelse af Vogne, Plove og Harver samt Hestebeslag fik han for 1 Aar: $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 1 Skp. Hvede, $\frac{1}{2}$ Trave Halm, et Lag Hø samt Føden til sig og Familie, naar han arbejdede for paagældende, og Bonden leverede selv Materialer, altsaa baade Jern og Kul, og en Mand til Hjælp til Arbejdets Udførelse.

Der var ogsaa Tilfælde, hvor en Smed havde Akkord paa Hestebeslag for sig selv. I saa Tilfælde var den højeste Be-

taling 4 Rigsdaler for at holde en Hest med Beslag i et Aar; Smeden leverede saa selv Jern og Kul og smedede selv sine Hesteskøsm, selvfølgelig ogsaa Skoene. Der var ogsaa enkelte Byer, hvor Smeden fik Korn og Halm og født en Ko om Sommeren skiftevis hos Kunderne; andre Steder var det saaledes, at Smeden for en Del af sit Arbejde fik et Faar født om Sommeren hvert andet eller tredje Aar. Det indtraf ogsaa, at Smeden fik en Gaas med Gæslinger ud paa Græs for en Del af sit Arbejde eller ét Læs Tørv eller to; men i de allerfleste Tilfælde var det saaledes, at vedkommende Gaardmand leverede Jern og Kul og en Mand til Hjælp, og Smeden fik Føden af ham.

Jeg husker endnu saa tydeligt fra min Faders Tid — det var omkring Aarene 1860 — da de jo alle Steder paa Landet selv bagte deres Brød. Herved fik Bønderne en Mængde Trækul, og det var da ikke saa sjældent, at de, naar de kom til Smedie, havde en Sæk Trækul med, selvfølgelig af Sparsommelighedshensyn, idet det var Meningen, at disse skulde gøre det af for Smedekul; men Trækullene var paa Grund af deres Lethed og ringe Varmeevne kun lidet værd til Smedebrug, og de anvendtes faktisk kun, naar der skulde smedes Hesteskøsm.

De Arbejdsforhold og den Betalingsmaade, der dengang eksisterede mellem Smedene og Landbrugerne, vilde vi nu i det Herrens Aar 1930 betragte som rent umulige, og særlig de yngre Smede, som ikke har oplevet saadanne Forhold eller hørt nogen Forklaring derom, vil maaske tvivle om, at det i Virkeligheden har været saaledes; men der lever endnu Smede, der har arbejdet under de ovenfor nævnte Forhold, og som har en Del Erindringer herom fra deres Forfædre.

Disse Akkorder ophørte dog saa godt som overalt i 70-Aarene. Nu vil man vel nærmest mene, at de Aar, indtil vi kom til den nuværende Betalingsmaade, var nogle meget daarlige økonomiske Aar for Smedene; men i Virkeligheden var de ikke saa daarlige, som de efterfølgende Aar blev; det allermeste af Smedenes Arbejdsløn gik jo op i Naturalier, og de fik ikke Lejlighed til at stifte nogen videre Gæld hos

Købmanden; i de Tider blev Smeden ofte tillige ogsaa brugt som Dyrlæge og meget andet.

Da Akkorderne ophørte, og Smedene selv indkøbte Jern og Kul og andre Dele, der skulde bruges i Virksomheden, var Smedene ikke beregnende nok, men tog alt for lidt for deres Arbejde; dette var dog ikke det værste for dem, men Smedene var saaledes imod hverandre, at en Smed, naar

Fig. 3. Foran Smedien i Meelse.

han hørte, at en eller anden Kollega havde forlangt en Pris for et Stykke Arbejde — en Vogn eller et Redskab —, vilde lave det billigere, og i de Tider — fra 70-Aarene og til noget efter Aarhundredeskiftet — var der Arbejde nok for Smedene, idet alle Avlsredskaber overgik fra Træ til Jern og ligeledes Vognene, der havde Træaksler, som nu blev erstattede med Jernaksler, saa der var nok for Smedene at konkurrere med hverandre om, og Følgerne udeblev ikke. De daarlige økonomiske Aar, der herefter kom, nødvendiggjorde en lang Arbejdstid med en alt for lille Fortjeneste i de allerfleste Smedehjem.

De her nævnte Forhold blandt Smedene og deres økonomisk daarlige Stilling blev ved at holde sig — i hvert Tilfælde for Falsters Vedkommende, ja, ogsaa for Lollands — indtil 1907, da der blev stiftet en Smedemesterforening paa

Falster og to Foreninger paa Lolland, det hjalp en Del; men der var stor Modstand at overvinde; det var ikke Kundene alene, der var Modstandere af Smedemesterforeningerne; der var en Del Smede, som helst vilde arbejde for en meget lille Betaling for at staa højt hos dem, de arbejdede for, og om muligt af samme Grund fiske en Kunde fra en anden Smed; men det, der hjalp dem, der kæmpede for Foreningerne, var, at de havde Jernhandlerne paa deres Side, de var nemlig godt kendt med Smedenes daarlige økonomiske Forhold.

Jernhandlerne var endogsaa saa velvillige, at de tilkaldte de Smede, der stod uden for Foreningerne, naar de fik opgivet, hvem det var; det hjalp bedre, end naar vi andre kaldte paa dem.

Det gik dog kun langsomt, men sikkert fremad med Foreningernes Trivsel; indtil 1910, da Østifternes samvirkende Smedeforeninger stiftedes, var der ingen Forbindelse mellem Lokalforeningerne.

Den følgende Tid under Østifternes og Jyllands samvirkende Smedemesterforeninger, som vi ikke her kan komme nærmere ind paa, har belært Smedene om Sammenslutningens Betydning; thi det gælder her som i alle andre Erhverv, at ene formaar man intet, men samlet bliver man en Magt.

Carl Nielsen, Sdr. Alslev.

Fra Sprogets Verden.

Østlollandske Ord. (Fortsat).

Af J. Jørgensen.

- a*: betegner den meget dybe, stærkt henad aa liggende Lyd, der findes i talrige lollandske Ord: Gase, Hare, male o. s. v. (*ga'sə*, *ha'rə*, *ma'lə*).
- ə*: er Tegnet for et ulydende e i tryksvag Stavelse, som i Rigsmaalets: Gade, Haver.
- å*: den almindelige aa-Lyd i Rigsmaalets: Gaas, haabe.
- ɔ*: en mere aaben aa-Lyd, som Rigsmaalets: op, Haand.
- o*: en svagt betonet Lyd mellem å og o, nærmest ved å.
- u*: en Lyd mellem o og u, findes overmaade hyppigt i lollandske Ord som: Aal, Gaas, haard, Haar, kold, Kaal o. s. v. (*u'əl*, *gə'əs*, *hə'ər*, *hə'ər*, *kə'əl*, *kə'əl*).
- ø*, *ø*, *ö*: de forskellige ø-Lyde, som i Rigsm.: føle, gøre, grøn.
- æ*, *æ*, *ä*: de forskellige æ-Lyde, som i Rigsm.: Bæst, Gæst, Præst.
- y*: Betegnelsen for en Lyd mellem y og ø.
- η*: Tegnet for den til k og g svarende Næselyd, der findes f. Eks. i Rigsmaalets: Hank, bange, tænkte. (*han'k*, *ban'gə*, *tæn'də*).
- ç*: betyder den saakaldte Nasalering (Snøvlen): *içmāç* (en Mand).
- ː*: angiver at Lyden er lang.
- ˑ*: betegner, at den Stavelse, der følger efter den lodrette Streg, har Tryk (Hoved- og Bitryk).
- masc.* = Hankøn, *fem.* = Hunkøn, *neutr.* = Intetkøn, *pl.* = Flertal.

Cifferbog (*sefərbɔw -ən*): Skolehæfte til at føre Regnestykker ind i.

Dag (*daw - i*): Hvad Tid Dags er det mon? — Han ser aldrig mer Dagsens Lys.

dage paa (*da'wə pə'ə*): stole paa, være sikker paa, forlade sig paa. — „Kan jeg mons dage paa, at Vejret holder?“ — „Du skal snart faa dine Penge, det kan du dage paa“.

Daghyre (*dawhy'rə - en*): Dagløn. — „Man kan godt tjene en Daghyre med at slaa Sten“.

Daglejermarch (*dawlæjərmars - ən*): En langsom, ugidelig Slentren af Sted. — „Han er dog groft (o: meget) doven; sik'en Daglejermarch han stiller an“.

Dagmeden (*'dawmēən*): Dagmildning; Solens Indvirkning paa Temperaturen, navnlig mod Slutningen af Vinteren. „Naar vi kommer hen sidst i Februar, har Dagmeden lige godt meget Magt“.

dale (*da'lə*): det daler lidt i Vejret, siges, naar slemt Vejr (Storm, Regn, Sne, Torden) er ved at lægge sig lidt.

Daler (*da'lər el. da'lə - i_c*): Mønt af to Kroners Værdi. Den korte Form især i Sammensætningen: *i_c reg'sda'lə*, en Rigsdaler.

dalre (*dalrə*): bruges kun i Udtrykket: lade den dalre o: lade staa til, lade fem være lige, være ubekymret for den Dag i Morgen. „Han er lige glad, han lader den bare dalre“.

damseré (*damse'rə*): folkelig Form for makadamisere. „Nu, Vejen er damseret, er han aldrig skidt mer“.

dan (*dan*): i Udtrykket blive dan o: blive kyst, forskrækket. „Uh, hvor blev jeg dog dan, da Skraldet kom“.

Dangel (*da'ŋlə - i_c; pl. da'ŋlər*): bruges om noget nedhængende, dinglende, f. Eks. smaa nedhængende Genstande paa en Broche eller andet Smykke, Prismen paa en Krone o. l. Kneblen i en Klokke (Kirkeklokke) kaldes ogsaa Danglen.

Danmark (*danmarg*): Plante med rødhvide Blomster. (*hesperis matronalis*).

danne (*da'ŋə*): siges om en Skrædder, der forstaar at sætte fikst Snit paa Tøjet. *sgrä'ərnə i kəwsdæ.i æ ligəd bæjər tə ə da'ŋə æn dām på lå'əd*. Skrædderne i Købstaden er lige godt bedre til at danne end de paa Landet.

Danselære (*dā'sælə'rə*): gaa i Danselære, faa Undervisning i Dans.

Davre (*dawrə - i_c*): Morgenmaaltid ved 7-8 Tiden. Den egentlige Søbédavre bestod af syrnet Mælk, der var „skilt ad“ og dannede de saakaldte „Oster“. I Reglen puttedes Rugbrødsterninger, kogt i en Taar Øl, ved Lejlighed ogsaa

Levninger af Vandgrød deri. Til denne Søbemad spistes bart Smørebrød.

de (*pron. og art.*): *de* — *dem* — *deres* (*di* — *dæm* — *deræs*: ældre Former: *di* — *dām* — *døræs*).

Degn (*dæjn - i.*): „Degnen fra Rørbæk“, lollandsk Dans med flere indviklede Ture; for længst gaaet af Brug.

dejne (*dæjnə*): ælte Dej; (*dæjne ka'ə*), dejne Kage ɔ: ælte Franskbrød.

Dejrand (*'dæj,rā: - ən*; *pl. dæj,rā:ər*): klæget Stribe mellem Skorpen og Krummen paa det bagte Brød.

dele (*de'lə*): dele Kort, blande og give Kort. „Du skal dele“.

Demant (*'de,mənd - i.*): Glarmesterredskab til Skæring af Glas.

den (*pron. og art*): *den* — *det* — *de* (*dæj.* — *de* (*də*) — *di*). *dæj.* *mā:* — *dæj.* *kownə* — *de ba'rn*; *di mæj.* (*mæ.*) — *di kownər* — *di bə'ərn*; *dæj.* *gamlə mā:* — *dæj.* *ɔwə* (*unge*) *kownə* — *də lilə ba'rn*; *di smə' bə'ərn*.

denne (*pron*): *denne* — *dette* — *disse* (*dæ:* — *dedə* — *disə*).

desentere (*desəntə'rə*): Han er desenteret hjemmefra.

Desmeurter (*dæsməy'wrdər*): Urter med stærk Duft, f. Eks. Nelliker.

des mindre (*des'me:rə*): „Manden er svært vigtig, og Konen er da ikke des mindre“.

Dige (*di'ə - ə*): Grøften ved Siden af Risgærderne. Grøfter inde paa Markerne (Brakgrøfter o. s. v.) benævntes ikke Diger. De lollandske Diger kaldtes Dæmninger, jfr. inddige (ɔ: indgrøfte) Moserne.

dikkelik (*degə'leg*): let, uhindret, glat. *læ'si.* *æ smowrd,* *nå gə'ər ha.* *degəleg.* Laasen er smurt, nu gaar den dikkelik.

Dilettant (*del'tənd*): „spille Dilettant“, ɔ: spille Dilettantkomedie. „Ungdomsforeningen i Radsted afholder Dilettant og Bal Søndagen den 10. Marts 1929“ (Avisannonce).

din (*pron.*): *din* — *dit* — *dine* (*di.* — *dæn* — *did*; *dænə*). *di.* *had* — *din Hat* (*masc.*). *dæn hōwə* — *din Hue* (*fem.*). *did ywr* — *dit Ur* (*neutr.*); *dænə kləjər* (*klä'ər*) — *dine Klæder* (*pl.*).

Dirndorn (*ˈdiːrnˌdɔːrn - ən*): lille Trægenstand med 4 flade Sider, mærkede A — H — N — P (Alt, halvt, nix, pungop); foroven en rund Tap og forneden tilspidset og forsynet med et Knappenaalshoved. Den snurredes med Fingrene rundt som en Top og anvendtes af Drengene ved Spil om Knapper.

Distrikt (*deˈstregd*); ældre Form: (*jeˈsdregd - ə*): *jes-dreg(d)sjowrmowr* — Distriktsjordemor.

djævlebrændt (*dæwləbrænd*): forbitret, forbandet. *iˌdæwləbrænd ɔwə*; *ə dæwləbrænd sdəgə bräːə*; en djævlebrændt Unge, et djævlebrændt Stykke Brænde.

djævles (*dæwləs*): kævles, strides med andre. „De kan aldrig forliges; de ligger og dævles og kævles evig og altid“.

dobbe (*dobə*): vente; *dob led*, vent lidt.

dobra (*ˈdobra*): (russisk) udmærket, brilliant. *æ kniwiˌgowʔ ha. ə dobra*; er Kniven god? Den er dobra. Hvordan gaar det? Det gaar dobra.

Doktor (*dəgdər - iˌ*): „Jeg gaar til Doktor i denne Tid“. Ordet Læge bruges kun i Sammensætninger.

Doktorsager (*dəgdərsaːər*): Medicin.

Doktorskrift (*dəgdərsɡrefd*): snørklet, delvis ulæselig Skrift med mange Kruseduller.

dolhærdet (*ˈdɔlˌhärəð*): forhærdet, forstokket.

Dollert (*dɔlərd - iˌ*): 1) Drivert, Lemmedasker; 2) lille cylindrisk Stykke Jern til at „sænke“ Sømhoveder i Gulvbrædder eller drive Nagler eller Træpinde ud med (jfr. Dorn, Dyknagel, Dørk, Dørslag).

dolsker (*dɔlsgər*): dvask, treven, træg.

Dorn (*dɔːrn - iˌ*): jfr. Dollert.

doven (*dɔːən*, neutr. *dɔːənd* el. *dɔːəð*): *ha. æ sɔw dɔːən, sɔ hanə jɪr kleːəd sə sæˈl i nagiˌ*; han er saa doven, saa han ikke gider kløet sig selv i Nakken.

Draab, Drob (*drow* el. *drɔ - ə*): findes vist kun i Sammensætningen: *ˈtaˌdrow* el. *ˈtaˌdrɔ*; Tagdryp. *sdəːə danə dəːr liˌtadrəð*; staa da ikke der lige i Tagdryppet.

Drag (*draw - ə*): 1) Krog paa Harven, hvori Hestene trækker, Harvetræk, 2) Skaal eller anden Ting til at tage noget i.

Drage (*draʔ - i*, *pl. draʔər*): Andrik. Almindeligt Slægtsnavn paa Falster og enkelte Steder paa Lolland.

drage (*draʔwə*; *draʔwər* — *drɔw* — *draʔwəð*): „Han drog (langede) ham en ordentlig en over Nakken“. „Han drager sig noget længe, synes jeg“ ɔ: lader vente paa sig, trækker Tiden ud. *draʔwə aː sə*, *draʔwə ɐː sə*; klæde af sig, klæde paa sig ɔ: klæde sig af, klæde sig paa.

Dragedukke (*ˈdraːdʊgə - ən*): mystisk Væsen, som skaffede Penge og Lykke til Huse. „I Flintinge boede et Par Folk, der var saadan nogen lede Mennesker (*noːwn leːə mæːsgən*); de kunde hekse og havde Dragedukker, som skulde have fastende Spyt hver Morgen“.

Drager (*draʔər - i*): I et Bindingsværkshus en Bjælke, boltet sammen med de andre Loftsbjælker for at hindre Loftet i at synke.

Dragkiste (*draːkisdə - ən*): „Her ligger jeg lige saa godt som i min Moders Dragkiste“; Udtryk for at ligge sikkert og godt.

Dragt (*dragd - ən*; *pl. dragdər*): 1) En Byrde af et eller andet; saa meget, man kan bære. Sundby Færgekarle skulde have 8 à 12 Skilling for en Dragt fra Nykøbing Færgebro til Gæstgivergaarden (Stad Nykøbing). 2) Aag til at bære Spande eller Kurve i. Ved Auktionen i Sundby Færgegaard ^{17/8} 1852 averteres bl. a. „to Æsler med Dragter og Mælkespande“.

Dralle (*dralə - ən*; *pl. dralər*): Metalknap med Marne (*maːrnə*) ɔ: Øsken. Var ved Klinkspil dobbelt saa meget værd som en Dølle (jfr. dette Ord).

Dramp (*draːmb - ən*; *pl. draːmbə*): Dram. „Han har faaet nogen ordentlige Drampe i Byen i Dag“.

Drank (*draːŋg - i*): Spøl, Bærme fra Brændevinsbrændingen; brugtes til Kreaturfoder.

Drat (*drad - i*): bruges om forskelligt nedhængende. Gaasen har en Drat (Fedtklump) mellem Benene.

Drathas (*ˈdrad,haːs - i*): En, som er tilbøjelig til at tabe, hvad han har mellem Hænder.

Dratkedel (*dradkeːələ*, ældre: *dradkæjlə - i*): Vandkedel med indsnævret Bund (Drat) til at gaa ned mellem Ringene i Kakkelovnen eller Komfuret.

Dreng (*dræj_c - i_c*; *pl. dræ_cə*): Drenges siges ogsaa om de voksne (ugifte) Sønner. „Bødkerdrengene“.

drifte (*drøfdə el. drødə*): ryste Korn eller Gryn i et Trug eller Sold for at fjerne Avner og Skaller.

Driftetrug (*drødətrəw - ə*): Trug til at drifte med.

Drikke (*dregə*): tyndt Dagligøl. „Vi kommer til at brygge; vi mangler Drikke“.

Drikkepenge (*dregəpæ_c*): *sə də jyr dregpæ_c*; saa du giver Drikkepenge; siges om Børn, der (uforvarende) slipper en Vind.

Drikketelt (*dregətæld - ən*; *pl. dregətældər*): Telt paa Markeder, Skovballe, Dyrskuer o. l., i hvilket der udskænkes Drikkevarer.

Drikketrug (*dregətrəw - ə*): „Du er fra og til ligesom Vandet i et Drikketrug“; Udtryk for at være omskiftelig, som mener snart et og snart det modsatte.

Drist (*drisd*): Dristighed, Frejdighed, Paagaahenhed, Frækhed. „Der skal rigtignok Drist til saadan at gaa op til vildfremmede for at laane Penge“.

drive, gl. Form: *drybe* (*drøwə; drøwər — drøw — drøwəð el. drøwər — drøw — drøwəð*): Tagskægget *drøver*; Vandet *drøv* af ham. *tōə æ drøwə a*; Tøjet er drevet af *ə*: Vandet er drevet af Vasketøjet, som er hængt til Tørring.

Drive (*driwə*, ældre: *dreə - ən*): *sne_ci, legər i sduərə dreər*; Sneen ligger i store Driver.

Drommehul (*drāməhul - ə*): Lydhul, Glamhul i et Kirke-taarn.

drone (*drownə*): drukne; *drownə 'kadəwər*; drukne Katteunger (Kattekillinger).

Dronningetøffel (*drəni,təfəl - i_c*): Plantenavn; Stormhat (aconitum); kaldes ogsaa Munke.

drukken (*drægən*): svimmel i Hovedet. *jə blæjr drægən a ə dā_csə ælər kør i kar'sæjl*, jeg bliver drukken af at danse eller køre i Karrusel.

drunte (*drəndə*): bevæge sig langsomt og sindigt hen ad Vejen.

dry (*dry*): vigtig, stor paa det; f. Eks. naar man har godt med Penge paa Lommen.

Drysling (*drøslē.j.* - *i.*; *pl. drøslē.ər*): kortvarig, ikke særlig kraftig Regnbyge, saaledes som den ofte indtræffer ved Solskinsvejr i Sommertiden.

Dræg (*dræg* - *ə* el. *ən*): mindre Anker med 4 Flige. „Ved Sundby Færgested anskaffedes i 1841 et Anker til den største Færge, hidtil havde den kun haft en saakaldet Dræg“.

drænke (*drængə*): parres, om (Hus) Fugle.

Dræt (*dræ'd* - *ən*): Foer i Tøj. *dræ'dən i mən fragə æ gawə i sdəgər*; Drætten i min Frakke er gaaet i Stykker.

drøj (*drøj*) = *dry*: *kry*, stor paa det, vigtig. „Det er en drøj Herre“.

Drøjde (*dröjdə* - *ən*): 1) Forslag i noget. Naar Kaffen blandes med Tilsætning, er der mere Drøjde i den. 2) Tykkelse, Førelse. „Drengen er lang af sin Alder, og han tager Drøjden med sig“.

Drøje (*dröjə*, *drö'ə*): Drøjde. „Der er ingen Drøje i Pengene i disse Tider“.

drøje (*dröjə*, *drö'ə*): bevirke, at der bliver bedre Forslag i noget. I Krigstiden maatte Folk spise meget Grød for at drøje paa Brødet.

Drøm (*dröm*, ældre Form: *dræm* - *i.*): *jə hə i, væmlə dræm i nad, jə dræmdə, həwsə brændə*. Jeg havde en væmmelig Drøm i Nat, jeg drømte, Huset brændte.

drønne (*drönə*): give en svag, brummende Lyd; bruges om Köer, der i Stalden længes efter Foder, eller f. Eks. skal kælte. Ordet bruges ogsaa om Mennesker: „Han sad bare og drønnede og var ikke til at faa nogen ordentlig Besked af“.

du (*due*) (*dow*, *dowə*, ældre *dow*, *do'wə*; *dowər* — *dowdə* — *dowd* el. *do'wər* — *dowdə* — *dowd*). *de' nōw vōw ka', jə ha'r, jær'ən dowd ænə*; det er noget vog (daarlige) Kage, jeg har, Gæren duede ikke. *ha, dowər ænə*; han duer ikke ɔ: han er svagelig, skrøbelig af Helbred.

Dug (*dow* - *i.*; *pl. dowə*): Borddug, Alterdug. „Kan du brede Dugen paa“ ɔ: lægge Dugen paa Bordet (til Maaltidet). „Der var 3 Duge til Alters“. (*tre' dowə tə alds*) ɔ: tre Hold Altergæster.

duk, duk, duk (*dəg*, *dəg*, *dəg*): Lokkeord til Faar.

Dukke (dʌgə - ən): lille Knippe eller Bundt af Halm, Hør, Garn o. a. Ordet brugtes i gamle Dage af Akseamlere om det, man kunde spænde om med sin Haand. Naar Dukken var stor nok, viklede man et Straa om den, lagde den fra sig paa Marken, hvor man gik og stod, og begyndte paa en ny.

Dukke (dʌgə - ən): almindeligt Kælenavn til et Faar (ogsaa kaldet Mette).

Dukkert (dʌgərd - i): Neddukken under Vandet. „Tør du tage en Dukkert?“ *tö dʌ ta' i, dʌgərdʔ*

dul, dol (dʌl): dvask, sløv.

dulme (dʌlmə): tage af i Styrke: „det er ligesom Solen dulmer lidt“ (naar f. Eks. en Sky gaar for, eller det graaer lidt).

Dulmevejr (dʌlməvæjr - ə): „det er Dulmevejr i Dag“ ɔ: paa Grænsen mellem Solskin og Graavejr, afvekslende det ene og det andet.

Dumbatting (ˈdʌmˌbadeˌj, - i; pl. dʌmbadeˌər): Dumrian, Fæhoved.

dune (daʊnə): faa Bugt med, magte; mest i bogstavelig Forstand. „Niels kunde ordentlig dune Rasmus“ (om to Dreng, der er oppe at slaas).

Duns (dʌns): Leg mellem Dreng, hvorunder der uddeltes Slag med knyttet Haand i Ryggen. En Slags Tagfat; kaldtes ogsaa Kladuns (klaˈdʌns).

Dunstrup (daʊnsdrʌb): rejse til Dunstrup, spøgefuldt Udtryk for at gaa i Seng.

Dunte (dʌndə - ən; pl. dʌndər): mindre, navnlig rund Pap eller Blikæske.

Dup, Duppe (dʌb, dʌbə - i): i Bindingsværk en kort Stolpe mellem Fodstykket og Løsholten.

Durik (dʏˌwɜrg - i): Handuen.

durk (dörg): igennem. „De gik lige dørk igennem Isen“. „Nu spiller jeg dørk“ (i Kortspil).

Dus (dʌs - ə): Rivelsen ved Kornhøsten. „Nu har vi kun Dusset tilbage at køre ind“.

doucement (daʊgəˈmand): forknyt, modfalden, som hænger med Hovedet (ogsaa paa Grund af Sygdom). „Hvad er der

i Vejen med dig, du ser saa duskemant ud“. „Grisen dør vist snart, han er saa duskemant“. *grisi, dø̄ər vesd snar, ha, æ sɔ dusgəmand.*

duske (*dywsgə*): lude med Hovedet, være duknakket. *də dɔw fa'lə ɔ se'ə, sɔ ha, gə'ər ɔ dywsgər i dæ,j, ɔ,w,ə alər.*

Dvale (*dva'lə*, ældre *dvålə - i.*): *leg i dvålə* — ligge i Dvale.

Dværg (*dvär - i.*; *pl. dväre*).

dyb (*dyn*, ældre: *jyn*; *neutr. dyfd, jyfd, jøfd*) *i, jyn brøj, ə jyfd (jøfd) hul* (en dyb Brønd, et dybt Hul).

Dybde (*dyfdə, jyfdə, jøfdə - ən*).

dybsindig (*'dyn,se,ə*): tung af Gemyt, tungsindig. „Han havde ogsaa altid været saa dybsindig; derfor hængte han sig vel“.

Dyd (*dy - ən*; *pl. dy'ər*): bruges i Flertal ofte, hvor der egentlig menes det modsatte (Lyder). „Der fik jeg rigtig alle mine Dyder at vide“.

Dyknagel (*'dɔgnawlə - i.*): Metalpren til at slaa Nagler og Søm ud med. (jfr. Dollert, Dorn, Dørk, Dørslag).

Dyppebrød (*døbəbrø*): Brødskiver, især tykke Endeskiver, som dypedes i den varme Madsuppe ɔ: det Vand, som Sulet er kogt i.

Dyr (*dy'r - ə*): *'krɔw,sgədi, sgə ə dy'r ɔw i sgɔ'wi.*; Krybskytten skød et Dyr ude i Skoven. I saadanne Forbindelser menes kun Hjortedyr (Raa- og Daadyr).

Dæggelam (*'dægə,la,m - ə*): Lam, der flaskes op ved Mælk. Paa Mælkeflasken anbringes en Lammepatte, Sut af Skind.

Dællebarter (*dæləbardər*): Dælleflæsk, Hængekæbe hos Grisen; Dobbeltthage hos Mennesket.

dæmme (*dæmə*, ældre: *dəmə*): *dəmə ɔb fɔ vā,əð*; dæmme op for Vandet.

Dæmning (*dæmne,j.*, ældre: *dəmne,j.* - *ən*; *pl. dæmne,ər, dəmne,ər*).

Dæse (*dæ'se - ən*; *pl. dæ'sər*): kortvarig, ret kraftig Regnbyge. „Nu fik vi en Dæse igen; vi trænger ellers ikke saa haardt“.

død (*dø*): *də sɔm ən sel*, død som en Sild; sidde død i

det, el. sidde og dø i det, synke Maden uden at tygge den, saaledes at den bliver siddende i Svælget.

Døge (dø'gə - ən): Dødike, Træprop i Tønder og Kar.

døkstille ('døg, sdələ): bomstille; *ha, tawdə* (el. *tidə*) *døg-sdələ*; han tav døkstille.

dølge (dələ; *dələr* — *dələ* — *dələð*; *dələr* — *dəldə* — *dəld*): 1) skjule, dække over. *sjowrdən æ sō kōrd, sō hənə kō dələ æ i.* „Naar de Store har gjort noget, skal det nok blive dølget hen“; *nō di sdu'rə hō jowrd nōwə, sga də nōg blējə dəld hən.* 2) gøre mat, faa Bugt med, sætte til Vægs; „ham skal vi nok faa dølget“.

Dølle (dələ - ən; *pl. dələr*): 1) Knap med Huller igennem, f. Eks. en Bukseknap. Var ved Klinkspillet af den laveste Værdi (jfr. Dralle). 2) en Løkke, Sløjfe; Piber i Tøj.

Dør (dø'r, ældre: *dæ'r - ən*): *sdāldæ'rən sdown smag helə nadn*, Stalddøren stod og smækkede hele Natten.

Dørk (dørg - i); jfr.: Dollert, Dorn, Dyknagel, Dørslag.

Dørslag (dørslaw, *dærslaw - ə*): 1) Metalsigte til Køkkenbrug. 2) Metalpren til at drive Søm og Nagler ud med.

Dørtræ (dørtræ, *dærtræ - ə*): „have syv Sind over et Dørtræ“ ∴ være meget omskiftelig med sine Meninger.

Nordfalster-Dialekt.

(Ordene valgt i Flæng, fortsat).

Af Helene Strange.

Høvs: Hus. — Hannin: Honning. — høgge: rejse sig, være vigtig. — Haaeri: Hoveri. — Haaarbæ: Hovarbejde. — Hven: Hvin. — Hørrevinj: Kastevind. — hedsè: hæsedede. — Hæ: Hævd. — hæðdeidavs: herefterdags. — hæ sæ: pynte sig. — Hælleavdensjeft: Helligaftensgift (Foder til Kreaturerne). — Haarmin: Harmen. — Ille: Igle. — ilejn: alligevel. — ilhaare: stridhaaret. — issi: let. — ilder: ilter. — Illebraanj: Ildebrand. — Illebraanj: Brændsel. — injtoven: durkdreven. — Irsger: Irisker. — Ille: Igle (Slidder). — Injer: Inger. — Ier: Eger (i et Hjul). — Injskaa: Indskud. — I: Eg. — Ietræ: Egetræet. — Inne: I ikke. —

jøs: gære. — javn: langsom. — jesne: gisne. — jæns-
 forme: ensformigt. — jebommerle: gebommerligt. — Jæ-
 baag: Gedebug. — Jæ: Gedde. — jemytle: gemytlig. —
 Je: Ged. — jefde: giftig. — jæmmel: gennem. — Jøj: Gøg.
 — Jyvl: Hjul. — Jæs: Gæs. — jalre: gjaldre. — jeskæfde:
 geskæftig. — Jæmme: Gemme. — Jebøvr: Geburtsdag. —
 Jespæns: Gespænst. — Jæslin: Gæsling. — jeft: gift. —
 Jyvlbør: Hjulbør. — Javning: Jævning. — Jyvl: Jul. — Jeft:
 Gift. — javne: jævnet. — jesvændt: gesvindt. — Jøjespøt:
 Gøgespyt. — jorslave: jordslaet. — jange: pjanket. —
 Jædre: Gertrud. — Jære: Gærde. — Jehanne: Johanne. —
 junne: jo ikke. — jænne: jeg ikke. — jønne: gør ikke. —
 jenle: enlig. — jænsom: ensom. — jy: giv. — ji: gid. —
 jø: gø. — jyr: gøer. — jyt: gøet. — jydde: gøede. — jø:
 gør. — Jørnlag: Gyldenlak. — Jessen: Issen. — jave: jage.
 — Jyr: Yver. — jillesy: gildesyg. — Jørn: Jørgen. — jæle:
 gilde. — jæle: tage Hovedet af en Sild. — Jærnin: Hjernen.
 — Jærnin: Gerning. — jyv: dyb. — Jæresmaadde: Gærde-
 smutte. — kjøse: se højt, være vigtig, — kjøre: dum. —
 Kovrt: Kernehus. — krank: lidt syg. — Kløj: Klør (paa
 Hund og Kat). — Klæjr: Klæder. — Kæjebanke: Kindben.
 — krøsme: sætte Bunden op i et Kar. — kløfde: kløgtig.
 — Klee: Kløe. — Kløvr: Kludder. — klaande: kluntet. —
 kylle: kaste, kyle. — kerree: revnede (Hænder). — Kløv:
 Klud. — kondre: kante, kante sig. — Krøsmegang: Kar-
 bundens Plads. — kvæjne: bedre sig. — Krae: Krage. —
 Klydding: Klump. — kee: kære (bryde sig om). — Kæje:
 Kind. — Krøv: Kro. — Kaklun: Kakkellovn. — Knøve:
 Knude. — Kaarder: Karter. — Kaaré: ud i en Køre. —
 klangé: kejtet. — klæver: opvakt. — Kæve: Kæbe. — Kas-
 meroggen: Seng. — Klams: Træstykke. — kaansde: kunstig.
 — Kvegrov: Ukrudt. — Knevl: Knebel (for Hør). — Kaa-
 ter: Kvarter. — Karne: Karen. — Kaarmin: Karmen. —
 Kestne: Kirsten. — køve: kue. — Kaabbe: Kube. —
 kaarde: fægte (med Arme og Ben). — Klæptøvd: Futteral
 til Hvæssestenen. — Kergganjsjille: Kirkegangsgilde. —
 kroen: kroget. — Kelen: Vandsted i Marken. — Kle: Klid.
 — Klange: Løkke. — Kaal: Karl. — Kael: Kalv. — Kaa-

lin: Kaalen. — komfmert: konfirmeret. — Kaas: Kors. — Kaave: Kaabe. — Kaanjshattin: Kongehatten (ved Bladmaven i et Lam).. — Knaatknøve: Haardknude. — kløvbøet: kludbødet. — kerne: kærne (kærne Smør). — Klæmp: Bolle (i Suppe). — Klæmp: Klump (Jord). — Kaaesøvl: kogt Flæsk. — Katøffel: Kartoffel. — Klokkenti: Formiddags-Mellemmad. — knøgge: knoglet. — Kneg: Knæk. — Kamejlste: Kamillete. — Krestanje: Kastanje. — kele: kæle. — kæjle: stejle. — knaase: knase. — klarere: betale. — Kyrpæl: Tøjrpæl. — Kære: Tjære. — Krebbe: Krybbe. — Kvinjstove: Ved Fødsel. — Kastraal: Kasserolle. — Kæjl: Kedel. — Kaaring: Bolle. — Krøssemøsse: Krusedulle. — Ky: Tøjr. — Kyr: Tyr. — knaarden: vranten. — kree inj: kræve ind. — Kraanjsin: Kransen. — kanne: kan ikke. — krøve: krybe. — knøe: knytte. — kontraare: kontrarig. — Løvr: Lur. — lynny: bøjelig. — laase: laset. — løvslet: luvslidt. — løsde: lystig: — Lohee: Luehede. — laahør: lydhør. — leene: Æg, der er ligget paa. — Laa: Lod. — lagge: labbe (drikke). — Laanj: Land. — Lavkae: Lagkage. — Laat: Loft. — Lav: Lag. — Lue: Laage. — le-let: kun lidt. — Løvs: Lus. — Lemring: Klud. — Loe: Lue (Ild). — laaggen: laadden. — laansen: lækkersulten. — Lasking: Klud. — laanser: driver. — laaghaare: laadden. — lanne: lad ikke. — laae: lagde. — lydde: løfte. — længe: strikke. — Længjörn: Strikkegarn. — laampen: halt. — Længestikke: Strikkepind. — lestyvn: lille Stund. — laasge: flammie. — Lært: Lærred. — lue: luge. — Lellekomvaal: Liljekonval. — Loppeøvrt: Løvetand. — Læn: Løn. — laanjge: lunkent. — løsde: lystig. — lænne: linne. — laas: løbsk. — Løv: Lud. — Læjestæ: Gravsted. — Læjestøgge: Gravsted. — Lywn: Læ. — Læsning: Konfirmationsforberedelse. — Lærts: Lørdags. — Leslet: Græs til at slaa. — Læsmee: Læstræ. — Slaae: Flade, Stykke. — Lavs: Lars — Lænnert: Leonhard. — Likøv: Lidkøb. — Lander: spille Kort. — Larn: Lagen. — Laa: Foraarsuld. — Løvseallej: Skilning i Haaret. — møsde: miste. — Mar: Marv. — Maaririnin: Morgenlen. — monne: mange. — Mets: Middags. — Metsøvn: Middagssøvn. — Møvs: Mus. — Movrder: Morter. — maagge: mukke. —

Majer: Eng. — Moststemper: Moststøder. — møjse: se højt.
 — monnevere: rette sig. — møvde: mut. — My: Mjød. —
 Metsøvl: Middagssul. — Maløvrt: Malurt. — movl: malede
 Korn. — maldie: ødelægge. — Møg: Myg. — Møj: Ukrudt.
 — Majran: Rønnebær. — movt: modent. — Marne: Maren.
 — Maardin: Morten. — Mavns: Mogens. — Mee: Mede
 (Kane-). — Maark: Mark. — Mants: Mandags. — moe:
 modig. — Mollevæt: Menuet. — Mollevædden: det hele. —
 Mesomsavden: Midsommeraften. — Manaale: Ballade. —
 Møllefæt: gl. Smørelse i en Mølle. — Møle: Mølle. — Maa-
 rin: Maaren. — Maardin: Hare. — Meggel: Ræv. — mande:
 mandig. — Morløse: Spiserør. — Majke: Maddike. — mølre:
 myldre. — manne: man ikke. — Mov: Skaar, som er mejet.
 — Maalvalp: Muldvarp. — mistre: daarligt Udseende. —
 maarré: mørk Farve. — møvlent: muldent. — Maalt: Malt.
 — maale: male. — Mussin: Mosen. — Muffel: Mundfuld.
 — Muflin: Mundfuld. — mænje: mænge. — manderere:
 manøvriere. — mænne: mine.

Smaastykker.

Leonora Christinas Bolig i Maribo Kloster.

At Kristian IV.s Datter, Leonora Christina Ulfeldt, henlevede sine sidste Aar i Maribo Kloster, som Kongen, Kristian V, havde anvist hende til Bolig, ved vel de fleste Mennesker i Danmark, og antagelig fortælles der Børnene i Skolerne, at hun døde i Aaret 1698 og blev begravet i Maribo Domkirke. Men der udover har Beretningerne om hendes sidste Leveaar, hendes Bolig i Klostret, hendes Grav m. m. været højst usikre og delvis upaalidelige, skønt der kun er hengaaet 232 Aar siden hendes Død.

Sagndannelse gennem mundtlig Overlevering, har bidraget til at forplumre de historiske Fakta og kaste et Taageslør over den lille Plet i Maribo, Klostret og dets Omgivelser, hvor hendes Liv fandt sin Afslutning.

De fleste historiske Skrifter, Haandbøger, Leksika m. m.¹⁾ møder endnu op med den Paastand, at Leonora Christina har boet i det »saakaldte Nykloster«, Nord for Kirken, paa Nonneklostrets Grund. — Der er ikke i og for sig saa meget at sige til dette, da de fleste af de særlige Skrifter, der omhandler Leonora Christinas Historie samt Maribo Kloster og Kirke, har den samme Paastand (dog med Undtagelse af et enkelt Skrift, hvor det rette Forhold er paavist); men mærkeligt er det dog, at ingen af disse historiske Forfattere, der har leveret Bidrag til Haandbøger og leksikale Værker, har læst S. Birket Smiths »Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie«, der udkom 1881, med saa megen Grundighed, at de har lagt Mærke til, hvad han skriver om hendes Bolig i Maribo. — Skønt han tidligere har hældet til Anskuelsen om et »Nykloster« som Bolig for Leonora Christina, skriver han her (II Del Side 283), at hun *aldeles utvivlsomt*

har boet i *Munkeklostret*, og han gør nærmere Rede for dette i en Anmærkning bag i Bogen.

Dette er ca. 50 Aar siden, og endnu træffer vi alle Vegne Myten om »Nykloster« knyttet til Leonora Christinas Navn. Det er altsaa ikke lykkedes Birket Smith at vække tilstrækkelig Opmærksomhed for de virkelige historiske Forhold eller at faa taget Livet af Myten om »Nykloster«; men dette viser kun, hvor fast en tilvant Opfattelse sidder i Folks Bevidsthed, og hvor vanskeligt det ny og rigtige har ved at bane sig Vej frem.

Hvad der senere er fremkommet gennem Undersøgelser i gamle Dokumenter og ved Udgravninger paa Stedet, giver dog Birket Smith fuldkommen Ret og viser, at Kall Rasmussen er blevet vildledt i sine Undersøgelser angaaende Maribo Kloster.

I Kantor Ross' efterladte Papirer har jeg som en interessant Kendsgerning konstateret, at alle Vegne, hvor han fra først af har anført »Nykloster« som Bolig for Leonora Christina, har han senere rettet dette til *Munkeklostret*. — Det kan derfor nu med Sikkerhed fastslaas, at Leonora Christina har haft sin Bolig i det gamle *Munkekloster* omtrent dér, hvor Præstegaarden nu ligger, og at der, mens hun boede i Maribo, *ikke* fandtes nogen Bygninger paa Nonneklostrets Grund, men kun Ruiner og Murrester. — Se nærmere herom i min Afhandling om Leonora Christinas Bolig i Aarbogen for 1928 og mine Artikler om samme Emne i »Lollands-Posten« Nr. 146—47—48—49—50 for 1930.

En Bygning med Navnet »Nykloster« fandtes altsaa ikke paa Leonora Christinas Tid, i hvert Fald ikke paa Klostrets Grund, og i de gamle Papirer har jeg forgæves søgt at finde Navnet. Det kan hverken tids- eller stedfæstes, og det maa betragtes som ganske *uhistorisk* at sætte det i Forbindelse med Leonora Christinas Ophold her i Maribo. Det eneste, man ved om Navnet, er, at Kantor Ross har brugt det i sine Optegnelser, og at det fra ham er gaaet over til Kall Rasmussen og Birket Smith; men hvor Ross har det fra, kan ikke oplyses.

Om Leonora Christinas Grav i Kirken ved man intet be-

stemt udover, at man har fundet hendes Gravsten og indmuret den dér, hvor man mener, hendes Grav har været; men det er vel nok historisk sikkert, at hendes Støv hviler i Maribo Domkirke.

Jørgen H. Rosling.

¹⁾ I »Tidende«, hvor Redaktør C. C. Haugner har paabegyndt sin Beskrivelse af Maribo til den samlede Lollandshistorie, er Forfatteren gennem sine Arkivundersøgelser naaet til samme Resultat m. H. t. Leonora Christinas Bolig som Viceinspektør Rosling.

Red.

Herremandens Dyr.

En Dag først i 1860'erne fortalte en af mine Skolekammerater mig, at hun havde en Farbroder boende i Sverige; »han er landsforvist«, sagde hun. Dette lød mig helt eventyrligt; jeg vidste nok, at tidligere kunde store Stats- og Majestætsforbrydere blive landsforvist, men en ganske jævn Bonde, saa nær op ad vor egen Tid! det var ufatteligt. Godt en halv Snes Aar senere fik jeg Forklaringen paa den Historie af min Søsters Svigerfader.

Han var bleven Gaardfæster under Gedsergaard først i 30'erne; dengang havde Herremandens Dyr næsten større Rettigheder i Bøndernes Mark end de selv. Dyrene maatte gaa, hvor de vilde, æde Kornet af eller træde det ned, som det faldt dem ind; Bønderne maatte ikke jage dem bort eller forskrække dem ved at klappe i Hænderne, langt mindre maatte de holde en Hund, som maaske kunde faa i Sinde at gø ad de stolte Dyr. Min Hjemmelsmand havde alligevel engang faaet en lille bitte Hund, som en Dag smuttede ud og løb med den ældste Stifdatter uden for Gaarden, hvor hun satte sig til at malke. Da saa hun Herregaardsskytten gaaende i en anden Mark; hun stod straks op, svøbte Hunden i sit Forklæde og holdt den paa Skødets, mens hun malkede videre. Hun haabede jo, at Skytten ikke havde set Hunden, men han kom alligevel hen til hende og sagde: »Sæt den Hund ned«. »Nej, jeg vil ikke, for saa skyder De ham«. »Vist ikke! sæt den nu ned! Du *skal* sætte

den!« Saa maatte hun jo lystre — og h n skød den ogsaa.

Saa var det en Dag, en af Stifs nnerne stod ude i Gaarden og snakkede med en Nabogaardmands Søn, »Møllerens Jørgen«; da kom der et Dyr ind ad Porten og stoltserede omkring, som det var Ejer af det hele. Det syntes Karlene dog var for galt; de gik hen og lukkede Porten, tog deres Træsko af og slog Dyret ihjel med dem. Manden var ikke hjemme, da det skete, og han blev meget »hen over det« (ked over det), da han fik det at vide. Han gik straks op paa Gaarden (Gedsergaard), bekendte den store Ulykke, der var sket, og bad om Naade for Synderne. Herremanden blev jo vred, men sagde dog: »Hvordan er det, Anders har vel nogle Skillinger?« »Nej, Herregud, hvor skulde han have dem fra, og jeg har heller ingen. Saa hvis Herren ikke vil lade Naade gaa for Ret, saa faar han jo lide paa Legemets Vegne«. Men Herren syntes godt om denne Fæstebonde, saa han »lod Naade gaa for Ret« for hans Stifs n, der senere blev en velstillet og velanset Gaardejer her i Væggerløse Sogn, hvor han var Formand for Sogneraadet i to Perioder.

Men Møllerens Jørgen blev landsforvist og saa aldrig sit Fædreland mere.

Karen Toxværd.

»Sokkedorthe«.

Nu er det skralt med de saakaldte kloge Koner og Mænd, men for blot en Menneskealder siden var de endda meget søgt; da havde »hvert Sogn sin — og hver By sine Trolde«. Her skal berettes om en Kone, der levede og virkede i mange, mange Aar i Raa og Hillested. Det er en gammel Skovarbejder, der fortæller:

»Da jeg var Dreng, var her en »klog Kone«, som vi kaldte »Sokkedorthe« eller »Torsdagskonen« (fordi hun »tog imod« hver Torsdag); ellers hed hun nu Dorthea Madsen og boede i et Hus i Hillested. Hun gik og solgte Sold, som hun selv lavede, og hun havde Ord for at kunne helbrede alle Slags Syger og bulne Fingre. Hun »l ste« over dem.

Vi Dreng  havde tit Sjov af at drille hende, for hun gik

aldrig over et Kors. Naar vi saa, hun kom rokkende hen ad Vejen ved sin Stok, saa lagde vi Halmstraa og Kæppe i Kors tværs over Vejen og gemte os bag Pilegærdet. Hun standsede da altid, og med manne Fagter og Besværgelser ragede hun Kæppene væk med sin Stok og truede ad os, inden hun gik videre.

Det var dengang denne hersens Høfeber var saa slem, og jeg blev da ogsaa syg og maatte gaa i Seng. Det var Andendagsfeber. Jeg var meget syg, og min Mor skikkede saa Bud efter Sokkedorthe. Da hun kom ind i Stuen, hvor jeg laa, gjorde hun først Kors for sig, og med manne sære Fagter kom hun hen til Sengen og saa paa mig, saa jeg krøb helt ned under Dynen; men hun tog mig i Armen og halede mig op igen. Saa skrev hun nogle Kruseduller og Streger paa nogle Strimler Papir og bandt dem i et Baand om Halsen paa mig. Da hun havde gjort det, bøjede hun sig over mig, og mens hun drejede Baandet rundt, læste hun mumlende, hvad hun havde skrevet paa Papirstrimlerne. Jeg rystede og bævede og troede hun vilde bide mig i Næsen, og de fortalte mig bagefter, at jeg græd, da hun gik, fordi Sengen var blevet vaad. Jeg skulde ligge med Halsbaandet et Par Dage, saa skulde jeg være rask. Og rask blev jeg ogsaa«.

Jørgen Aug. Larsen.

Kransen over Kirkestolen.

For 70 Aar siden og før den Tid var det Skik til Guds-tjenesten i Sognekirken førstfølgende Søndag efter en Begravelse paa et dertil i Kirkens Sidevæg og over Familiens Kirkestol — Kvindestol — anbragt Søm at ophænge en købt holdbar Krans, som senere, naar de hjemmebundne Løvkranse paa Graven var falmede og fjernedes, anbragtes ude paa Graven.

I Holeby Kirke saas denne ejendommelige smukke gamle Skik bevaret indtil 1860'erne. En Gaardmandskone, født paa Østlolland, men boende i Holeby, var den sidste i Holeby Sogn, som fulgte og vedligeholdte den gamle Skik. Søndagen efter sin lille Datters Begravelse anbragte hun over sin Kirkestol en Krans, som var paahæftet en Seddel med et

lille Rim, der i Indhold hentydede til det lille Barns Bortgang — alt som det var Egnens Skik og Brug og som det muligt ogsaa har været det i den sørgende Moders Fødeegn.

Til en Søndagsgudstjeneste i Holeby Kirke var ligeledes i 1860'erne en Krans ophængt over en Kirkestol, skønt der ikke ved den Tid havde været nogen Begravelse blandt de Familier, Stolen var til Raadighed for. Dødsfaldet, for hvilket Kransen ophængtes, var indtruffet hos en Familie, som ikke ret vidste hvilken Kvindestol i Kirken der var dem til-delt, og derfor ophæng Kransen over Kvindestolen, som stod over for den Mandsstol, som Familien kendte sig Ret til.

Jens Wolsing.

Mindesmærket over Magister Biering i Moseby.

I Gengivelsen i sidste Aar bog (S. 125) af den latinske Indskrift over Magister Biering paa Moseby Kirkegaards Lindehøj var en væsentlig Linie: »*In Templis*» (i Kirkerne) udeladt i Manuskriptet, medens den fandtes i Provst De-genkolv's Oversættelse. Indskriften lyder: *Nefas existimans — mortuos condi — in templis — monumentum hic — sibi et suis — instrui curavit — mag. H. Biering — P. L. — MDCCCIII* (»I den Tanke, at det er usømmeligt, at de Døde begraves i Kirkerne, lod Magister H. Biering, Stedets Præst, rejse et Mindesmærke paa dette Sted for sig og sine 1803«).

Ingemann og Majfesten.

I Romanen »Prins Otto af Danmark«¹⁾ giver B. S. *Inge-mann* en kort Skildring af en Majfest, henlagt til Egnen ved Nørreris Nord for Aarhus. Andensteds²⁾ i samme Roman gives ogsaa et Par Linier om en folkelig Majfest med Maj-grevinde o. s. v., henlagt til Vordingborg Slot. Om den først-nævnte Sommer-i-By-Fest angiver Ingemann udtrykkelig selv³⁾, at den har Barndomserindringer fra Falster som Forbillede. Da der ikke findes nogen særlig udførlig Fremstilling af den falstringske Majfest⁴⁾, skønner man paa, at Ingemann har meddelt Hovedtrækkene af Festen i sin Ro-man, og faar vi engang en udførlig Fremstilling af de dan-ske Foraarsfester, vil Ingemanns Bidrag til et saadant Ar-

bejde alene paa Grund af sin Alder være af ikke ringe Betydning.

August F. Schmidt.

¹⁾ Erling Stensgaards Udgave (Hus og Hjem) 1913, 244 f. (jfr. P. E. Langballes Udg. 1912, 346 f.). ²⁾ Stensgaards Udg., 253. ³⁾ Levnetsbogen I (1862), 91. Jfr. Kjeld Galster i »Edda« 1921, 166 og »Ingemanns historiske Romaner og Digte« 1922, 189. ⁴⁾ Se f. Eks. Fr. L. Grundtvig: Livet i Klokkergaarden (udg. af Jørgen Olrik 1909), 288.

August F. Schmidt.

Landfysikus Peder Hahn¹⁾.

Mellem Kantor Ross' efterladte Papirer har jeg fundet nedenstaaende Optegnelse, for hvis Paalidelighed eller Troværdighed jeg dog ingenlunde vil have noget Ansvar:

»Cancelliraad, Landfysikus Peder Hahn — død 1802 — 90—100 Aar gl.²⁾ — købte en Pige, som var dømt fra Livet for at have født i Dølgemaal og dræbt Barnet. Han fik Øvrighedens Tilladelse til at dræbe hende og dræbte hende ved Aareladning og benyttede senere Skelettet. — Han blev kaldet Vorherres Doktor Peder«.

J. H. Rosling.

¹⁾ Jfr. L.-F. historiske Sfd.s Aarbog: Dr. A. Garboe: Provinsial-medicus Hahn i Maribo, 1921, og Udtog af Provinsialmed. Hahn's Kalendere, Aarbog 1921 ff.. ²⁾ Efter Aarbog 1921 — se ovenfor — d. 97 Aar gl.

Red.

Logulve.

Der er en vis Tendens til at sætte næsten al vor gamle Almues Gøren og Laden i Forbindelse med en mer eller mindre ubevidst Vætte-Tro og Vætte-Dyrkelse. Det giver undertiden, synes jeg, ikke noget sandt, men et konstrueret Billede af vor Almues Liv. Og med Hensyn til Fundet under det gamle Logulv (»Et Fund fra Overtroens Dage«, Aarbog 1930), da er Forfatterens Antagelse sikkert ganske forkert, og det virkelige Forhold er næppe saa romantisk. De 5 Kohoveder og den gamle Gryde er sikkert nedlagt, da Gulvet lagdes, af rent praktiske Grunde. De er sikkert nedlagt for at give mere Klang ved Plejltærskningen paa Logulvet. Jeg har selv i mine unge Dage svunget Plejlen og

ved, at det gør stor Forskel, om Logulvet er »dødt« eller mere »levende« at tærsk paa. Her paa Sjælland brugte man meget at lægge een (eller flere) Hestepander under et nyt Logulv for at give Klang ved Tærskningen. Hvor meget det hjalp er en anden Sag; men for øvrigt anser jeg det for meget sandsynligt, at en Hestepande med det efterhaanden hule Kranium kunde give det tilsigtede Resultat. At en gammel Gryde, lagt ned med Bunden i Vejret, kunde give samme Resultat, er jo ganske rimeligt. Hvor vidt man har brugt det samme paa Lolland-Falster, ved jeg ganske vist ikke; men det mener jeg at paagældende Tilfælde viser.

P. Rasmussen, Læge, Fakse.

Efterskrift. Nu finder jeg i Lolland-Falsters Aarbog: Jens Stub: »Fortidens Arbejdsmaader« følgende Linier, der for Lolland-Falsters Vedk. giver mig Ret: »Logulvet var af stampet Ler, og for at være let at tærsk paa, skulde dei helst ligge nogle Hestepander under det, efter hvad de gamle Tærskemænd sagde«.

P. R.

Logulve.

Jens Wolsings Stykke i sidste Aarbog: Et Fund fra Overtroens Dage, giver mig Anledning til følgende:

Omkring 1870 blev et Logulv i mit Hjem i Højlet lagt om, og der fandtes ogsaa Horsepander nede i Leret. Fader vidste godt, at det havde været Skik at lægge 4 Horsepander under Leret paa en Tærskelo, ja en Jerngryde med Bunden i Vejret kunde ogsaa bruges, hvis man ikke havde Horsepander nok. Vi unge spurgte naturligvis, hvad det skulde gøre godt for, og han svarede: »for at gøre Logulvet klingert at tærsk paa«. Nogen Overtro mente han ikke, at der var i den Skik; men der er jo stor Forskel paa, om et Logulv er »dødt« eller svarer godt igen.

Det samme er vist Tilfældet med en Ambolt; i alt Fald har jeg set en Købmand, som handlede med Smedegods, med en lille Hammer omhyggeligt prøve sine Ambolte, om de var klingre.

Karen Toxværd.

Fra Bogverdenen.

Ved A. Hk.

Jættestuerne har stadig meget at fortælle Forskerne. Nationalmuseets Konservator G. Rosenberg har i »*Ny Jættestuefund*« (Aarb. f. nordisk Oldkyndigh. m. v., 1929) påvist, at de ældre Skaar af Kar, der kan findes i Mængde uden for Jættestuegangen (i Jættestuen i *Frejlev Skov*: til begge Sider for Gangaabningen), er *udrømmet* Gravgoods — det samme turde i øvrigt ogsaa gælde Dysserne, f. Eks. Langdyssen ved Raagelunde. Ifølge Forf. har Jættestuerne haft et forholdsvis kort, virksomt udnyttet Byggetidsrum (den tyndnakkede Flintøksses Slutnings- og den tyknakkede Økses Begyndelsestid). Forstaaelsen af Stengravsfundene vanskeliggøres ved, at disse da næppe viser alt, hvad der oprindeligt var nedlagt i Graven. Rester af det ellers udrømmede Gravgoods kan dog findes, som i Dysseskamret ved Bækkeskov, Lolland. Dysseskamre, der udelukkende viser Sager fra den senere Dolktid, er saaledes aabenbart langt ældre end disse; Fundene her er kun betegnende for Dyssens *seneste* Brug, indtil den afløstes af den ny Gravform, Gravkisten. Forf. peger i øvrigt paa, at Forbilledet for denne Gravform, »Gravkisten«, turde være hentet ikke alene fra Dyssen, men ogsaa fra Jættestuen. Det ses bl. a. af Jættestuen fra *Frejlev Mark*, hvor man omdannede Jættestuens Grundform ved at afspærre Gangen og aabne for Kamrets Ende, saa at Graven paa en Maade blev en stor Gravkiste. Afhandlingen beskriver nærmere den 1923 undersøgte Jættestue i *Frejlev Skov* — opkastet paa en Plads, hvor der forinden har været Beboelse og (hvad de fundne Lerklininger under Højen tyder paa) rimeligvis Bebyggelse — endvidere en i 1924 undersøgt Jættestue paa en tilstødende Grund samt den lille lave Høj med Jættestue paa *Frejlev Mark* (Matr. Nr. 37 a). —

Sidste Aarvog omtalte ret udførligt Ny-Tolkningen af *Sædinge-Runestenen* i Fru Dr. *Lis Jacobsen's* Bog »Svenskevældets Fald«. I »Acta philologica« har Professor *Finnur Jónsson* gjort denne Bog og dens Tolkning af Sædingestenen til Genstand for en skarp Kritik, som Dr. *Lis Jacobsen* atter imødegaar Punkt for Punkt i en større Afhandling i samme Tidsskrift for 1930. Den lærde Strid gælder baade Læsningen, hvor Prof. Jónsson væsentlig bygger paa Wimmer, og Tolkningen. — Dr. L. Jacobsen's Fremhævelse af et »Svenskevælde« i og om Hedeby i Beg. af 10. Aarh. og dette Vældes senere Fald — den historiske Baggrund for Tolkningen ogsaa af vore Runestene, Sædingestenen m. v. — har i øvrigt fremkaldt adskillige andre Indlæg for og imod. Prof. *Johs. Steenstrup* gaar i en Afhandling »Teksten i Adam af Bremens Værk« (Historisk Tidsskrift 1929) saa vidt — men staar vistnok her ene —, at han benægter, at der i Sønderjylland har været et svensk Vikingevælde (i Adam af Bremen's Udtryk »Svenskernes Fyrste« m. m. lægger han ikke mere end at vedkommende var svensk efter Fødsel og tidligere Stilling). Den svenske Professor Sune Lindqvist gaar den stik modsatte Vej i en Afhandling, der godkender Lis Jacobsens Tolkninger (og som vi ikke bør lade uomtalt, fordi vi kun kender den gennem en Redegørelse i Dr. phil. Vilh. la Cour's Kronik i »Berl. Tid.« for April 1930). Efter Sune Lindqvist (i »Namn och Bygd«) skulde det sydlige Slesvig i hele det 10. og et Stykke ind i 11. Aarh. have været under Fremmedherredømme, svensk og tysk — en Antagelse, Dr. la Cour kraftig gendriver og betegner som fuldkommen uholdbar.

Men nu driver Prof. *Hans Brix* i en mægtig Afhandling »Nordisk Runemagi« (Aarb. f. nord. Oldkyndigh. III, 19. Bd.) formelig en Kile ind i Runeforskningen, paa tværs af hævdunden Tolkningspraksis. Vor Sdr. Kirkeby-Sten med dens bestemte Talforhold i Teksten satte ham oprindelig paa Spor; men det blev den vældige *Tirsted-Runesten* (hvis Tolkning ved Docent Ivar Lindquist vi omtalte i sidste Aarvog) — med dens mange hellige Grubetegn længe før Runeristningen —, der gav ham Nøglen til et magisk Rune-

tal-System (et »indre« og et »ydre«). Brix vil vise, at adskillige af de Skrivefejl, Forskningen har ment at finde i Runemestrenes Indskrifter, netop var »villede«, Led i et vedtægtsmæssigt Runeantal, idet det var Runemesterens Kunst, naar han talte Linier, Ord, Runer, Tegn og arbejdede med visse Runer i vedtagne Antal, da at underkaste gængs Retskrivning og Sammenhæng de fornødne Forskydninger for at naa de tilsigtede Talforhold i runemagisk Øjemed. Saaledes finder Brix i Tirsted-Stenen lige mange Ord for hver Side, nemlig 16 (lige saa mange som der er Runer i den yngre Runerække), og naar gennem Tælling af Liniernes Runer til Tallet 64, der som alle Mangefold af 16 er et magisk Tal. Han undersøger derefter en Mængde andre Runesten og mener at finde de magiske Tal. Den Bro, Prof. Brix slaar mellem fortidig Oldgranskning af Runeristningen som væsentlig en magisk Kunst (fordi visse Runeindskrifter utvivlsomt har haft magiske, tryllekræftige Formaal som »Kvindegaldet« m. v.) og Nutidens videnskabelige Forskning, — denne højst dristige Bro vil nok blive underkastet grundige Belastningsprøver under Forhaands-Skepsis og vagtsom Kritik.

Efter Nationalmuseets og Stiftsmuseets lille Gravning i Eftersommeren 1930 ved *Maribo* Domkirke paa Arkitekt C. M. Smidt's Initiativ (bl. a. for at faa fastslaaet Beliggenheden af Søjstrenes »Skriftehus«) kan det være paa sin Plads at omtale et Par svenske Afhandlinger, som vi forrige Aar lagde til Side til mulig passende Lejlighed. Der er i senere Tid foretaget Udgravninger lige V. for Vadstena Klosterkirke, Birgittinernes Moderkirke og Forbilledet for Kirken i *Maribo*. Trods Forskelligheder mellem de to Kirkers og Klostres Indretning kan Gravningsresultater fra Vadstena dog give Vink om, hvad der laa — og vel ligger af spredte Fundamentrester — V. for *Maribo* Kor. *Bertil Berthelson* meddeler i »*Ur Vadstena klostres byggnads-historia*« (Fornvännen, 1928, 5. Hæfte), at man i Vadstena uden for Kirken mod V. har fundet Underdelen af »Talehuset«, et ved en Mur tvedelt Rum, eet for Søjstre, eet for

Brødrene, og gennem Muren de Tale-Glugger (smaa Bueaabninger, dengang med Gitter og Træluge), hvorigennem Søstre og Brødre efter Birgittas Regler kunde faa Lov til engang imellem at tale indbyrdes »om deras nödtöft«; i denne Mur har man ogsaa fundet Pladsen for den om en Midtaksel løbende »Vinde«, en lodret »Tromle«, hvorigennem Madvarer m. v. kunde føres fra det ene Kloster til det andet. N. for Kirken, altsaa paa Nonnernes Omraade, har man udgravet Fundamentet til en 2-Stokværks Bygning, som har dannet Forbindelsen mellem Søstrenes Dormitorium (Soverum) og deres Kor i Kirken.

I en anden Afhandling »*Till frågan om Birgittinerkyrkornas inredning*« (Tidskr. f. Konstvetenskap, 1929) fører samme Forfatter os ind i Birgittinerkirkerne i *Vadstena* og *Maribo* (og de tyske Gnadenberg og Altomünster). Han stiller det — ogsaa for Maribo-Kirken — brændende Spørgsmaal: Hvorledes var i Kirkernes Indre Gennemførelsen, rent bygningsmæssig set, af den foreskrevne skarpe Adskillelse (senere indskærpet af Paven) mellem de to »Konventer«, Søstrene og Brødrene? Forf. giver intet sikkert Svar, kun Muligheder. Han fæster sig ved den — ofte oversete — Forskrift af den hellige Birgitta, at Klosters Præster ved højtidelige Lejligheder skulde gaa Kirken rundt i Omgangen, d. v. s. »Lægtergangen«, som den endnu ses, om end i ændret Skikkelse i Maribo Domkirke. Men den nordre Del af Lægtergangen var jo forbeholdt Søstrene, der gennem den havde Adgang til deres Kor i Øst, hvis Indretning i øvrigt ogsaa stadig er en Gaade (efter Birgittas Udtalelser skulde man mene, at Søsterkoret var anbragt i Øst paa en »Lægter«, medens Maria-Altret, betjent af Præsterne ved Vor Frue Messen, stod nede paa Kirkegulvet, men andre Udtryk hos Birgitta kunde tyde i anden Retning). Berthelson hælder til den Anskuelse, at vel var denne nordre Gang sædvanligvis netop Søstrenes og ingen andens, men paa Tider, da de ikke kom her, kunde Brødrene benytte ogsaa denne Del af Omgangen til Procession.

Med *Sten Karling*, »*Vadstena Klosterträdgård*« (»Rig« Nr. 3—4, 1928) kommer vi ud i Klosterhaverne. Her i Ma-

ribo har vi vistnok kun grumme spredt og tynd Viden om *vore* Klosterhaver ud over Kendskabet til deres omtrentlige Beliggenhed (lidt »Klosterplanter« hist og her, Nikkende Fuglemælk (*Ornithogalum nutans*) i Naboejendommen til den nuværende »Klosterhave« m. v.). I Vadstena med dens længere og stærkere Klostertilværelse er der en sikrere Have-Overlevering. Ved Vadstena findes ifølge Forf. en middelalderlig Have saa velbevaret, som man kan vente efter fem Hundrede Aar; her vokser Ætlinge af de Træer og Blomsterplanter, Nonner og Munke engang plantede; saaledes forvildede under Frugttræerne i Plænen i Munkenes Have bl. m. a.: Akkeleje, *Aconitum*, Perlehyacint, Lærkespore, Klosterlilje, Birgittaløg, Ramsløg; et enkelt Træ fra Middelalderen (med ejendommelig Frugt) staar endnu i Haven. Mange Læge- og Nytteplanter, der dyrkedes af Nonner og Munke, ses endnu, betegnende nok, i og om Vadstena. Til Lægeplanterne hørte dengang ogsaa Berberissen; en mikroskopisk Undersøgelse af den hellige Birgittas Kiste har givet Beviset for, at ogsaa denne Plante har vokset i Klosterhaven. Morbær-, Kastanje- og Valnødtræet hørte ligeledes med til den middelalderlige Klosterhave, og de enkelte Planter havde ofte deres særlige symbolske Betydning, som f. Eks. Valnødden (den er Kristi Billede, det grønne kødelige Hylster er hans Menneskelighed, Skallens Træ: Korsets Træ, og Nøddens indre Næring for Mennesket er hans dulgte Guddom). Havernes Beliggenhed har været omtrent som i Maribo. Medens Kirkegaarden var Ø. for Kirken, laa Søsterhaven Nord for (endnu i 1820'erne omgivet af en ca. 5 m høj Mur, dækket med gamle »Tagpander«) og delt i en Æblegaard, en »Krydgård« med Læge- og Krydderiplanter o. a., og en Grønnegaard (Lystgaard) ud mod Kirken. Munkenes Have S. f. Kirken havde nærmest denne Frugthaven og Marken med rigt Blomsterflor; længere Syd paa kom Køkkenhaven med Bær og Nytteplanter.

Under vor Kredsen om Maribo Kloster drager vi ogsaa »Kongedatteren« ind i Oversigten. Landsarkivar *Svend Aakjær* har i »Nationaltidende« fortsat sine højst lærerige

Kronikker om *Leonora Christina* og *Corfitz Ulfeldt*, bl. a. med Gengivelse af Corfitz's af Hovmod struttende Forsvarsskrift til den svenske Konge under Anklagen for Forræderi under Malmø-Opholdet. De efterhaanden offentliggjorte Aktstykker i og uden Chifferskrift rokker jo meget kraftigt, ikke ved Karakterens Storladenhed og Sjælshøjheden som Ægtefælle, men ved Troen — om den endnu findes — paa Leonora Christina som den forfulgte rene Uskyldighed; hun belyses som Landsforrædersken. I »Et Brev« i »Tilskueren« (Aug. 1930) tager Museumsinspektør *Otto Andrup* Handsken op for Kongedatterens Ære. Ifølge »Jammersmindet« formede Leonora Christina engang af Ler, Pottemageren havde ladet blive tilbage i Fængslet, et Bæger; under dets Bug satte hun en Indskrift, en maskeret Bøn til Kongen (efter den franske Levnedsskildring: til Dronningen) og fik Bægeret bragt til Bestemmelsesstedet. Denne Indskrift — et Par i Haandskriftet delvis overstregede Linier paa Fransk — mener nu Andrup at kunne tyde som: »Hvis der er en Cinna, vær du saa en August!«, med Hentydning paa *Cornille's Tragedie »Cinna«*, der havde været den litterære Begivenhed under Leonora Christinas og Corfitz's Paris-Ophold, ikke mindst fordi denne Tragedie spiller paa den standende Strid mellem sejrrig fransk Kongepolitik og Højadels og Provinsers hævdvundne Rettigheder. Tragedien var nu Almeneje den dannede Verden over, og Hentydninger til den vilde straks kunne forstaas af det danske Kongepar. I Tragedien er Emilie (*Leonora Christina*) Heltinden, som efter at Augustus (*Frederik III*) ved retskrænkende Magt har naaet Eneherskerværdigheden, i Tørst efter Hævn over Faderens Død stifter en Sammensværgelse for at føre de gode, gamle republikanske Tider tilbage, og hun kræver nu af Cinna (*Corfitz Ulfeldt*), der elsker hende, men er Augustus's Ven og fortrolige, at han som Løn for hendes Haand skal dræbe Augustus; Sammensværgelsen røbes, men storsindet tilgiver Herskeren Cinna og Emilie og lader dem ægte hinanden. I sin Appel til Kongens ædle Følelser skulde da Leonora Christina, besejret, men selvhævdende, i Bægerets Indskrift have tilkendegivet: Om der er en Mand, som i

Tro paa sin retfærdige Sag, at genoprette det lovligt givne mod Usurpatoren, har forraadt denne, vær du da som Augustus, forstaa og tilgiv! I en senere Kronik er Sv. Aakjær i øvrigt saa smaat inde paa samme Tankegang, idet han betegner Ulfeldt's ovenfor nævnte Forsvarsskrift som Udtryk for den gamle yndede Adelstanke, at man kan gaa af den ene Herres Tjeneste i den andens, uden at spørge Herren om Forlov; det hører med til Adelsmandens Frimandsrettigheder, naar man ikke som Vasal har svoret Hyldingsed.

Professor *Johannes Steenstrup* behandler i »Nogle Strejflys over Christian IV's Tidsalder« (Historisk Tidsskr. 1930, 1. Hæfte) *Kvindernes* Stilling paa denne Konges Tid. Han paaviser, at de paa flere Omraader retlig stilledes noget ringere end tidligere, og at Kvinderne i det hele traadte paa-faldende lidt frem i denne Tidsalder (undtagen en lille Gruppe, hvem der jo unægtelig vistes offentlig Opmærksomhed mer end nok, de ulyksalige Kvinder, der droges ind under Hekseprocesserne, som netop havde deres Blomstrings-tid under Kristian IV). En Skikkelse som *Leonora Christina* regner Forf. ikke med til denne Tidsalder, de store Til-dragelser i hendes Liv falder først senere, og hendes man-dige Egenart og store Viden, der skyldtes usædvanlige Livs-forhold og Opdragelse, er noget for sig og hører ikke Ti-dens Kvindetype til. Dette gælder ogsaa hendes praktiske Dygtighed og Erfarenhed i Pengesager. Netop under Fa-derens Regering var der foregaaet store Forandringer i Om-sætningslivet og Formuegenstandene, og Renten, der stred mod den kanoniske og kirkelige Ret, fik ved Forordningen af 23. April 1632 sin egentlige »kristne« Daab (5 pCt. som den »kristelige og billige« Rente, medens der ved Underpant nok kunde betinges indtil 6 pCt.). Men længe forinden havde Renten jo bredt sig snigvis (Kristian III havde givet den en begrænset Tilladelse). Et karakteristisk Vidnesbyrd herom har vi bl. a. fra 1563, da den fynske Biskop Niels Jespersen efter en *Visitatsrejse paa Lolland* beklager sig over den formaledide Ager iblandt alle Mennesker, være sig ædel og uædel, Borgere, Bønder og Tjenestedrenge, endog blandt Tryglere og Stavkarle. — Men Tiden samlede

ogsaa Penge »paa Kistebunden«, døde Værdier, Arvesølv og den Slags. Det meget omtalte, i Stiftsmuseet en Tid udstillede, 1290 Gram digre *Sølvfund 1929 fra Errindlev Præstegaard* er et — blandt mange — Vidnesbyrd herom. Museumsdirektør *Mackeprang* beskriver dette Fund — et af de betydeligste af Landets mange Sølvfund (to hernede fra 1658, i Soesmarke og Egelev), antagelig gemt af Præstekonen under Gulvet for Svenskerne 1659, — i »*Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1930*«: Kanden (1640), Rømer-Bægeret (af en her i Landet ret sjælden Type), Pokallaaget og de fire »Drueskeer«. Præstekonen døde i Efteraaret 1659 og fik da ikke røbet Gemmestedet for sin efterlevende Mand Hr. Jacob Clausen, Forfatter til en Præstekrønike for Errindlev og Olstrup Sogne. De tydede Navnebogstaver paa Tingene giver et lille Indblik i lollandsk Præstehistorie: Kandens R. R. S. og W. J. D. viser, at Hr. Clausens Hustru Vibeke Jensdatter, tidligere gift med Præsten Rasmus Rasmussen Køring i Vejleby, har bragt dette Pragtstykke med sig i sin ny Ægtestand; de to Skeer med Aarstallet 1644 — det Aar, hun blev gift med Hr. Clausen — er da Bryllupsgaver (Bogstaverne paa Skeerne gaar efter landlig Skik paa Givernes Navne), og den ene med L. M. W. og K. N. D. maa være skænket af Nakskov Sognepræst Hr. Laurits Mortensen Vidsted og Hustru Karen Nielsdatter.

Krigen er Errindlev-Fundets Baggrund. Om Krigsudrustningen hører vi i en anden Artikel. I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed...« (III, 18. Bd.) har Kaptajn *Otto Smith* skrevet om »*Kongelige og fyrstelige Rustkamre i Danmark*«. Forf. klarlægger »Rustkamret«s skiftende Betydning gennem Tiderne — ogsaa den administrative Forskel mellem »Rustkamret«, Hærens Samling af alle Arter Haandvaaben, og »Tøjhuset« for Artilleriets Materiel — og samler Fremstillingen om Rustkamret i dets nye Mening fra 16. og 17. Aarh.: Vaabenmuseet, som foldede sig ud af Kongers og Fyrsters personlige Rustkammer. Oprindelig havde Rustkamret jo været det Rum paa Borg- og Hovedgaard, hvor Krigsudstyret, baade Vaaben og Seletøj, opbevaredes (Kongens eller Slotsherrens personlige Vaaben fandtes gerne i

et mindre Rustkammer oppe paa selve Slottet); men fra Tiden omkr. 1550 foregik der, hvor Forholdene var større, en Adskillelse mellem Staldrustkammer under Staldmesteren og Vaabenrustkammer med sin Rustmester, medens Blanding af Vaaben og Ridetøjjer gerne fortsattes paa Adels Gaarde. Der er fra 1577 bevaret et Par Inventarer, som efter *Albert Oxe's* Død optoges paa hans Gaard *Nielstrup* og paa *Aalholm*, hvor han var Høvedsmand fra 1568 til sin Død 1577. Herefter fandtes i Rustkammeret paa *Aalholm*: 3 Staalbuer, 7 Pistoler, 4 Geværer, 1 Sværd, 2 Degen, 1 Rapir m. m., af Sadel- og Seletøj bl. a. 2 Fløjlstøj med Sølvstifter, 2 do. med Tinstifter, og i Stalden bl. a. 10 sorte Harnisker med alt Tilbehør til Brug for Svendene, men *Albert Oxes* egne Harnisker opbevaredes paa *Nielstrup*. Her optegnedes 2 »kiøriss« (»Kyradser«, d. v. s. Harnisker) fulle, 6 blanke Harnisk, 13 Stormhuer, 7 Fusthamre (Stridshamre), »2 gammel dansk sværd« (maaske Danziger Sværd, maaske en hidtil ukendt dansk Sværdform) samt et fuldt »kiøriss, som bleff for salig *Albert Oxe's* lig ført«.

I »*Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden*« (1,3, 1930) oplyser Dr. *Vilh. Lorenzen*, at der, vel paa Grund af daarlige økonomiske Forhold, byggedes meget faa Herregaarde her i Landet i Tiden fra Enevældens Indførelse til 1730, d. v. s. den ældre Baroktid, da »Barokstilen« kom her til og gav Herregaarden et Helhedspræg, omfattende Beboelse, Nyttebygninger og Have i streng geometrisk Inddeling. Adskillige af Nybygningerne fra den Tid er nedbrudte eller omkalfatrede. Paa *Lolland* staar endnu *Christianssæde*, i ændret og begrænset Skikkelse (se Dr. *Lorenzen's* Artikel her foran i Aarbogen). Vi har vistnok haft tre andre Herregaarde i denne Tids Barok, *Ulriksdal*, *Sædingegaard* og det omændrede, oprindelig 3-længede *Søholt*, alle opførte af Stiftamtmand H. U. v. Lützw, *Søholt* med det særegne Træk, at der foran Østfløjen (med Kapellet) har været en Art søjlebaaren Altan med Fremspring midt for ud over Voldgravsbroen mod den *kunstfærdige Have*. Det er om denne Have (fra sidst i 1690'erne og vistnok staaende

Ejeren i ca. 40,000 Rdl.), at Forf. af »Danske Atlas« skriver i 1760'erne, at denne Haves Lige ikke fandtes paa nogen anden adelig Gaard i Danmark: Vor Bogs Forf. udtaler, at Haven virkelig har været — og endnu er — et betydeligt Kunstværk, idet overordentlig meget er bevaret af det gamle Anlæg (hvad en Tegning fra Anlægstiden viser): en strengt geometrisk formet Have, lagt i det naturlige Landskab, symmetrisk opdelt i bredt Midt- og smallere Sidepartier, Midtpartiet med det halvcirkelformede Blomsterparterre og længere bagud en cirkelformet Beplantning med Fontæne o. s. fr. — et Anlæg i Tidens franske Havestil, maaske med en fransk Ophavsmand, og en ny og frisk Indsats i vor Havekunsts Historie. *Christianssæde*-Haven var ganske vist ogsaa komponeret med Halvcirkel, men synes med den sirlige Opbygning i Blomsterbroderi-Parterre at have hørt til en tidlig Stilretning i Have-Barokken, stærkt isprængt Renaissance-Overlevering og paavirket af hollandsk Barokhave. Paa Lolland har der aabenbart dengang været en særlig Interesse for Havekunst; Haven ved Gammelgaard, anlagt 1705 af Oberst Fr. Lützwow, og Allé-Anlægget paa Hardenberg er andre Vidnesbyrd herom. — *Palle Rosenkrantz's* »Taarne og Tinder« (1929) giver foruden en Skildring af en Del af vore *Herregaarde* — de *lovfredede* — et oplysende Register for hver Herregaard med Angivelse af Opførelsestid, Stil, Bygherre og Aar for Restaurering.

Forholdet mellem Hovedgaardene og Bondestanden er Emnet for Højskoleforstander *Arthur Petersen's* »*Jorddrot og Bonde*« (2 Bd., 1930, udg. af Udvalget f. Folkeoplysningens Fremme), en velskreven Bog, som, paa Grundlag af Historieforskningens mange og rige trykte Kilder, giver et fyldigt Billede af Jorddrots og Bondes indbyrdes Stilling fra Oldtid til Enevældens sidste Dage. Stedligt Stof gives til Eksempelbrug under den almene Udvikling. Fraset den Reventlow'ske Tid kan det *lolland-falsterske* sjældnere komme frem paa Overfladen. Det sker bl. a. med den mærkelige Overenskomst »*Laallandske Vilkaar*« 1446 mellem de lollandske Godsejere, der gennemførte et stavnsbundet Vornedskab, en Udvikling, Frederik I vilde afværge. I et Brev af

3. Aug. 1523 til Indbyggerne («kære Venner») paa Sjælland, Lolland-Falster og Møen udtaler han, at han har faaet Nys om, »at I sælges og købes som andre uskellige Kreaturer af det Gods, som I er født paa«, en Skik, han ikke vil tilstede — Rigsraadet sørgede dog for, at Brevet ikke blev kundgjort Bønderne. Under Omtalen af den tiltagende Stordrift, der medførte Nedlæggelse af Landsbyer, nævnes Landsbyen *Berrit* (Berritsgaard), nedlagt 1500, paa Halsted Kloster *Rudbjerg*, nedbrudt 1589 af Enkedronning Sofie; 1660 var man saa vidt, at Adelen ejede 30 Hovedgaarde og omtr. 33 pCt. af Bøndergaardene paa Lolland. Den raadende Godspolitik og Skattebyrden formindskede Selvejernes Tal (1650: 15 pCt. jordegne Bønder paa Lolland, kun 2 (!) Selvejere paa Falster); Antallet paa øde Gaarde steg (ikke mindst bl. Selvejere), 1610 under Nykøbing Len: 22 øde Gaarde, men 1648: 568! I Forf.s Fremstilling, som ofte har Lune, faar man god og tillige sund Besked om den økonomiske og sociale Landbrugsudvikling, fordi Forf. søger at leve sig ind i begge Parters Synsmaader og se de modsatte Interessers Strid gennem Tiderne med historisk Blik.

»Greve Chr. D. F. *Reventlow* til Christianssæde« (1929), ogsaa af *Arthur Petersen*, er et frisk lille Sideskud fra en større Stamme, den nysomtalte Bog. Vi naaede i sidste Aarbog blot lige at nævne den. Den havde ellers passet godt ind i vor Bogoversigts Udtalelser dengang om *Statsministeren* og om vor Pligt hernede til nu — under Usikkerheden om Grevskabet — at fastholde Mindet om ham saaledes, at hans Navn urokkeligt og monumentalt blev knyttet paa en eller anden Maade til *Christianssæde* og Jordegodset og derved Stedet for hans Gerning paa synlig Vis fæstnedes til Historien. Det lille Skrift, der ikke vil ny Veje, er en kortfattat anskuelig Landboreform-Lærebog, hvor det særlig *Reventlow'ske* til Tider forsvinder under de mange gode Kræfters Samvirke, men dog mærkes som en rød Traad. Vi følger Greven paa hans lysende Embedsbane, opad fra Reformværket paa Krongodserne (ogsaa Baadesgaards Gods hernede, forbedret under Torkild Badens Ledelse, det falsterske Gods, Selvejehjælpen til Bønderne paa Stangerup Gods

m. v.) og videre frem til Toppen, da Reventlow gennem de store Landboreformer havde naaet Maalet i væsentlige Træk. »Statskærren« med det evindelige og trælsomme Embedsslid, der saa ofte og stærkt vakte Længsler mod Hjemmet og Bønderne paa Lolland, var nu bleven »Triumfvognen«. Han forlod den uden Bitterhed og under blivende Højagtelse, da Vognen i Pengekrisens Dage tog en Skraaplans-Retning, han ikke billigede, og han arbejdede nu, befriet, utrættelig og ungdomsransk trods Alderdommen, med samlet Kraft paa økonomisk og aandelig Rejsning af det »kære Lolland« og de »gode, fromme Bønder«; han var stadig paa Færde — Arbejdets Vekslen var hans Form for Hvile — saa med Besøg hos Bønderne, saa med Tilsyn med hans tretten Skoler og med Arbejde paa Hovedgaardenes Ager- og Skovdrift, Korntørringsovne, Diger, Hospitaller o. m. a., lykkelig for Livet, Arbejdet og Hjemmet — »jeg kender ikke noget Menneske at kunne lignedes med mig i huslig Lyksalighed!«

Under vor Statsministers store Arbejde ogsaa for Plantningssagen har Humledyrkningen næppe spillet større Rolle. Paa hans Tid var den i Tilbagegang, hvad man erfarer af Havearkitekt *Johs. Tholles »Humledyrkningens Historie i Danmark«* (Tidsskr. f. Landøkonomi 1930). Den første Forskrift om Humledyrkning, vi kender, er udgaaet fra *Lolland. »Laalandske Vilkaar«* (1446) paalagde Bønderne en aarlig Plantning af 30 Humleplanter inden St. Valborg Dag (mod Bøde af 3 Mark for hver forsømt Plante); sagtens har den gode »Lunelse« for Planterne paa Lolland, som Arent Berntsen taler om, i Forbindelse med Landsdelens lettere Adgang til ny Humleplanter fra Tyskland givet Anledning til Paabud om en saa kraftig Humleplantning, 5 Gange saa meget som Normen blev for det øvrige Land (undt. Fyn, hvor der skulde plantes 10 Gange saa meget). Trevent gik det, atter og atter indskærpes Plantningspligten; den store Reces 1643 paabyder, at der hele Landet over holdes strengt Opsyn med, at Bønderne planter Humle paa deres egne Huslodder — uden for Fællesskabet — eller, hvis Plads mangler dér, saa langs deres Gærder. I Slutn. af 16. Aarh. leveredes der aarlig til Nykøbing 1800 Humlestænger, og naturligvis var

lolland-falsterske Købstæder i samme Aarh. med i den pligtige Humleøl-Brygning til Flaaden, og Bønderne ogsaa (for hver 20 Bønder i Lenet 20 Tdr. Øl, til hvis Brygning der fordredes 10 Skpr. Humle); omtrent ved samme Tid sættes i Maribo Kloster 1 Td. Humle til 2½ Daler. Det gik tilbage med Humledyrkningen i 18. Aarh.; paa Lolland havde man vel Humle »i temmelig Mængde«, særlig ved *Radsted*, men der anvendtes ikke Flid nok paa Humlehavernes aarlige Gødskning og Renselse (Pontoppidan). Skønt det kgl. Landhusholdningsselskab ved Præmier søgte at bringe Liv i Humledyrkningen (1777 fik Sognepræst i Moseby *Biering* den mindre Guldmedaille), dyrkedes der i Beg. af 19. Aarh., ifølge Begtrup, kun lidt Humle (i Skovegnene), og op mod 1850 nøjedes man paa Falster at dyrke til eget Brug, paa Lolland dog noget mere (særlig *Radsted*).

Dr. polit. E. *Mackeprang* har i »Dansk Assurance« (Maj 1929) skrevet om de gamle Landsby-»Vider og Vedtægter« og deres Forskrifter mod *Ildebrand*. Oldermænden skulde sammen med 3—4 andre Bymænd eller flere mindst 1 Gang aarlig granske Ildstederne til Kontrol med deres forsvarlige Stand og Skorstensfejningen; skete der Forsømmelse fra Tilsynets Side, idømtes der Bøder; efter *Radsted*-Vedtægten 1635 maatte Oldermænden saaledes af med 2 Daler for hvert forsømt Ildsted. Forskellige Vider fra 18. Aarh. forbyder *Tobaksrygning* i Lo, Stald, Gaard, Udhus — til Tider kun Tobakspiben »uden Hytte«; i *Kippinge* (1757) gik man endog saa vidt i sin Iver, at Angiveren fik Halvdelen af Bøden. Nogle Vider foreskriver forebyggende *Brandredskaber*; i *Toreby* skulde hver Gaard have en lang Stige, medens i *Kippinge* Byen selv skulde holde »nogle Brandstager paa et vist Sted henlagt«. Efter sidstnævnte Bys Vedtægt mødte man just ikke tomhændet, naar der efter Brandalarm med Byhorn under Bødestraf skulde gives Møde: man skulde tage med sig Spande, Økser, Reb, Jernhager samt Vogne og Tønder! De hidtil kendte Vider og Vedtægter fra Lolland-Falster har ifl. Forf. ikke de andre gamle Videre ret

almindelige Bestemmelser om »Brandstød«, Hjælp til brandlidte.

Efter at nærværende Bogoversigt var sluttet, kom samme Forfatters Dr. Edv. *Mackeprangs* »Biografier og Breve vedr. Familien Mackeprang« (1. Hæfte 1930). Vi kan da lige naa at indføje et Par Linier og kan maaske senere komme tilbage til Bogen. Under Skildringen af den ansete *Rødby-Købmand Hans Jørgen Mackeprang* (1698—1775), der til lige var Overformynder, Kæmner, Vicebyskriver m. m., faar vi interessante — og sjældne — Oplysninger om en *Provins-købmands Varelager i 1. Halvdel af 18. Aarh.* Mackeprang opgør sit Varelager (paa Forlangende af Kommissionerne af 26. Aug. 1732 til Købmændene) saaledes: 1) *Hørkrum*: 4 Tdr. Salt, 2 Tdr. Kalk, 8 Tdr. Tjære, $\frac{1}{2}$ Td. Tran, 3 Skippund Hør, 16 Lispund Humle, $\frac{1}{2}$ Skippund Hamp, 1 Skippund Blaar, 12 Lispund Bly, 2 Skippund norsk Stangjern; Sæbe, saltet Torsk, Bergfisk m. m. — 2) *Farvevarer*: 16 Pund Okkergul, 2 Lispund Vitriol, 14 Pd. Blyhvidt, $1\frac{1}{2}$ Fad Kønrog; Brunrødt, Brunspaan, Rødspaan. — 3) *Manufaktur*: 14 Garnitur Knapper, 12 Par Uldstrømper, 50 Knappenaalsbreve, $\frac{1}{2}$ Dusin ostindiske Silketørklæder, omkr. 50 Alen pr. Sort af mange Sorter som Sørgebaj, Foderbaj, Lærred, Satin, Serge, Ulmerdug, Katun, Multum m. v. — 4) *Kolonial*: 10 Pd. Korender, 20 Pd. Svesker, 10 Pd. Rosiner, 14 Pd. Anis, 16 Pd. Ingefær, 34 Pd. Sukker, Kanel, Kardemomme, Nelliker á 1 Pd., $\frac{1}{2}$ Pd. Muskater, $\frac{1}{2}$ Pd. Safran, 8 Pd. Peber, et Anker fransk Vin. — 5) *Galanterivarer*: 2 Bundter Violinstrenger, $\frac{1}{2}$ Dusin Briller med Foderal, $\frac{1}{2}$ Dusin Regnetavler, $\frac{1}{2}$ Dusin Brevtasker. Endvidere (foruden Knive, Sakse, Kamme) 5 Bundter Koste, 10 Slibesten, 7500 Kramsmål, $4\frac{1}{2}$ Pd. Lak, $4\frac{1}{2}$ Ris fint Papir, 2 Ris blaat og graat Papir, 1 Kiste lybsk Vinduesglas, 21 Par Uldkarter, 24 Pd. Alun, 2 Gros Tobakspiber med 730 Pd. Tobaksblade, 1 Pd. Snustobak, Pottefade, Krukker o. m. a.. Hvis Købmanden i 1743 har haft et lignende Lager som 11 Aar i Forvejen, har han just ikke været flot i Beregningen, naar han nu takserer sine Købmandsvarer, smaat og stort, til 1210 Rdl. — men det var ogsaa Selvangivelse til en Skattekommission!

— Under personalhistorisk Stof hører ogsaa *Holger Rørdam's* friske og vistnok hastigt nedskrevne Livserindringer »*En lang Omvej*» (1929) med det lille *Sakskøbing*-Afsnit, hvor Virkelighedslinierne af og til utvivlsomt har forskubbet sig noget under Erindringsforskydninger fra det korte Ophold som Læge her; i Kapitlet »Politiske Erindringer« (R. var fra 1895 Rigsdagsmand for Sakskøbing-Kredsen) vil man bl. m. a. finde interessante Smaating om den lolland-falsterske Rigsdagsgruppe og en smuk Karaktertegning af afd. Landstingsmand *H. Chr. Hansen*. — Der er unægtelig en varmere Tone i de — meget lette — Skildringer, Fru *Ch. Trampe-Paulsen* giver af Mennesker og Forhold hernede i »*Virkelighedsbilleder fra 80'erne og 90'erne*» (1929). Hun omtaler sympatetisk en Mængde Mennesker, almen- (Monrad, Karl Gjellerup m. fl.) og stedkendte Skikkelser, hyppigst trufne under det glade Selskabsliv, hendes Fader Toldforvalter Grev Carl Trampe førte i sine to Tjenestebyer Nykøbing og Nakskov og rundt om paa de store Gaarde, ofte i mange Dages ustandselige Festrus med høj Stemning, saa hendes Onkel under et af Selskaber optaget Besøg kunde udbryde: »Nu ved jeg hvad lollandsk Feber er, den er storartet!«

»Dansehøj, Pinsebod og Gildesvold« (»Fortid og Nutid«, 1929) af Museumsinspektør *Kai Uldall* drager, efter gamle Beretninger og Studier i Marken, et nyt Felt ind under *Folkeminddeforskningen*: de ved Kunst tildannede eller udvalgte Gildes- eller Mødepladser, dels kunstige Jordværker som grøftindfattede Pletter (jydske »Pinseboder« for Hyrde-drenge) og digeomgivne Dansepladser (»Danseringe«), dels udvalgte Naturpladser, Dansehøje, brugte i gamle Dage af Ungdommen til Dans i det fri. Paa Lolland og Falster er vi nok læns for synlige Minder herom. Men Forf. fremdrager dog Anelser om »*Dansehøje*« efter Digteren B. S. Ingemann's Beretning om Fødeegnen *Torkildstrup* fra kort før 1800 og hans Minder om Bøndernes »Sommer i By Fest«*),

*) Jfr. Aug. F. Schmidt i nærværende Aarbogs Smaastykker S. 153.

da Landsbypigerne Dagen før Festen St. Valborgs Dag 1. Maj udsmykkede en Standart («Sommerfane», »Midsommer-spær») med Kranse, flagrende Silketørklæder og Baand af alle Farver, plantede den paa en grøn Høj og indviede den med Ringdans under Sang med livlig Glæde. Med dette Vaabenbanner aabnedes Festen næste Dag, og med dette i Spidsen red de unge Karle Sommer i By, fra Gaard til Gaard for at indbyde Pigerne til Aftendansen, under Klari-netmusik, med kort Svingom paa Gaardspladserne, mens Sommeribyvisen blev sunget, med Udvælgelse af en Majgreve og en Majgrevinde o. s. fr.

I et fornøjeligt lille Stykke: »Frøvntemmerarbæe i gamle Dave« (»Danske Folkemaal«, Febr. 1930) slaar Forfatterinden *Helene Strange* tre Fluere med eet Smæk: falstersk Stedmaal, Folkeskik og Kvindesag — »ja naa Manjfolgne skaa haa jovrt nove, saa skaa di haa e Frøvntemmer tæ aa rænje i Hælene, faa æls kunje dinne bli færee«! Og »Frøvntemmerne« var jo ofte helt ene om Arbejdet. Vi faar her paa *Falstersk* en kulturhistorisk Skitse af *Kvindearbejdet* i dets mange Forgreninger i gamle Dage. Kvinderne maatte »passe al Kretøvre paa nær Hestne«; efter Malkningen »maade Pierne bære al Mælgen aá Hovee i stovre Trækanjer« (som laa paa »in Malgkraanjs aa Kløve«), og saa feg di Længhussin fat, aa saa laa di Finjerne holle Takt med »Benene«. De maatte om Vinteren være med til at save og skære Brænde (»aa faa de stavle aa sien faa de i Sti«), de maatte strø Møg, og naar der skulde harves, maatte de med Karlene slaa Jordknoldene i Stykker (»slaa Klæmbe«) med store Trækøller, og naar Pigerne havde kørt »Hare aa Tromle«, »saa kunje di baa taa fat aá aa sange Sten, aa monne, monne Forklæerfulle — ja monne, monne Læs Sten haa Frøvntemmerne pele aa di falsterske Maarger«! Vi følger dem paa Mosen, hvor de maa »trelle Tørsmadde væg i en Jyvlbør, læg de i Be«, i Høsten, hvor de bandt »Vinderkovrne i Stuer, aa Vaarkovrne kære di sammen i Næjer« og var med til at slaa, »rivve Ærder«, ved Hørren, ved Kliningen og Lerstens-Strygningen, Brygning, Bagning, Slagtning o. m. a. Og saa havde Kvinderne — foruden naturligtvis alt Hjemmearbejdet

med Naal, Traad, Rok o. a. — »saa osse al Havearbæ«; naar Frugten var nedpillet, skulde en »hel, stovr Pulsjun bue ae Evls aa Pære aa Svesger skærs aa stegs aa tærs«, og her kom nok ofte det *værste Kvindearbejde*, naar store »Ballefulle aa Evlstøgger« skulde lægges ind i den tilpas *ophedede Bagerovn* og en Pige maatte derind for at lægge Frugten til Rette. Det var »in slem Taatøvr aa legge dæinje i dæn hee Bavn«; hun fik et stort Forklæde over Hovedet, et Par Vanter paa Hænderne og Sække til Knæene, at hun ikke skulde brænde sig helt fordærvet. »Naa Frugten ble stobbe inj, saa dæ alre kunje komme æn Bedde fresg Laaft inj tæ dom, saa vaa de rent faaskrægle«. »De vaa«, sagde en gammel Kone, som var vant til den Tur, »lie e ræsmt Øjeb læg, naa Sæggin kom i Bavns gavve — da vaa de mæssen, som ma skaa helt kræpere!«

Historisk Fællesforenings Tidsskrift »Fortid og Nutid« giver stadig gode Fagmands-Artikler til Vejledning for stedlig-historisk Forskning. Saaledes ogsaa *Gunnar Knudsen's »Lokalhistorie og Stednavnestudium«* — i ottende Binds 1. Hæfte —, der klart og besindigt giver Raad og Vink til de mange, der arbejder med Stednavne. En virkelig Beherskelse af det mægtige Stof kræver, at man — sprogvidenskabeligt og historisk skolet — er fortrolig med den store Faglitteratur og ferm i metodisk Undersøgelse af de enkelte Stednavnes oprindelige Former (i første Række de middelalderlige), ofte i Tidens Løb afslidte i Skrift og i stedlig folkelig Udtale, som dog tit kan bevare oprindelige Elementer. Og har man først tilvejebragt Stoffet, kommer Behandlingens vanskelige Kunst. Den, der ikke har sit videnskabelige Kontrolapparat i Orden, vil her let lade sig føre for vidt i Trang til Sammenstilling, let forledes til at bringe uensartede Ting under samme Rubrik og drage dristige Slutninger, der kan lyde godt, men bare ikke er holdbare. Forf. anfører til Advarsel og rent eksempelvis forskellige dilettantiske, paa Oldnordisk byggede Tolkninger af jyske Stednavne. Han vil dog paa ingen Maade skræmme Lægmand fra Stednavnstudiet, men peger særlig paa Studiet af Navne af nyere Oprindelse som en vid og frugtbar Arbejdsmark ogsaa for

Ikke-Sprogmand. Saaledes *Natur-* og *Marknavnene*, hvor den stedkendte ved Fortrolighed med Hjemstavn, Overlevering og Folkemaal (og med Støtte af Arkivstof som Matrikul-Markbøgerne fra ca. 1682) kan gøre fortrinlig Nytte og give Navnene den rette Forklaring. *Stednavneudvalget*, som Gunnar Knudsen leder, og som allerede har samlet et stort Materiale paa dette Omraade, vilde være til Rede med Vejledning og Udlevering af Sognekort til Brug for Kortlægelsen af den Slags Navne som en nyttig Hjemstavns Geografi.

I samme Hæfte af »Fortid og Nutid« som Kai Uldall's ovenfor omtalte Afhandling findes V. Hermansen's »Registratur over *Kirkeregnskaber* fra Sjællands og Maribo Stifter« med alfabetisk Sognefortegnelse, der angiver for hvilke Aar der foreligger *Kirkeregnskaber* i Rigs- og Landsarkiv.

Aarsberetning.

Paa *Generalforsamlingen* den 24. November i Maribo af-
lagde Formanden, Amtsforvalter A. Holck, Aarsberetning for
Aaret 1929—30. Som sædvanligt havde *Aarbogen* været vor
Hovedopgave. Vi havde jo i vor sidste Aarbog saa smaat
slaaet til Lyd for — under Uvisheden om Grevskabet Chri-
stianssædes Skæbne — at Mindet om Statsminister, Grev
Reventlow og hans Gerning for Landboreformerne paa en
eller anden Maade, f. Eks. ved Sale med Minder om hans
Tid og Gerning, paa synlig monumental Vis blev knyttet til
Stedet. Siden da havde Planerne om Christianssæde Slots
mulige Anvendelse taget noget fastere Form; vi vilde følge
dem medaarvaagen Opmærksomhed. Vore to aarlige *Møder*
foregik paa Nr. Ørslev Højskole, hvor Højskoleforstander
Holger Begtrup talte om Minderne fra gamle Dage, og i
Sakskøbing-Egnen (hvor der efterhaanden ifølge Pressens
Oplysninger samledes henved tusind Deltagere), først i Saks-
købing Kirke med Magister Hermansen som Taler, derefter
et kort Besøg i Radsted Kirke med Lærer Lüder som Fore-
viser, og endelig i Hardenberg Slotsgaard, hvor Amtsforval-
ter Holck talte om Slottets og dets Besidderes Historie; en
talrig Skare benyttede den gunstige Lejlighed til at bese
Slottets Indre.

Vi havde fortsat Rejsningen af *Mindesten* med Stenen for
Hans Rasmussen i Vaalse; i denne Sommer havde vi jo af-
sløret Stenen for Otto Kuld. Nu forestod Stenen i Hanenov
Skov for det gamle Virket Folkefæste. Vi havde i øvrigt en
lang Ønskeliste: for det svundne Bellinge Slot og den ned-
revne Aageby Kirke, for Rasmus Sørensen i Brandstrup, o.
s. fr., og naturligvis skulde allermindst Niels Hemmingsen
savnes; Pladsen for hans Sten vilde vel naturligst blive Er-
rindlev. Disse Sten maatte komme efterhaanden. — Der laa
i det hele mange Fremtidsopgaver for vort historiske Sam-
fund; bl. a. havde man i Aarenes Løb søgt saa smaat at
konsolidere sig ved at lægge Midler til Side til de to tidligere
omtalte paatænkte Skrifter, hvis Udgivelsestid efter For-
holdene dog foreløbig maatte henstaa i det uvisse.

Formanden bragte en Tak til de Institutioner, der ved
Tilskud hjalp os i vort Arbejde.

Paa Historisk Fællesforenings Møde i Aar paa Bornholm blev der udtalt Beklagelse over, at saa mange gamle Præstegaarde forsvandt saa at sige i Dølgemaal, saa der ikke i Tide kunde foretages fornødne Opmaalinger og Gennemfotograferinger. For vort Vedkommende havde vi i givne Tilfælde mødt megen velvillig Imødekommenhed fra rette Vedkommende hernede; men det vilde utvivlsomt være heldigt, at Fællesforeningen, som det blev vedtaget paa Mødet, for hele Landets Vedkommende rettede en Henvendelse til Ministeriet om at blive holdt a jour, naar Nedrivning eller Ændring af de gamle Præstegaarde forestod.

Vort Medlemstal gik fremdeles opad og var 1. April 1930 ca. 690, men der var jo ikke helt faa andre historiske Samfund, der havde langt flere Medlemmer.

Kassereren, Førstelærer Sv. Jørgensen fremlagde Regnskabet (se nedenfor). — Af de efter Tur fratrædende Bestyrelsesmedlemmer genvalgte Redaktør *Haugner*, Nakskov, og Førstelærer *Nordlund*, Kastager. I Stedet for Rektor Christensen, Nykøbing, og Førstelærer Ibsen, Eskildstrup, der maatte trække sig tilbage, og hvem Formanden bragte en Tak for godt Samarbejde, valgtes Bibliotekar *Kn. Hansen* ved Centralbiblioteket i Nykøbing og Lektor *Paludan-Müller*, Nykøbing. — Som Revisorer genvalgte Frk. Boghandler *Dein* og Sagfører *Hanson*, Maribo.

Uddrag af Regnskabet 1929—30.

Indtægt:		Udgift:	
	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Formue $\frac{1}{4}$ 1929.....	7569 13	Administration (Bidrag til Fællesforening, Medhjælp, Porto m. v.)...	344 93
Indvundne Renter	380 14	Aarbogen	2056 69
Tilskud*)	1350 00	Møder	359 78
Medlemsbidrag	2071 50	Mindesten	135 00
Salg af Aarbøger	126 45	Andre Udg. (Haandbøger)	25 80
Møder	149 30	Formue $\frac{31}{3}$ 1930	8724 32
	11646 52		11646 52

*) Nogle Institutioners Tilskud er tilfældig i Aar kommet 2 Gange, i 1928—29 vår Tilskud (fra de samme Institutioner) saaledes 740 Kr.

Nye Medlemmer (indtil 1. April 1930).

Gdr. H. P. Hare, Virket.
 Sognefoged Kr. Jørgensen, Majbølle.
 Sognefoged Christensen, Radsted.
 Lærer Jacobsen, Taars.
 Propr. Gundorph-Hansen, Rørbæk.
 Stenhugger Marquardtsen, Flintinge.
 Pastor Krüger, Fuglse.
 Jens Pedersen, V. Skørtinge.
 Gdr. Niels Jørgensen, Skovlænge.
 Gdr. O. Højgaard, Troelseby.
 Skovfoged C. Olsen, Taareby.
 Rentier Emil Klingenberg, Skovly,
 Sørup.
 Stationsforv. Jørgensen, Majbølle
 Saftstation.
 Propr. J. P. Hansen, Hollenæs.
 Propr. Bay, Rolykkegaard.
 Propr. Frederiksen, Skelstrup.
 Læge Sarup, Errindlev.
 Lærer H. Edv. Rasmussen, Tillitse.
 Kbmd. Niels Andersen, Nakskov.
 Overingeniør Henningsen, Nakskov.
 Bankdirektør Simonsen, Maribo.
 Direktør C. V. Knudsen, Maribo.
 Kbmd. Valentin, Maribo.
 Frk. K. Hildebrandt, Vestergade,
 Maribo.
 Kbmd. Richard Beck, Maribo.
 Overretssagfører Karl Kjær, Maribo.
 Gartner Hansen, Maribo.

Kbmd. Skaaning, Maribo.
 Ingeniør Erling Grut, Maribo Suk-
 kerfabrik.
 Trafikassistent Petersen, Ny Øster-
 gade, Maribo.
 Muremester H. Hansen, Maribo.
 Postmester Larsen, Maribo.
 Forv. Dorph-Petersen, Maribo Suk-
 kerfabrik.
 Direktør Henry Petersen, Maribo.
 Radioforhdl. N. M. Nielsen, Maribo.
 Kbmd. Johs. Lund, Maribo.
 Garver Poulsen, Maribo.
 Farvehandler Schultz, Maribo.
 Realskolelærer Bak, Maribo.
 Tandlæge Hallander, Maribo.
 Kbmd. Hans C. Knudsen, Maribo.
 ps. Lods Larsen, Nysted.
 Lærer Egballe, Sakskøbing.
 Skovfoged Hans Jensen, Kohaven,
 Nykøbing F.
 Direktør Einar Christiansen, Nykø-
 bing F.
 Frk. Elisabeth Nielsen, Frisegade
 31, Nykøbing F.
 Danmarks Naturfredningsforening,
 Sølvgade 26, København.
 Møns Folkebibliotek, Stege.
 Folkemuseet, Bredgade, København.

„Fortid og Nutid“

(Dansk historisk Fællesforening).

Ottende Binds 2. Hæfte, 1929: Kai Uldall: Dansehøj, Pinsebod m. v.; V. Hermansen: Registratur over Kirke-regnskaber fra Sjællands og Maribo Stifter; Hjorth-Nielsen: Personalhistorisk Litteratur 1929 m. v.

3. Hæfte, 1930: Kaj Uldall: Dansehøj, Pinsebod; O. Smith: Topografisk Litteratur; Aug. F. Schmidt: Ny Litteratur om Almuekultur 1929 m. v.

Historisk Samfunds Medlemmer kan gennem Bestyrelsen faa Tidsskriftet for halv Pris (2 Kr. 50 Øre).
